

Maaria Linko

ASIA NTUN TIJA VAI JULKKIS?

Tietokirjallisuus ja tietokirjailijat
mediassa

Maaria Linko:

ASIAANTUNTIJA VAI JULKKIS?

Tietokirjallisuus ja tietokirjailijat mediassa

Graafinen suunnittelu: Grapica, Pia Kauppinen

Suomen tietokirjailijat ry

ISBN 978-952-67356-1-0

Edita Prima Oy

Helsinki 2010

SISÄLLYS

Saatteeksi	7
Tekijän saatesanat	9
Johdanto	
Mihin tietokirjallisuutta tarvitaan?	11
Aiheena tietokirjan ja tietokirjailijan näkyminen mediassa	14
Tietokirjallisuus aiemmissa tutkimuksissa	17
Tiedeviestinnän buumi	20
Tietokirjallisuuden julkaisemisen, myynnin ja lukemisen kehitys	22
Tarkasteltavat media-aineistot	25
Tietokirjallisuusarvostelut verkossa	28
Kritiikkiportti	28
Agricolan kirja-arvostelut	32
Kiiltomato	33
Kirjavinkit	34
Tietokirjojen haku kirjastoissa – esimerkkinä HelMet	36
Sosiaalinen media	37
Arvostelu verkossa vai painettuna?	40
Historiateosten arvostelut sanomalehdissä, entä muut?	42
Sotien tunnemaismia ja raskasta metallia Helsingin Sanomissa	42
”Taistelevat professorit” Aamulehdessä	50
Taide valokeilassa Turun Sanomissa	56
Suomalaisuus suurennuslasin alla Kalevassa	62

Tietokirjallisuus puheenaiheena sanomalehdissä	66
<i>Milloin tietokirjailija huomataan Helsingin Sanomissa?</i>	66
Tietokirjailija kansallisena terapeuttina	70
Opettaja kerrankin esillä	73
”Ei mitään ihmemiehiä” – tietokirjailija asiantuntijana	74
Tietokirjailija ammattinimikkeenä	80
Tietokirjailijat lehtikirjoittajina	82
 <i>Tietokirjallisuusaiheet Helsingin Sanomissa</i>	83
Tiede ja luonto -sivut aitiopaikkana	84
Julkikset avoimina terapiakirjallisuuden äärellä	89
Kannattaako suomalaista tietokirjallisuutta kääntää?	92
”Sähkökirja on Suomessa syksyllä”	95
Kun raati ei tajua	98
Kirjallisuuspalkintojen yhteenkietoutuminen	103
 <i>Mediapersonat ja fossiililöydöt Aamulehdessä</i>	106
Elämäkerrat ja julkisuuden henkilöityminen	107
Median megafonivaikutus	109
Darwinin juhluvuosi	112
Kustannustoiminta myrskysilmässä	113
 <i>Mielenterveys ja kulttuurihistoria Turun Sanomissa</i>	115
Tietokirjailijat asiantuntijoina mielenterveyskysymyksissä	116
Puutarhat ja puretut talot – tietokirjauutisten paikallisuus	118
Sankareina tutkimusmatkailijat ja urheilijat	119
 <i>Tietokirjailijan roolikasaumat Keski-suomalaisessa</i>	120

Maailmanmatkaaja ja sijaiskärsijä	122
<i>Tietokirjailijan kehystykset mediassa: asiantuntija ja elämänfilosofi</i>	125
<i>Bongaa kirjailija iltapäivälehdestä</i>	130
Iltapäivälehdet Helsingin kirjamessuilla	131
Häpeämättömyyden kulttuuria	134
Kirjasota!	137
Tietokirjallisuus naistenlehdissä ja Suomen Kuvalehdessä	139
<i>Elämysten kirjasyksy Annassa</i>	140
Isänpäivä naistenlehdissä	143
<i>Tietokirjailijahaastattelut Kotiliedessä</i>	145
Tarmonainen tiedon asialla	146
Historioitsijoiden elämäntapa	147
Koneen ruhtinaan puoliso	150
Kirjaesittelyjen koosteet	151
<i>Sotahistoriaa ja ilmastonmuutosta Suomen Kuvalehdessä</i>	153
Elämäni tietokirjat	157
Kertomukset lukuelämyksistä Tieteessä tapahtuu -lehdessä	157
”Ajatteluani ovat eniten muuttaneet tietokirjat”	162
Tietokirjailijoiden suhde mediaan	166
Palkitseva mediasuhde	168
Julkisuus on kuin hyvä kalansaal	170
Oppikirjailijat eivät näy mediassa	174
Ankarin kritiikki vääristelystä tai vaikenemisesta	177

Millä ehdoilla julkisuutta?	180
Arvostelut siirtyneet osin verkkoon	180
Tietokirja-arvostelujen aiheet	182
Tietokirjailijan persoonalla esillä	184
Julkisuuden keskittyminen ja kohut	187
Tietokirjailija asiantuntijan kehityksessä	191
Tietokirjallisuus uutiskehityksessä	192
Tietokirjailijoiden kokemukset mediasta	194
Tietokirjallisuuden näkyvyys julkisuudessa	194
Lähteet	198
Liitteet	
Liite 1. Aineistot ja menetelmät	205
Liite 2. Myydyimmät tietokirjat sekä lasten- ja nuortenkirjat loka- ja marraskuussa 2009	213
Henkilöhakemisto	217

SAATTEEKSI

Lempää julkisuutta ja julkisuusvajetta

Tietokirjallisuus ja tietokirjailijat jäävät usein vähälle huomiolle. Syitä on lukuisia. Jos kyse on tutkijoista tai asiantuntijoista, heidän kirjoittamansa kirjat nähdään muun toiminnan sivutuotteeksi. Suuri osa tietokirjoista puolestaan koskettaa vain suppeaa ammatti- tai harrastusryhmää. Yleisistäkin tietokirjoista moni jää vaille huomiota, koska kirjallisuus- ja kulttuurikeskustelua käydään enimmäkseen kaunokirjallisuudesta.

Nämä väitteet pitävät paikkansa, jos ajattelemme koko tietokirjallisuuden laajaa kirjoa, noin kahdeksaa tuhatta vuotuista uutuuksimekettä. Esimerkiksi oppikirjoista ja niiden tekijöistä ei puhuta julkisuudessa juuri lainkaan. Ja jos puhutaankin, enintään harmitellaan kirjojen kalleutta. Suuri osa tietokirjallisuudesta on ammattikirjallisuutta, jonka luontevin julkisuus on kunkin ammattikunnan sisäisissä lehdissä ja keskusteluissa.

Julkisuusvaje ei kuitenkaan koske tietokirjallisuuden kenttää. Päinvastoin, julkisuus voi olla hyvinkin anteliasta joillekin lajityypeille, kuten esseille, elämäkerroille, historia- ja taidekirjoille sekä erilaisille arjenoppaile.

Tämä tutkimus kuvaa sitä, miten tietokirjallisuus näkyy päivittäisessä ja suuressa julkisuudessa, silloin kun se näkyy. Kuva on hyvin rohkaiseva. Kirjoista ja niiden kirjoittajista puhutaan ja kirjoittajien asiantuntemusta arvostetaan. Tietokirjallisuutta käytetään ahkerasti lähteenä tai artikkelien tausta-aineistona.

Myös kirja-arvioita esiintyy runsaasti omissa yhteyksissään: ruokakirjoja esitellään ruokasivuilla, terveysoppaita terveyssivuilla, matkakirjoja matkasivuilla jne. Myös Internet tarjoaa arvioille uusia vakiintuneita foorumeita.

Tutkimuksen on tehnyt omista lähtökohdistaan sosiologisen kulttuurintutkimuksen dosentti Maaria Linko. Hankkeen on rahoittanut Suomen Akatemia tutkijoiden liikkuvuutta työelämässä tukevalla rahoituksellaan.

Kiitämme Maaria Linkoa siitä, että hän on paneutunut valtavan suureen aineistoon ja monipuolistanut sen avulla tietokirjallisuuden julkisuuskuvaa. Lingon esittämät analyysit vahvistavat entisestään uskoa siihen, että tietokirjallisuus on merkittävä kulttuurin rakennuspilari.

Pirjo Hiidenmaa
puheenjohtaja
Suomen tietokirjailijat ry

TEKIJÄN SAATESANAT

Neuvoteltuani Suomen tietokirjailijoitten kanssa päätin hakea Suomen Akatemialta rahoitusta vuoden mittaiseen tutkimukseen. Aiheekseni valitsin tietokirjallisuuden näkyvyyden julkisuudessa.

Nykykulttuurissa tekijän ja teosten millä tahansa kulttuurin alalla on syytä näkyä ja kuulua, jotta niiden olemassaolo huomataan ja niistä keskustellaan. Kilpailu palstatilasta on tiukkaa, eikä vastaus tietokirjallisuuden ja asiasuuntautuneiden tietokirjailijoiden pärjäämisestä tässä kilpailussa ole itsestään selvä. Verkkoon taas voi laittaa mitä vain, mutta korkeatasoisen tietokirjallisuutta koskevan tiedon löytyminen vaatii kokemusta siitä, mistä kannattaa etsiä – ja mitä ehkä ei kannata lukea.

Oli hienoa saada palata kirjallisuussosiologian pariin kaupunkikulttuurin tutkimuksen parissa vietettyjen vuosien jälkeen. Koko tutkijanurani alkoi vuonna 1986, kun julkaisimme yhdessä sosiologi Katarina Eskolan kanssa kirjan *Lukijan onni*, jossa tulkitsimme erilaisten ihmisten lempikirjojen merkitystä suomalaisen kulttuurin kannalta. Jatkoin tärkeiden lukuelämysten parissa kirjoittaessani Laila Hietamiehen (nykyisin Hirvisaari) uskollisista lukijoista yhdeksänkymmentäluvulla. Suomen tietokirjailijat ry tuli tutuksi ja mieluisaksi paikaksi, kun tämän vuosikymmenen alussa tein tutkimusta Tieto-Finlandia-palkinnosta.

Tätä kirjaa tehdessä sain työskennellä vuoden verran Suomen tietokirjailijoiden toimistossa Ritarihuoneella ja se tuotti monenlaisia ajatuksia. Niiden kanssa oli hyvä palata yliopistonlehtorin työhön Helsingin yliopiston Avoimeen yliopistoon, jonka toiminnan ta-

voitteissa on paljon samaa kuin tietokirjailijoiden toiveissa siitä, että punnittu tieto eri aloilta saavuttaisi mahdollisimman monen kiinnostuneen.

Kiitokset kuuluvat niille lukuisille tietokirjailijoille, jotka kertoivat minulle mediakokemuksistaan. Kiitän myös Suomen tietokirjailijat ry:n toimiston väkeä, erityisesti tietokoneohjelmien taitajaa Sirkku Heikkosta ja tiedottaja Katri Maasaloa. Lisäksi kiitän Jukka, Anna ja Joonas Tuhkuria sekä Maija Greisiä kirjoittamista ja keskustelua kannustavan ilmapiirin ylläpitämisestä.

Tietokirjallisuutta kannattaa tutkia eri näkökulmista ja toivonkin, että saan tulevaisuudessa lisää innostuneita kollegoita aiheen pariin.

Espoossa marraskuussa 2010

Maaria Linko

JOHDANTO

Mihin tietokirjallisuutta tarvitaan?

Tietokirjailijat tarvitsevat teoksilleen julkisuutta. Jos teokset eivät näy julkisuudessa millään tavalla, potentiaaliset lukijat eivät osaa niitä ostaa eivätkä lainata kirjastosta kuin kirjakauppojen ja kirjastojen esillepanon perusteella tai toisilta lukijoilta saatujen lukuvinkkien perusteella. Medialla on paljon valtaa siinä, mitä yhteiskunnassa nostetaan puheenaiheiksi, ja tämän (tieto)kirjailijatkin joutuvat kohtaamaan.

Tietokirjallisuudesta ja tietokirjailijoista kyllä kirjoitetaan lehdistä, ja heitä myös haastatellaan julkisuudessa paitsi uutuuskirjojen tekijöinä myös asiantuntijoina. Kun tarkastellaan tietokirjallisuuden ja tietokirjailijoiden saamaa julkisuutta, törmätäänkin jatkuvasti ra-
jausongelmiin: haastatellaanko asiantuntijaa päätoimen ammatin vai tietokirjailijan roolin vuoksi.

Uuden tiedon välittyminen yleisölle – esimerkiksi tieteellisen tiedon välittyminen kansalaisille ja päätöksentekijöille – on tärkeää toimivassa demokratiassa. Siihen tarvitaan sekä mediaa että kotimaisilla kielillä julkaistua kirjallisuutta.

Myös oman kielen ja kulttuurin ylläpitäminen on pienelle kansalle tärkeää. Tähän jatkuvaan ylläpitoon ja uudistumiseen kuuluu kotimaisten kielten rikkaudesta ja uudistumisesta huolehtiminen (Kielipoliittinen toimintaohjelma 2009). Lukuisat erikoisalajat tarvitsevat jatkuvasti uutta suomenkielistä sanastoa ja ilmaisuja. Tässä kielen ylläpitämisessä ja kehittämisessä tietokirjailijoilla on tärkeä merkitys.

Suomessa ilmestyvä kirjallisuus on tapana jakaa kaunokirjallisuuteen ja tietokirjallisuuteen. Tietokirjallisuuden lajityypeissä tietoa käsitellään ja tuodaan esille hyvin eri tavoin: Tietokirjallisuus voi olla tutkimusta yleistajuisia teoksia. Se voi käsitellä laajoja aihepiirejä, kuten tietosanakirjat ja muut hakuteokset. Se voi lisäksi olla eri alojen tietoteoksia, oppikirjoja, harrastekirjoja, matkaoppaita tai jonkin tieteenalan erikoistietoa.

Opetusmateriaalit aapisista antologioihin ja verkkokursseihin luetaan niin ikään tietokirjallisuudeksi. Myös elämäkerrat luokitetaan tavallisesti tietokirjoiksi. Tosin osa niistä sijaitsee tieto- ja kaunokirjallisuuden välimaastossa, esimerkiksi silloin kun niissä on sekä tietoa että fiktiota tai tekijän persoonallisuus on korostetusti esillä (Hiidenmaa 2006, 220). Tietokirjat voivat olla myös kantaa ottavia puheenvuoroja tai ne voivat olla valokuvateoksia. Siten tietokirjallisuus kattaa laajan osan kirjallisuudesta.

Kun puhutaan tietokirjoista, ajatellaan usein yleistajuisia teoksia ja rajataan tiedekirjat ulkopuolelle. Toisesta näkökulmasta kaikki mikä ei ole kaunoa, on tietoa. Joka tapauksessa raja tietokirjan ja tiedekirjan välillä ei ole tarkka. Joidenkin alojen, kuten historian ja kulttuurin alan tiedekirjoja luetaan koulutus pohjasta ja ammatista riippumatta paljon. Myös niiden asema kirjallisessa julkisuudessa on vahvempi kuin niiden, jotka on tarkoitettu vain erikoisalaa taitavalle suppealle joukolle. Monien tieteenalojen julkaisukieli on englanti, joten tutkijapiirien ulkopuolelle tarkoitettut tietokirjat on Suomessa kirjoitettava erikseen ja eri kielellä, suomeksi tai ruotsiksi.

Toisaalta monet ovat kiinnostuneita myös luonnontieteellisestä tiedosta. He ovat oivaltaneet, että yhteiskunta kännyköineen, tietokoneineen ja geenimuunneltuine ruokineen yhä enemmän nojaa

luonnontieteisiin. Myös tieto sinänsä, puhtaana abstraktiona, kiinnostaa. ”Maailman synty ja aineen olemus ovat aina kiehtoneet ihmisiä”, tiedemies ja tieteen popularisoija Kari Enqvist (2001, 137) kirjoittaa ja jatkaa: ”Fysiikka, tähtitiede ja biologia tarjoavat myös uusia näkökulmia ja vastauksia filosofisiin ja uskonnollisiin kysymyksiin.” Enqvist pohtii jopa, pitäisikö mielikuvia eri luonnontieteistä ryhtyä systemaattisesti rakentamaan ja markkinoimaan. Tämäntyyppistä markkinointia tekevät jo ainakin tiedekeskukset ja luonnontieteelliset museot. Luonnontieteellisen tiedon välittymiseksi tarvitaan joka tapauksessa yleistajuisesti kirjoitettuja kirjoja, ja jotta näitä kirjoja ilmestyisi, pitää tällaisen kirjoittamisen lajin olla yhteiskunnassa arvostettua. Lisäksi ilmestyneistä kirjoista pitää olla tietoa saatavilla ja niitä on oltava kirjakaupoissa.

Määritelmien ja rajausten tekemiselle asettaa haasteita myös se, että koko kirjamaailma on muuttunut: ”Kirjallisia tuotteita siirretään teoslaajasta toiseen. Romaaneista ja elämäkertoista tehdään elokuvia ja näytelmiä mutta samaa tehdään toisinkin päin, esimerkiksi elokuvia romanisoidaan ja muutetaan sarjakuviksi, luontotutkielmista tehdään dokumentteja ja niin edelleen. – Kirjat ovat osa kulttuuri- ja merkitysteollisuutta”, Pirjo Hiidenmaa (2009, 6–7) on todennut. Tulevaisuustutkija Wendy L. Schultzin (2010) mukaan tällainen teosten rekonstruointi uusiin muotoihin vain lisääntyy erityisesti Internetissä ja sitä tekevät taitavasti myös eri genrejen intohimoiset harrastajat.

Aiheena tietokirjan ja tietokirjailijan näkyminen mediassa

Tässä kirjassa tarkastellaan tietokirjallisuuteen ja tietokirjailijoihin kohdistuvaa julkisuutta mediassa, ennen kaikkea sen sisältöä mutta myös laajuutta nykypäivän Suomessa. Kaikkea mediajulkisuutta ei yksi tutkimus pysty kattamaan, ja tarkastelu rajataan koskemaan viittä sanomalehteä, naistenlehdistä *Annaa* ja *Kotiliettä* sekä *Suomen Kuvalehteä* ja *Tieteessä tapahtuu* -lehteä. Lisäksi tarkastellaan tietokirjallisuuden näkyvyyden kannalta keskeisiä verkkosivuja sekä tietokirjailijoiden omia kokemuksia julkisuudesta.

Tutkimuksessa pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, minkälainen on tietokirjallisuuden sekä tietokirjailijoiden kuva mediasa. Onko tietokirjallisuuden julkisuuskuva epämääräinen ja siten lukijoiden vaikeasti hahmotettava? Vai voiko suomalaista mediaa luonnehtia tietokirjallisuuden sanansaattajaksi? Entä minkälaisia kokemuksia tietokirjailijoilla itsellään on julkisuudesta? Milloin heidän teoksensa ovat saaneet paljon julkisuutta ja milloin he kokevat, että hyvää teosta ei ole huomattu?

Aihetta lähestytään tarkastelemalla media-aineistoja siten, millä tavalla tietokirjailijat ja heidän asiantuntijuutensa näkyvät julkisuudessa. Näkyvätkö he luovina yksilöinä, kepeinä julkikkaina vai ainoastaan aiheensa kasvottomina takuumiehinä ja -naisina? Kustantajat rakentavat osasta kaunokirjailijoita brändejä, ja media pitää yllä näkyvimpien kirjailijoiden julkisuusarvoa.

Toinen keskeinen kysymys liittyy mediassa esillä olevan tietokirjallisuuden lajeihin ja luonteeseen. Tarkoitus on eritellä, keskittyykö julkisuus vain harvoihin tietoteoksiin, aihepiireihin ja tekijöihin, ja

jos keskittyy, mitä nämä tietokirjallisuuden lajit ovat. Toisin sanoen, saavatko muut kuin jonkin erikoisalan ammattilaiset monipuolisesti tietoa Suomessa ilmestyvistä tietokirjoista? Mistä tietokirjallisuuden lajeista ei juuri puhuta tai kirjoiteta julkisuudessa? Toki on otettava huomioon, etteivät kaikki tietokirjat ole tarpeellisia tai edes kiinnostavia laajan yleisön kannalta (vrt. Hiidenmaa 2006, 219).

On myös kiinnostavaa nähdä, ilmestyykö tietokirjoista edelleen arvosteluja kulttuuriosastoissa, vaikka niiden on väitetty olevan uhanalaisessa asemassa, kun sanomalehdissä arvostetaan enemmän uutisjournalismia kuin kritiikkiä (Jaakkola 2010, 128). Tarkoitus on myös selvittää, ovatko tietokirja-arvostelut siirtyneet verkkoon, ja jos ovat, löytääkö niitä sieltä. Edustavatko verkosta löytyvät tietokirjojen arvostelut kansalaisjournalismia vai ammattimaista kritiikkiä? (vrt. Väliaverron 2009, 14).

Oppikirjoja on arviolta viidennes tietokirjallisuudesta ja tiedetään, että niistä, samoin kuin oppikirjojen tekijöistä, kirjoitetaan vain vähän sanomalehdissä ja yleisaikakauslehdissä. Televisio- ja radio-ohjelmien aiheiksi oppikirjat päätyvät niin ikään harvoin, lähinnä koulujen lukuvuoden alkaessa, jolloin oppikirjojen hinnat ylittävät uutiskynnyksen. Oppikirjojen sisällöstä keskustellaan vain harvoin. Oppikirjojen valikoituminen opetusohjelmiin ja se, millä foorumeilla käydään arvioivaa keskustelua niiden sisällöstä (ja käydäänkö sitä tarpeeksi) ansaitisivat oman tutkimuksensa. Tässä tutkimuksessa oppikirjat ja niiden tekijät ovat mukana siltä osin kuin niitä tuodaan esiin suuren yleisön mediajulkisuudessa.

Vaikka tietokirjallisuus voidaan selkeästi hahmottaa kaunokirjallisuuden vastinparina, sen kenttää voi toisaalta luonnehtia epämääräisesti piirtyväksi (Linko 2001). Kirjoittajien taustat ja kirjoittami-

sen motiivit sekä kirjojen aihepiirit ja käyttötarkoitukset vaihtelevat suuresti. Suuri osa tietokirjailijoista saa päätoimeentulonsa muun ammatin harjoittamisesta (Kalalahti 2004). Siksi tietokirjailijoiden medianäkyvyyden taustalla ei välttämättä ole aina kiivasta kamppailua ”paikasta auringossa” (Bourdieu 1984).

Pikemminkin tietokirjallisuus jakautuu genrejen ja aiheiden perusteella moniin pienempiin alakenttiin, ja näiden sisällä toisen voitot medianäkyvyydessä voivat merkitä toisen tappiota: toiset historiantutkijat saattavat harmitella, jos Henrik Meinanderin tai Juha Siltalan uusin kirja on jälleen valtavan huomion kohteena. Monissa lehdissä näyttävästi esille nostetun keittokirjan tekijä voi seurata tyytyväisenä kirjan myyntilukuja, kun huomiotta jäänyt voi vain harmitella. Sen sijaan lukion biologian kirja voi olla myyntimenestys ja oppikirjailija saada kiitosta kollegoilta, vaikkei teoksesta ilmestyisi ainoatakaan arvostelua, eikä siihen keittokirjojen myynti- tai arvostelumenestys vaikuta millään lailla.

Tietokirjallisuus toimii kuitenkin sillä tavalla kokonaisena kenttänä, että jos siitä puhutaan paljon mediassa, se voi tuoda nostetta koko alalle. Tässä mielessä yhden voitto ei välttämättä merkitsekään toisen tappiota.

Kirjailijantyö on myös muuttunut, puhuttiinpa tieto- tai kau- nokirjailijoista. 2000-luvun ihannekirjailija on monialainen kirjoittamisen ammattilainen, kuten Elina Jokinen (2010) on kiteyttänyt tuoreessa väitöskirjassaan. Kirjailijan ammattitaitoon kuuluu kyky toimia monipuolisesti kirjallisuuden kentällä sekä markkinoida itseään. Vapaan kirjailijan ihanteen rinnalle on noussut ”postmoderni ammattikirjailija”, jolle taide ei ole enää elämän ja kuoleman vaan pikemminkin ammatillinen kysymys. Jokisen kiteytystä voi tulkita

niin, että kaunokirjailijat ovat tulleet samaan tilanteeseen, jossa tietokirjailijat ovat aina olleet toteuttaessaan asiantuntijuuttaan monella tavalla. Tulevaisuudessa on yhä yleisempää, että tietokirjailija kirjoittaa tietokirjojen ohella esimerkiksi verkkotekstejä, lehtiartikkeleita, arvosteluja, kolumneja ja mahdollisesti myös kaunokirjallisuutta. Monille tämä on jo arkipäivää.

Tietokirjallisuus aiemmissa tutkimuksissa

Tietokirjallisuuteen liittyvä aiempi tutkimus ja muu tiedonkeruu ovat kohdistuneet kirjallisuuden ja kirja-alan asemaan, kehitysuuntauksiin ja tulevaisuuteen yleensä (Ekholm & Repo 2010; Andreassen 2006; Lehtonen 2001; Saarinen & al. 2001). Näissä yhteyksissä on pohdittu muiden muassa kirjan kaltaisia uusia tuotteita, kuten verkkotekstejä, sähköisiä kirjoja ja hybriditekstejä sekä niiden merkitystä ja vaikutusta painettujen kirjojen julkaisemiseen.

Mikko Lehtonen (mt., 198–212) on kiinnittänyt erityistä huomiota medioituvaan kirjalliseen julkaisuuteen ja kirjailijuuteen. Kirjallisuuden, joka Lehtosen mukaan oli aiemmin kulttuurin arvostetuin merkitysten tuottamisen muoto, tilalle on asettunut media, jossa näkyminen voi luoda kirjailijan. Jo 2000-luvun alussa hän arvioi, että kritiikin ja älymystön rooli julkisuudessa pienentyy ja median välittämä henkilöitynyt julkisuus kirjailijoiden osalta vahvistuu. Seitsemän vuotta arvion esittämisen jälkeen näyttää siltä, että tämä trendi on ollut erityisen vahva. Lehtonen tuo esiin ”multimodaalisen kulttuurin” haasteita mutta päättyy kuitenkin optimistiseen arvioon siitä, että sillä mitä väylää ajatusten esille tuomiseen käytetään, ei ole

merkitystä vaan sillä, miten tietoa käytetään.

Tietokirjallisuusarvioista varsinkin aiemmin suuri osa ilmestyi sanomalehtien kulttuuriosastoissa, jotka ovat olleet muutoksen ti-
lassa jo 1990-luvun lopusta alkaen. Muutoksen suunta huolestuttaa
monia kulttuurialojen ammattilaisia.

”Etenkin taiteen kentän edustajat ovat väittäneet, että aiemmin
korkeakulttuuriin keskittyneet, kriittikkovaltaiset kulttuuriosastot
olisivat muuttuneet uutismaisemmiksi, viihteellisemmiksi ja pin-
nallisemmiksi”, kirjoittavat tutkijat Heikki Hellman ja Maarit Jaak-
kola (2009, 24–42) kulttuurijournalismin muutoksesta *Helsingin
Sanomissa*. Monet epäilevät päivälehtikritiikin romahtaneen sekä
laadultaan että kattavuudeltaan. Hellman ja Jaakkola toteavat, että
”kun kulttuurisivut ovat perinteisesti tarjonneet foorumin, jolla aka-
teeminen älymystö on kirjoituksillaan voinut ottaa kantaa ajankoh-
taisiin kysymyksiin, kolmannen vuosituhaten alussa älymystöä
edustaa maan suurimman sanomalehden kulttuuriosastossa erityinen
HS-raati, jolle esitetään joka viikko yksinkertainen kysymys, vas-
tausvaihtoehtoina kyllä tai ei.” Muutoksen taustalla ovat Suomessa
omaksutut liberaalin lehdistäteorian ajatukset, jotka painottavat uu-
tisjournalistista käsittelytapaa (Jaakkola 2010, 130).

Tietokirjallisuutta käsittelevä aiempi tutkimus on liittynyt kirjal-
lisuuspalkintoihin (de Nooy 1988; Street 2001; Linko 2001; 2004;
2006), tietokirjailijan ammattikuntaan (Kalalahti 2004), asiakirjoit-
tamisen paikkaan kulttuurissa (Tönnesson 2008) sekä kirjahistoriaan
(esim. Laine 2001). Tietokirjailijan ammattia tai kutsumusta on tuo-
tu esiin muussa kuin tutkimuskirjallisuudessa: Risto Nikun (2008)
Suomalaisia tietokirjailijoita esittelee 50 suomalaista tietokirjailijaa.
Syksyllä 2010 ilmestyyvä toinen osa esittelee 50 tietokirjailijaa lisää.

Tietokirjailijan ammattia valottaa myös antologia *He kirjoittavat öisin, mutta miksi?* (2008). Kaikkiaan tietokirjallisuuden tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä.

Sen sijaan asiantuntijuutta ja luottamusta asiantuntijoihin on tutkittu varsin paljon, ja monissa näistä tutkimuksista on käsitelty myös asiantuntijoiden roolia julkisuudessa (esim. Konttinen 1998; Saaristo 2000; Väliaverron 1996). Tietokirjailijat ovat oman aiheensa asiantuntijoita. Joskus heillä on asiantuntemusta usealta alalta ja on aihetta olettaa, että he näkyvät julkisuudessa juuri asiantuntijoina.

Itse asiassa asiantuntijoita on kaikkialla yhteiskunnassa ja he esiintyvät mediassa jatkuvasti: ”Mediajulkisuus nostaa päivittäin esiin uusia asiantuntijoita, yritykset palkkaavat mitä erilaisimpia asiantuntijoita, poliittinen päätöksenteko ei tule toimeen ilman asiantuntijoita ja kansalaisten elämää syntymästä haetaan seuraavat moninaiset asiantuntijat. Asiantuntijuus puheissa, keskusteluissa ja kaikessa viestinnässä on vallannut niin näkyvän aseman, että siihen lähes väsy”, Juhani Kirjonen (1997) tiivistää.

Toisaalta asiantuntijuuden kaikenkattava näkyminen julkisuudessa voisi parhaimmillaan johtaa asiantuntijuuden moniarvoistumiseen. Tällöin eri alojen asiantuntijat joutuisivat lausumissaan ottamaan huomioon yhä enemmän suuren yleisön sen sijaan, että he kohdistaisivat sanomansa vain kollegoilleen (Nowotny 2003, 151).

Arvostelijat ovat kritiikin ja usein jonkin taiteenlajin tai tiedonalan asiantuntijoita. Tätäkin ammattikuntaa on tutkittu (Jokinen 1988), samoin lehtien kulttuuriosastoja (Hurri 1993), mutta näiden tutkimusten julkaisemisen jälkeen lehtien kulttuuriosastoissa on eh-tinyt tapahtua suuria muutoksia.

Tiedeviestinnän buumi

Tieteen toisin kuin tietokirjallisuuden julkaisuutta on tutkittu paljonkin. Tiedesaiheiden käsittelemistä mediassa kutsutaan tiedeviestinnäksi. Erityisen kiinnostuksen kohteena esimerkiksi lehdissä *Science Communication* sekä *Science and Public Policy* näyttäisivät olevan lääketieteen ja genetiikan tutkimustulosten käsittely julkisuudessa, ei niinkään esimerkiksi tiedepolitiikka, tieteen asema tai tutkimuslaitosten toiminta.

Tietokirjallisuuden medianäkyvyydellä ja tiedeviestinnällä on ilman muuta yhtymäkohtia. Laajasti ottaen tiedekirjat kuuluvat tietokirjallisuuteen. Vaikka ajateltaisiin tietokirjallisuutta korostaen sen yleistajuisuutta, osa tiedekirjoista on siinä määrin yleistajuisia, että asiasta kiinnostuneet tieteenalan ulkopuoliset ihmiset pystyvät niitä lukemaan. Käytännössä tiedeviestinnästä puhutaan usein luonnon-tieteiden, ihmistieteiden ja tekniikan yhteydessä, jolloin julkaisumuoto on tavallisimmin kansainvälinen tieteellinen artikkeli.

Tiedeviestintä on muuttunut luonteeltaan viimeksi kuluneiden parinkymmenen vuoden aikana, kuten Mike S. Schäfer (2009) esittää. Alan tutkijat ajattelevat yhä harvemmin, että tiedeviestinnän tehtävä olisi vain välittää tiedeuutisia ja kääntää niitä kunkin maan kielelle. Pikemminkin sen luonteeseen kuuluu, että aiheista keskustellaan eri foorumeilla ja että keskusteluihin osallistujat ja argumentoinnin tapa vaihtelevat paljon.

Schäfer (2009, 379) päättelee myös, että lukuisien tiedeviestintää koskevien tutkimusten perusteella tutkijat näyttäisivät olevan yksimielisiä kolmesta asiasta: tiedettä käsitellään mediassa enemmän ja monipuolisemmin kuin ennen, keskustelijoiden taustat vaihtelevat

enemmän kuin ennen ja tieteen käsittely mediassa tuo kiistoja esiin enemmän kuin ennen. Schäfer esittää, että nämä käsitykset saattavat kuitenkin olla ihanteellisia ja vailla vahvaa näyttöä, ja hän tähdentää, ettei todellisuudessa tiedetä kovin tarkkaan, koskeeko tällainen tiede-aiheita koskeva uusi keskustelukulttuuri kaikkia aihealueita.

Niklas Luhmannin teoriaan viitaten Schäfer toteaa, että kaikki sosiaalisen toiminnan kentät – tiede mukaan lukien – ovat muuttuneet yhä erikoistuneemmiksi ja monimutkaisemmiksi, jolloin yleistysten tekeminen kokonaisesta toiminnan kentästä on arveluttavaa. Vaikka eri tieteenalojen mediajulkisuutta on tutkittu paljon, tutkimukset koskevat yksittäisiä aiheita yhdessä maassa ja kattavat yleensä vain lyhyen ajanjakson. Siten niistä ei voi päätellä tieteen mediasuhteen muutoksista yleisemmin mitään, semminkin kun aiheiksi valikoituvat yleensä tiedeuutiset, joiden mediajulkisuus on erityisen laajaa.

Ennen vuosituhaten vaihdetta tietokirjallisuuden ja erityisesti juuri tiedettä popularisoivien tietokirjojen suosio kasvoi englanninkielisissä maissa. Yksittäiset tietokirjat, kuten Richard Dawkinsin *Geenin itsekkyyks* (1993, alkuteos 1976) ja Steven Hawkingin *Ajan lyhyt historia* (1988, alkuteos 1988) herättivät paljon keskustelua ja niitä luettiin paljon. Kuvaavaa on, että teokset käännettiin myös suomeksi. Aika oli varmastikin näille teoksille otollinen. Lisäksi nämä yksittäiset huomiota herättäneet teokset toivat nostetta koko alalle. Kustantamoissakin ymmärrettiin, että etenkin luonnontieteisiin liittyvät tietokirjat herättävät innostusta ja myyvät hyvin (Turney 2007, 82). Myös kriitikot ovat noteeranneet tiedettä käsittelevien kirjojen suosion: esimerkiksi Yhdysvalloissa toisen maailmansodan jälkeen, ennen vuotta 1978 vain yksi yleistä tietokirjallisuutta edustava teos voitti Pulitzer-palkinnon, kun vuosina 1978–1984 niitä oli viisi.

Vuosina 1984–2000 tietokirja voitti Pulitzerin keskimäärin joka toinen vuosi (mt., 82). Kiihkein tieteen popularisoinnin buumi on taittunut tällä vuosituhanella. Esimerkiksi neurotieteitä, fysiikkaa ja tähtitiedettä käsitteleviä teoksia on ilmestynyt jo paljon, joten uusien julkaisukynnys on korkea. (Turney 2007, 84–85)

Suomalaisten suhtautumista tieteeseen raportoiva Tiedebarometri vuodelta 2007 kertoo, että selkeä enemmistö seuraa tiedettä, tutkimusta ja teknologiaa (63 prosenttia seuraa ja 21 prosenttia ei seuraa). Kiinnostus on pysynyt lähes samana 2000-luvun alusta. Sukupuoli ja ikä vaikuttavat kiinnostukseen verraten vähän, mutta miehet ja nuoret ovat tieteestä hieman kiinnostuneempia kuin naiset ja vanhemmat henkilöt. Kiinnostavimmat alat ovat ympäristön tilan tutkimustieto, lääketiede ja tieteen kehitys sekä uudet tulokset ja keksinnöt. Geenitutkija Leena Peltonen-Palotie on ylivoimaisesti tunnetuin suomalainen tutkija. Linux-käyttöjärjestelmän kehittäjä Linus Torvalds yltää toiselle sijalle ja tähtitieteilijä Esko Valtaoja kolmanneksi. Listan kärkisijat ovat pysyneet samoilla henkilöillä. (Tiedebarometri 2007). Tietokirjallisuuden julkisuuden kannalta on kiinnostavaa Tieto-Finlandiallakin palkitun Valtaojan tunnettuus.

Tietokirjallisuuden julkaisemisen, myynnin ja lukemisen kehitys

Viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana Suomessa on ilmestynyt vuosittain uusia kirjanimikkeitä 13 000–14 000. Uusista kirjoista yli 80 prosenttia eli yli 10 000 nimikettä on tietokirjallisuutta. Vuosittain ilmestyvien tietokirjallisuuden nimikkeiden mää-

rä on pysynyt viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana suunnilleen samana.

Käännösteoksia julkaistaan kaunokirjallisuudessa suhteellisesti enemmän kuin tietokirjallisuudessa. Kun tämän ottaa huomioon, kotimaisten tekijöiden kirjoittamista teoksista yli 90 prosenttia on tietokirjallisuutta (Jokinen 2010, 11).

Julkaistun tietokirjallisuuden jakautuminen eri lajeihin näyttää viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana pysyneen samankaltaisena. Historia ja elämäkerrat on jatkuvasti suurin luokka, jossa tosin on tapahtunut vähenemistä (1 081 nimikettä vuonna 2008 ja 1 985 nimikettä vuonna 2003). Toiseksi eniten ilmestyy oikeuteen ja julkiseen hallintoon liittyviä teoksia. Kolmanneksi sijoittuvat luonnon-tieteet ja neljänneksi insinööritieteet, tekniikka ja teollisuus. Tiedot ilmenevät Kansalliskirjaston vapaakappaletoimiston tilastoista. Yleisistä kirjastoista on saatavissa yksityiskohtaisiakin tilastoja kirjojen hankinnasta ja lainausten kohdistumisesta kirjallisuuden eri lajeihin sekä varausten kohdistumisesta yksittäisiin teoksiin (esim. www.helmet.fi).

Tietokirjallisuuden myynnin arvo on kuitenkin jonkin verran laskenut, mikä ilmenee Suomen Kustannusyhdistyksen kokoamista kirjojen myyntitilastoista. Oppikirjojen myynnin lasku on ollut melko voimakasta, kun taas kaunokirjallisuuden myynnin arvo on aavistuksen verran noussut. Tietokirjallisuuden myynnin lasku on näyttänyt jatkuvan vuonna 2010. ”Digitaalustumisen ja Internetin vaikutukset ovat olleet kahtalaisia”, Suomen tietokirjailijat ry:n toiminnanjohtaja Jukka-Pekka Pietiäinen jäsentää kehityssuuntaa. ”Ilmaisen tiedon valtava määrä söi tietokirjailijoiden toimeentuloa ja kaupallisen kustantamisen edellytyksiä. Kustantajat supistivat

kustannusohjelmiaan ja irtisanoivat henkilöstöä. Toisaalta digitaalis-
tuminen on tehnyt painamisesta halvempaa. Pienkustantaminen ja
omakustantaminen ovat tämän vuoksi lisääntyneet.”

Kirjojen lukeminen on myös jonkin verran vähentynyt viimeksi
kuluneiden kahdenkymmenen vuoden aikana. Tämä koskee niin
kaunokirjallisuutta kuin tietokirjallisuuttakin. Erityisesti nuoret lu-
kivat kirjoja 2000-luvun alussa vähemmän kuin kymmenen vuotta
aikaisemmin. (Hanifi 2007). Tilastokeskuksen mukaan kirjojen lu-
keminen ylipäänsä on vähentynyt 2000-luvun alkupuolella, mut-
ta tietokirjojen lukemisesta ei ole tietoa erikseen (Joukkoviestimet
2009).

Mediassa onkin välillä uutisoitu tietokirjallisuuden synkästä tu-
levaisuudesta ja sanottu verkon hakukoneiden ja sähkökirjojen aset-
tuneen painettujen tietokirjojen tilalle. Kai Ekholm ja Yrjö Repo
(2010) esittävät kuitenkin, että e-kirja tai kirjan muut digitaaliset
muodot eivät korvaa painettua kirjaa ainakaan kymmeneen vuoteen.
Esteenä ovat muun muassa totutut tavat, historia, tekijänoikeuslait ja
se, että painettu kirja on edelleen ”kätevä käyttöliittymä”. Painetun
kirjan markkinoinnissakin monet kustantajat ja tekijät käyttävät
hyväkseen entistä enemmän myös sosiaalista mediaa. Tällä tavoin ne
ovat voineet tavoittaa uusia yleisöjä ja saada teoksen oikean kohde-
yleisön tietoon hyvinkin tehokkaasti (Pietiäinen 2010).

Kirjan tulevaisuuden kannalta on kuitenkin välttämätöntä näh-
dä digitaaliset julkaisumuodot painokulttuurin täydentäjinä eikä
uhkaajina. Sisältöä on pystyttävä tarjoamaan lukijoiden ehdoilla ja
rakentamaan verkon ehdoilla. Se voi tarkoittaa esimerkiksi dekkarista
tehtyjä peliversioita tai menestyskirjan pohjalta tuotettuja kuvitet-
tuja ja taustoitettuja elämysversioita. (Ekholm & Repo 2010; HS

8.9.2010). Myös tulevaisuudentutkija Markku Wilenius (2004, 215) on korostanut, että kulttuuriteollisuus ja sisällöntuotanto (”creative industries”) toimialoina kasvavat ja hyödyntävät entistä enemmän elämysteknologiaa. Osa kirjailijoista ja kirjan ystävistä voi suhtautua epäluuloisesti näihin trendeihin, mutta tietokirjallisuus on joka tapauksessa osa tätä sisällöntuotantoa, jossa osaamisella, luovuudella ja kulttuurisella herkkyydellä on suuri merkitys.

Tarkasteltavat media-aineistot

U seasta eri lähteestä kerätyn tutkimusaineiston pääpaino oli päivittäin ilmestyvissä sanomalehdissä. Aineisto, joka käsitteli tietokirjallisuutta ja tietokirjailijoita mediassa, koostui suurelle yleisölle suunnatuista lehtikirjoituksista ja verkkomateriaalista. Tutkimuksessa oli mukana viisi sanomalehteä: *Helsingin Sanomat*, *Turun Sanomat*, *Aamulehti*, *Kaleva* ja *Keskisuomalainen* valittiin mediaseurantaan sekä laajan levikin että maantieteellisen edustavuuden takia. Kolmea ensin mainittua seurattiin kahden kuukauden ajan loka- ja marraskuussa 2009 sekä kahta jälkimmäistä yhden kuukauden ajan lokakuussa 2009. Tutkittavaksi otettiin lisäksi molemmat iltapäivälehdet eli *Iltä-Sanomat* ja *Iltalehti* loka-marraskuun ajalta.

Lisäksi seurattiin kahta naistenlehteä, *Annaa* ja *Kotiliettä*, sekä *Suomen Kuvalehteä*. Nämä valittiin, koska tiedettiin, että kirjailijoita haastatellaan naistenlehdissä melko usein ja että niissä ja *Suomen Kuvalehdessä* tietokirjoja käytetään usein artikkeleiden aiheina ja tietolähteinä. Naistenlehtien seuranta aloitettiin jo syyskuussa 2009, ja sitä jatkettiin keväällä 2010. Yksityiskohtaiseen tarkasteluun otettiin

ajanjakso syyskuusta joulukuulle 2009 eli neljä kuukautta. *Suomen Kuvalehdestä* otettiin tarkasteltaviksi lokakuun 2009 numerot.

Tietokirjallisuuden näkymistä Internetissä pidettiin tärkeänä seurata, koska alalla on käynnissä muutos tiedon tuotannon ja julkaisemisen siirtymisessä yhä enemmän sähköiseen muotoon. Tarkasteluun valittiin alan asiantuntijoiden kuulemisen perusteella Suomen arvostelijain liiton ja Suomen Kulttuurirahaston perustama *Kritiikkiportti* (www.kritiikkiportti.fi), useiden historian-alan yhdistysten ja yliopistojen laitosten yhdessä ylläpitämä *Agricolan kirja-arvostelut* (<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/>) sekä Lukukeskukseen ylläpitämä *Kiiltomato – Lysmasken* (www.kiiltomato.net).

Lisäksi kerättiin tietoa tietokirjailijoiden omista kokemuksista mediasta pyytämällä heitä itse kirjoittamaan niistä. Pyyntö esitettiin Suomen tietokirjailijat ry:n jäsenille. Vastauksia saatiin 78.

Tutkimusaineistoa, sen keruuta, rajauksia ja käytettyjä tutkimusmenetelmiä selostetaan laajemmin liitteessä 1.

* * *

Kirjan seuraavassa luvussa esitellään tietokirja-arvostelujen esiintymistä verkossa eri foorumeilla. Kolmannessa luvussa siirrytään sanomalehtiin ja käydään läpi tietokirja-arvostelujen esiintymistä sekä pohditaan niiden merkitystä laajalevikkisimmissä sanomalehdissä. Neljännessä luvussa tuodaan esiin, millä lukuisilla muilla tavoin kuin arvosteluissa tietokirjallisuus ja tietokirjailijat esiintyvät sanomalehdissä. Tässä laajassa luvussa etsitään myös vastauksia siihen, minkälaisissa tilanteissa ja minkälaisen aiheiden kautta tietokirjallisuus voi nousta merkittäväksi puheenaiheeksi.

Viidennessä luvussa siirrytään aikakauslehtiin ja arvioidaan tietokirjailijan ja tietokirjallisuuden paikkaa niissä sekä mietitään, onko tietokirjallisuuden julkisuudelle kovinkin erilaiset ”säännöt” aikakauslehdissä verrattuna sanomalehtiin. Kuudennessa luvussa katsotaan, minkälainen kuva tietokirjallisuudesta ja sen merkityksestä tunnettujen tietokirjailijoiden elämässä syntyy *Tieteessä tapahtuu*-lehden Elämäni tietokirjat -palstalla. Lisäksi tarkastellaan sanomalehden lukijoiden tärkeitä lukuelämyksiä.

Seitsemännessä luvussa kysytään tietokirjailijoilta itseltään, minkälaisia kokemuksia heillä on mediaesiintymisistä tai mediahuomion puutteesta.

Viimeisessä luvussa koetaan tutkimuksen havainnot yhteen. Luvussa arvioidaan tietokirjallisuuden julkisuusarvoa painetussa mediassa ja sitä, milloin tietokirjallisuus saa julkisuutta ja minkä tyyppistä julkisuutta on eniten. Lisäksi katsotaan, miten tietokirjailija hahmotuu painetussa mediassa ja mietitään, voiko tästä kokonaisuudesta erottaa eräänlaisia tietokirjailijan prototyyppejä.

TIETOKIRJA-ARVOSTELUT VERKOSSA

Kirja-arvostelujen määrä sanomalehdissä näyttää olevan vähemmän muiden juttutyyppeiden kustannuksella ja arvosteluja ilmestyy aiempaa enemmän verkossa. Lisäksi verkko on tullut painetun sanan rinnalle siten, että yhä useammin arvostelut ilmestyvät ensin lehdessä ja sitten verkossa, jonne ne laitetaan joko samaan aikaan tai viiveellä. Tästä on siinä mielessä etua, että aiemmin ilmestyneitä arvosteluja voi lukea vuosia myöhemminkin. Perinteisen median verkkopalveluita ainakin käytetään paljon ja niihin luetaan uutislähteenä (Matikainen 2010, 55).

Tässä luvussa selostan kolme kotimaista portaalia, joissa julkaistaan tietokirja-arvosteluja. Portaalit ovat *Kritiikkiportti*, *Agricolan kirja-arvostelut* sekä *Kiiltomato – Lysmasken*. Lisäksi esittelen harrastajapohjaisen kirjallisuussivuston *Kirjavinkki.fi* ja pääkaupunkiseudun kirjastojen *HelMetin* esimerkkinä kirjastojen verkkopalveluista. Lisäksi tuon esiin sosiaalisen median tarjoamia mahdollisuuksia tiedon levittämisen kanavina.

Kritiikkiportti

K*ritiikkiportti* on Suomen arvostelijain liiton ja Suomen Kulttuurirahaston sekä hankkeessa mukana olevien sanomalehtien ylläpitämä portaali, johon kootaan suomalaisten sanomalehtien verkkosivuilla julkaistuja taidearvosteluja. Portaali avattiin kesäkuussa 2008, ja maaliskuussa 2010 lehtiä oli mukana neljäkymmentä. Leh-

tien, erityisesti kulttuurilehtien, määrää on tarkoitus lisätä, kertoo *Kritiikkiportin* päätoimittaja Siskotuulikki Toijonen (15.3.2010). Toukokuussa 2010 kirjoituksia oli noin 16 000 (HS 4.5.2010).

Kritiikkiportin verkkosivujen mukaan portaalin tehtävä on vahvistaa ja demokratisoida taiteen, sen kritiikin ja kriitikoiden asemaa sekä taide- ja kritiikkikeskustelua. *Kritiikkiportista* voi hakea taidearvosteluja esimerkiksi taiteenlajin ja ajankohdan perusteella. Sivuilla on ollut kesäkuusta 2008 maaliskuuhun 2010 käyntejä yhteensä 206 000 ja eri kävijöitä noin 90 500 (Toijonen 15.3.2010). *Kritiikkiportilla* arvioidaan olleen tähän mennessä keskimäärin 10 000 käyttäjää kuukaudessa ja noin 2 500 kävijää viikossa. Kävijämäärä kasvaa jatkuvasti.

Tällaisten verkkosivujen etuna on aineiston kohdentuminen: siinä missä television, radiokanavien ja isojen sanomalehtien tarjonasta joutuu etsimään kiinnostavat arvostelut muiden juttujen seasta, on verkossa käytettävissä nopeat hakutoiminnot edellyttäen tietysti, että teoksen arvostelu tai arvostelut on linkitetty.

Kritiikkiportista voi hakea myös pelkästään tietokirjallisuutta koskevia arvosteluja. Lasten- ja nuortenkirjallisuus on kuitenkin niputettu yhteen, joten lasten tietokirjoja ei pysty hakemaan erikseen, vaan ne on poimittava kaikkien lasten ja nuorten tietokirjojen joukosta.

Portaali toimii siten, että *Kritiikkiportissa* mukana olevat lehdet nostavat sen sivustolle verkkolehdestä julkaisemansa kritiikit RSS-syötteen avulla, toisin sanoen lehden verkkosivut linkitetään *Kritiikkiporttiin*. On tosin huomattava, etteivät lehdet nosta läheskään kaikkia painetussa lehdessä julkaistuja kritiikkejä verkkosivuilleen, eivätkä ne siten näy *Kritiikkiportissakaan*.

Kritiikkiportin käyttäjistä ei ole tehty varsinaista lukijatutkimusta, mutta Toijonen arvioi, että heitä ovat ainakin taiteilijat, toimittajat ja kriitikot, yleensä kulttuurista ja taiteesta kiinnostuneet ja sen kulluttajat sekä yliopistoväki, opiskelijat ja kulttuurin kentän toimijat, kuten kulttuurilaitosten edustajat.

Saadakseni kuvan tietokirjallisuuden arvostelujen tarjonnasta *Kritiikkiportissa* otin tarkasteltavakseni arvostelut yhden kuukauden ajalta. Tarkasteltava jakso, lokakuu 2009, oli vuoden kenties vilkkain kuukausi kirjallisuuden julkisuuden kannalta.

Kritiikkiporttiin on linkitetty lokakuussa 2009 sanomalehdissä ilmestyneitä tietokirja-arvosteluja yhteensä 99. Nämä olivat ilmestyneet alun perin 20 eri lehdessä (18 päivälehteä, *Kauppalehti* ja kulttuurilehti *Voima*). *Kritiikkiportista* löytyvät otsikko ja linkki lehden verkkosivuilla julkaistuun arvosteluun.

Yksittäisiä arvosteluja voi kommentoida sanomalehtien omilla sivuilla, eli *Kritiikkiportti* ei ole tässä mielessä keskustelufoorumi. Se voi kuitenkin nostaa ajankohtaisia asioita esille kerran kuussa julkaistavassa pääkirjoituksessa. Ruotsiksi voi lukea *Hufvudstadsbladetin* arvosteluita sekä toisinaan portaalin pääkirjoituksia.

Kritiikkiportin tietokirja-arvosteluista oli odotusten mukaisesti eniten *Helsingin Sanomien* arvosteluja, yhteensä 15 (tarkastelussa oli mukana vain aikuisten tietokirjallisuus). Toiseksi eniten, kahdeksan arvostelua oli *Uutispäivä Demarista*, *Hufvudstadsbladetista* ja *Keskisuomalaisesta*. Melkein yhtä paljon arvosteluja oli *Turun Sanomista*, *Pohjolan Sanomista*, *Kauppalehdestä* ja *Savon Sanomista*.

Sitä, miten suuri osa painettujen sanomalehtien tietokirja-arvosteluista päättyy *Kritiikkiportin* sivuille, tarkastelin muutamien lokakuussa 2009 julkaistujen lehtien osalta. *Helsingin Sanomissa* ilmestyi

44 arvostelua, joista 15 eli 34 prosenttia päätyi *Kritiikkiportiin*. Vastaavasti 24 prosenttia *Turun Sanomien* arvosteluista on löydettävissä *Kritiikkiportista*. *Aamulehden* painetun version arvosteluista vain 15 prosenttia päätyi *Kritiikkiportiin*.

Kritiikkiportin tietokirja-arvostelujen aihekirjo on laaja. Mukana on useita poliitikkojen muistelmia, samoin Mauno Saaren kirjoittama *Haavikko-niminen mies* -kirja. Tietoteokset niin elokuvasta, rockin historiasta kuin kuvanveistäjästä löytyvät *Kritiikkiportista*. Sen sijaan ruokakirjoista vain Hans Välimäen *Mummola* ja matkakirjoista Erkki Lampénin *Neljä retkeä läpi Suomen* ovat kelvanneet mukaan. *Kritiikkiportissa* eivät näy matkaoppaat eivätkä hevosharrastusta, kodin sisustusta tai käsitöitä käsittelevät kirjat.

Mitä voimme päätellä näistä luvuista ja *Kritiikkiportin* toiminnasta? Oma tulkintani on, että verkkoon tallennetut, alun perin painetuissa sanomalehdissä julkaistut kirja-arvostelut ovat tulleet painettujen lehtien rinnalle mutta eivät ainakaan vielä yhtä kattavaksi tiedonlähteeksi. Toisaalta, kun joku kiinnostuu aiemmin ilmestyneestä teoksesta, erilaiset verkkosivut ovat tehokas ja miltei korvaamaton tiedonlähde. Se voi myös pidentää tietokirjojen ikää ja monipuolistaa niiden käyttötapoja. *Kritiikkiportti* on monille ammattilaisille ja opiskelijoille mainio tiedonhakukanava. Kuitenkin kesäkuussa 2010 *Helsingin Sanomista* saattoi lukea, että toiminnan jatkuminen on vaakalaudalla, jos uusia rahoituslähteitä ei löydy.

Agricolan kirja-arvostelut

Agricolan kirja-arvostelut on hyvä lähde historiaan liittyvien tietokirjojen arvosteluihin Suomessa. Se on osa Agricola-verkkosivustoa, joka kertoo toimintansa periaatteista näin: ”Agricola on sähköinen ’ABCkiria’ historiaan ja sen tutkimukseen. Se on vuonna 1996 perustettu yliopistojen historian laitosten, arkistojen, seurojen, museoiden ja kirjastojen yhteishanke. Sivuston tarkoitus on edistää suomalaista historianharrastusta, -opetusta ja -tutkimusta. Agricolan tavoite on luoda yhteys historiallista tietoa ylläpitävien ja tuottavien instituutioiden ja tiedon käyttäjien välille ja pyrkiä tiedon helpompaan hyödyntämiseen opetuksessa ja tutkimuksessa. Tarkoituksemme on ensisijaisesti tuoda esiin suomalaista aineistoa ja palveluja, ulkomaisista sivuista ja palveluista pyrimme tuomaan esiin keskeisimmät.” (<http://agricola.utu.fi/tekijat.php>, 3.2.2010)

Agricolan kirja-arvosteluista otin tarkasteltavakseni lokakuussa 2010 ilmestyneet 17 arvostelua. Niiden esillepanoon on kiinnitetty huomiota: jokaisesta teoksesta on kansikuva ja arvostelun visuaalinen ilme on muutenkin harkittu. Arvostelujen aihepiiri on sivujen virallisesta määrittelystä huolimatta varsin laaja: joukkoon mahtuu tyyppillisten historiantutkimusten lisäksi muiden muassa Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies*, Jyri Komulaisen ja Mika Vähäkankaan toimittama *Luterilaisen Suomen loppu?*, Leena Alasen ja Kirsti Karilan toimittama *Lapsilähtöisyyden tulkintaa ja haastamista* sekä Barack Obaman *Unelmia isältäni*.

Pelkästään tietokirja-arvostelujen määrällä mitattuna *Agricolan kirja-arvostelut* ei ole kovin suurimuotoinen verkkosivusto, mutta arvostelut ovat paneutuvasti kirjoitettuja ja yleensä varsin laajoja.

Kritiikkiportti on selvästi isompi, jos verrataan arvosteltujen tietokirjojen määriä. *Agricolassa* tosin ilmestyy monia arvioita aiheista, joita sanomalehdet harvemmin ottavat käsiteltäväkseen: se on erikoistunut tiettyihin aloihin eivätkä sanomalehdet luonnollisesti voi tarjota samaa.

Vuoden 2009 aikana kaikkia *Agricolan kirja-arvosteluja* luki 55 400 eri lukijaa ja arvostelusivuja ladattiin noin 73 000 kertaa. Lokakuussa 2009 arvosteluilla oli noin 5 200 yksittäistä lukijaa eli viikossa melkein 1 200 lukijaa.

Koko *Agricola*-portaalissa oli vuonna 2009 noin 960 000 sivuvierailua: portaalissa käydään aktiivista keskustelua monista historiaan liittyvistä aiheista. Näistä sivuvierailijoista yksittäisiä eri kävijöitä oli noin 126 000 eli viikossa noin 2 400. Portaalin kävijämäärä näyttää siis olevan suunnilleen yhtä suuri kuin *Kritiikkiportin*. (*Agricolan* päätoimittaja Tapio Onnela 24.5.2010)

Kiiltomato

K*iiltomato.net* – *Lysmasken* luonnehtii itseään verkkolehdeksi, joka keskittyy huomiota enemmän ansaitsevaan kirjallisuuteen. Sitä ylläpitää Lukukeskus, joka on kymmenen kirjailijajärjestön ylläpitämä lukemisharrastusta edistävä yhdistys. *Kiiltomato* perustettiin vuonna 2001, kun monet kirjallisuuden ammattilaiset ja ystävät kantoivat huolta kirjallisuuskritiikin perinteen murenemisestä. Ensimmäisenä päätoimittajana toiminut Kari Levola kirjoittaa pääkirjoituksessa 28. helmikuuta 2010, että *Kiiltomatoa* perustettaessa kritiikki oli painetuissa lehdissä vähentynyt ja sattumanvaraistunut,

ja huomio tuntui kohdistuvan lähes tyystin kotimaiseen proosaan eikä muille kirjallisuudenlajeille tuntunut riittävän enää tilaa. (<http://www.kiiltomato.net/?cat=editorial>)

Kiiltomadossa pääpaino on kaunokirjallisuudessa. Siinä arvostellut tietokirjat käsittelevät nykyisin lähes yksinomaan kirjallisuutta ja kulttuuria, mutta näitä pyritään arvioimaan mahdollisimman kattavasti. Lukijakunta onkin ensisijaisesti kaunokirjallisuuden harrastajia ja ammatilaisia (päätoimittaja Karo Hämäläinen 4.2.2010). Tietokirja-arvosteluja ilmestyy *Kiiltomadon* sivuilla viitisentoista vuodessa. Vakituksia kirjoittajia on sivustolla viitisenkymmentä.

Kiiltomatoon tehdään päivittäin noin tuhat käyntiä – puolen vuoden aikana (1.9.2009–3.3.2010) niitä kertyi 177 000. Sivunäyttöjä on kertynyt lähes 300 000. *Kiiltomadolla* on siten käyttäjiä enemmän kuin *Kritiikkiportilla* ja *Agricolalla*, mutta tietokirjallisuutta koskevan tiedon leviämislle se ei ainakaan toistaiseksi ole keskeinen väylä. Käyttäjien taustasta ei ole tehty tutkimusta, mutta *Kiiltomadon* tiedotteet lähtevät suurelle joukolle kirja-alan ammatilaisia kustantamoihin, kirjastoihin, mediaan ja hallintoon. Käyttäjien hakusanojen perusteella on päätelty, että koululaiset ja opiskelijat käyttävät *Kiiltomatoa* tehdessään esitelmää.

Kirjavinkit

Lukuisat yksityishenkilöt ylläpitävät blogeja ja muita verkkosivuja, joilla he kertovat lukemistaan kirjoista, ja joskus niistä syntyy myös keskustelua. Osa heistä on julkisuudessa tunnettuja, kuten kansanedustaja ja entinen ulkoministeri Erkki Tuomioja sekä en-

tinen kansanedustaja ja europarlamentaarikko Kirsi Piha. Samoin kuin kirjanystävillä, käsityön, leipomisen ja remontoinnin harrastajilla tai minkä tahansa harrastuksen ystävillä on omia sivustoja, joista osa on hyvinkin suosittuja. Lisäksi on olemassa yksityishenkilöiden, yhdistysten ja muiden yhteenliittymien yhdessä ylläpitämiä sivustoja, kuten *Kirjavinkit*.

Tämä usean kirjaharrastajan yhteinen sivusto kertoo toimintaperiaatteistaan näin: ”Kirjavinkit on hyvien kirjojen esittelemiseen keskittynyt sivusto. Jokainen täällä esitellyistä yli 1 000 kirjasta on sellainen, jota suosittelemme luettavaksi. Maailmassa on niin paljon hyviä kirjoja, ettei huonoille kannata antaa tilaa ja aikaa. Kirjavinkkien avulla on toivottavasti helpompaa selvittää kirjastojen ja kirjakauppojen laajojen valikoimien äärellä. – – Kirjavinkkien muut kirjoittajat ovat sekalaista seurakuntaa, joita yhdistää kiinnostus hyviä kirjoja kohtaan. Vinkkaajien kokoonpano on vaihdellut vuosien varrella. Uusia kirjoittajia otetaan mieluusti mukaan talkoisiin. Kirjavinkejä kirjoitetaan harrastusmielessä rakkaudesta kirjoihin.” (<http://www.kirjavinkit.fi/taustaa/>, 4.3.2010)

Kirjavinkit on toiminut jo kahdeksan vuotta ja sivustoilla on noin 1 300 kirjan arvostelut. Lisäksi esitellään yli 20 kirjallisuuspalkintoa, joista suuri osa on ulkomaisia. Kävijöitä sivuilla on kuukaudessa noin 1 5000 (HS 4.5.2010). Harrastajamaisuuteen liittyy se, ettei arvostelujen kirjoittamisesta saa palkkiota eikä edes arvosteltavaa kirjaa omakseen.

Tietokirjojen haku kirjastoissa – esimerkkinä HelMet

Pääkaupunkiseudun kirjastot tehostivat yhteistyötään vuonna 2003 perustamalla *HelMet*-verkkopalvelun, jonka kautta voi tehdä hakuja ja varauksia kaikista pääkaupunkiseudun kirjastoista. Vuodesta 2008 lähtien sivuilla on ollut mahdollista myös arvioida kirjoja antamalla niille yhdestä viiteen tähteä. Vaikutteita on otettu verkkokauppojen vertaisarvioinneista, joilla pyritään edistämään myyntiä. Kertyneiden arvostelujen määrästä ei ole tilastoa, mutta tällainen kirjaston vuorovaikutteisuus asiakkaiden kanssa on vielä uusi ja vähän vieraskin ajatus. Tammikuussa 2010 otettiin käyttöön mahdollisuus antaa teoksista sanallisia arvioita: toukokuuhun mennessä niitä oli kertynyt 422.

Kirjastojen asiakkaat ovat selvästi mieltyneet *HelMet*-järjestelmään: Taloustutkimuksen Verkkobrändien arvostus Suomessa 2009 -tutkimuksen mukaan *HelMet* on kolmanneksi arvostetuin verkkobrändi *Googlen* ja *YTV Reittioppaan* (nyk. *HSL Reittiopas*) jälkeen. Vuonna 2008 *HelMet* oli toiseksi arvostetuin verkkopalvelu. Tutkimus tehtiin internetin käyttäjien keskuudessa, ja aineisto kerättiin Taloustutkimuksen (2009) internetpaneelissa.

Perustamisvuonna 2003 *HelMetissä* kertyi käyntejä noin 1,8 miljoonaa, ja vuonna 2009 käyntejä oli jo 5,4 miljoonaa (Taloustutkimus, Web Traffic Monitor). Viikossa käyntejä kertyi hiukan yli 100 000 viikossa. (Pääkaupunkiseudun kirjastojärjestelmä / Susanna Aakko 27.5.2010).

Halutuiimpien tietokirjojen listaus *HelMet*-kirjastojen verkkopalvelussa perustuu kirjoista tehtyihin varauksiin. Loka-marraskuussa 2009 ylivoimaisesti halutuin tietokirja oli John Simonin *Koneen*

ruhtinas – Pekka Herlinin elämä. Seuraavaksi eniten kiinnostusta herättivät Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies*, Matti Simolan toimittama *Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949–2009*, Juha Nummisen *Lähikuvassa Lenita Airisto*, Timo Vihavaisen *Länsimaiden tuho* sekä Hannu Lauerman *Pahuuden anatomia: pahuus, hulluus, poikkeavuus*. Puoli vuotta myöhemmin huhtikuussa 2010 *Koneen ruhtinas* oli edelleen varatuin tietokirja: siitä oli varauksia melkein kaksi kertaa enemmän kuin suosituimmasta kaunokirjasta.

Lukuisat muutkin kirjastot ovat kehittäneet sähköisiä palveluitaan. Esimerkiksi *Kirjaveräjä* (<http://lappeenrannankirjasto.blogspot.com/>) on Lappeenrannan maakuntakirjaston ylläpitämä kirjallisuusblogi, jossa kirjaston henkilökunta kertoo lukemistaan kirjoista. Kirjastoissa kokoontuu myös lukupiirejä ja kirjastojen verkkosivuilta löytää lukuvinkkejä.

Sosiaalinen media

Sosiaalinen media on Internetin osa-alue, joka on huikeassa kasvussa. Se tarkoittaa verkkoviestintäympäristöjä, joissa jokaisella käyttäjällä tai käyttäjäryhmällä on mahdollisuus olla aktiivinen viestijä ja sisällön tuottaja. Viestintä tapahtuu siis monelta monelle, eli perinteisille tiedotusvälineille ominainen viestijän ja vastaanottajan välinen ero puuttuu. Sisältö on pääosin käyttäjien tuottamaa ja sitä tuotetaan yhdessä. Lisäksi sisällön tuottamisen ja kuluttamisen raja on hämärtynyt, koska sama henkilö voi sekä kuluttaa että tuottaa uutta sisältöä. (Wikipedia 12.5.2010).

Sosiaalisen median palveluita ovat erilaiset blogi- ja mikroblo-

gipalvelut, *Wiki*- ja muut yhteistyöpalvelut, mediapalvelut kuten *You Tube* sekä yhteisöpalvelut kuten *Facebook*. *Wiki* ja blogi ovat kronologisesti rakentuvia dokumenttien kokoelmia sekä niiden luomiseen käytettäviä tietokantoja.

Blogi on yhden tai useamman ihmisen verkkosivusto, jota muut voivat kommentoida, mutta blogin pitäjä voi kontrolloida kommentteja. Blogin ero muihin verkkosivuihin on henkilökohtaisen näkökulman painotus. *Wikin* alkuperäinen idea on, että kuka tahansa pystyy muokkaamaan sitä, mutta muokkausoikeuden voi myös rajata. *Wikin* erottaa blogista vapaus kronologisuudesta sekä anonyymisyys: *Wikistä* ei välttämättä näy kuka ja koska on kirjoittanut tai muokannut sisältöä. (Itkonen-Isakov 2008, 51). Mikroblogipalveluista tunnetuin tällä hetkellä on *Twitter*, jossa lähetetään tietylle joukolle lyhyitä, korkeintaan 140 merkin pituisia viestejä.

Sosiaalisen median suosio on kasvanut viimeksi kuluneen vuoden aikana räjähdysmäisesti. Nuorison suosimia sosiaalisen median kanavia on ollut käytössä jo vuosien ajan, mutta *Facebook*-yhteisöpalvelu on nopeasti löytänyt kaikenikäisiä käyttäjiä lukuun ottamatta kaiken vanhintaa väestöä. Elokuussa 2010 *Facebookilla* oli Suomessa yli 1,8 miljoonaa käyttäjää (<http://www.facebakers.com/countries-with-facebook/FI/>), toisin sanoen 34,4 prosenttia suomalaisista.

Facebook toimi aluksi ennen kaikkea yksityishenkilöiden verkostoitumisfoorumina sekä ystävien ja tuttavien kuulumisten vaihdon kanavana, mutta viime aikoina yhä useammat yhteisöt ja yritykset ovat perustaneet *Facebook*-tilin. On vaikea arvioida, miten paljon *Facebookissa* viestitetään tai keskustellaan tietokirjoista. Tällä hetkellä ei näytä siltä, että *Facebook* olisi erityisen tehokas tietokirjoja koskevan tiedon leviämisen kanava, mutta tilanne muuttuu koko ajan. On

myös mahdollista, että suosioistaan huolimatta *Facebook* korvautuu tulevaisuudessa jollakin muulla sosiaalisen median muodolla.

Kirjallisuusarvostelujen kannalta kävijämäärältään laajimpia ovat joidenkin sanomalehtien verkkokeskustelupalstat. Keskustelut alkavat lehdessä julkaistusta aineistosta, mutta ne voivat rönstyillä mitä moninaisimpiin aiheisiin. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* julkaistu tietokirja-arvostelu tai tietokirjailijan haastattelu voi synnyttää vilkkaankin keskustelun lehden verkkosivuilla. Tietokirjallisuuden näkyvyyttä tällainen keskustelumahdollisuus ilman muuta lisää, mutta yksittäisen tietokirjailijan kannalta kokemus ei välttämättä ole aina pelkästään positiivinen, koska osa kirjoituksista voi olla kärkeviä, kirjailijaa loukkaaviakin.

Helsingin Sanomien Kirjat-verkkosivulla on noin 15 000 kävijää viikossa. Lehden verkkosivuilla toimii lisäksi Kirsi Pihan vetämä Lukupiiri, jossa kuka tahansa voi kommentoida kuukauden kirjaksi valittua kirjaa. Kirjallisuuspiirissä on toistaiseksi käsitelty vain kaunokirjallisuutta. Kävijöitä Lukupiirissä on noin tuhat viikossa (uutispäällikkö Tomi Tyysteri 24.5.2010). Mielletäänkö lehtien keskustelupalstat verkossa osaksi sosiaalista mediaa, on makuasia. Juuri niiden interaktiivisuus puoltaa kuulumista sosiaaliseen mediaan.

Sosiaalinen media on suosittu ja nopeasti muuttuva Internetin käyttötapa, joten on todennäköistä, että toimintamuodot ja palvelut muuttuvat nopeastikin. Ilmiönä se kuitenkin kasvaa voimakkaasti. Vahva trendi kulttuurituotteiden kulutuksessa näyttää joka tapauksessa olevan käyttäjien, lukijoiden ja katsojien lisääntynyt halu antaa oma panoksensa kulttuurituotteiden elinkaareen eli monella tavalla ilmenevä aktiivinen, kulttuurituotteita julkisesti kommentoiva ja muokkaava käyttötapa (Schultz 2010). Romaanien ja elokuvien

kohdalla se voi tarkoittaa fanien kirjoittamien tai kuvamateriaalista leikkaamien jatko-osien tai kommentaarien tuottamista tai pelien rakentamista. Tietokirjoissa tällainen aktiivinen ote tarkoittanee tällä hetkellä lähinnä keskustelufoorumeilla ilmaistuja mielipiteitä. Tulevaisuudessa se voi tarkoittaa uusia, yllättäviäkin aktiivisen vastaanoton muotoja, jos sähköinen julkaiseminen lisääntyy.

Arvostelu verkossa vai painettuna?

Sähköisessä muodossa olevat kirja-arvostelut ovat tulleet painetussa sanomalehdessä ja erikoisanalan lehdissä julkaistujen rinnalle. Arvosteluja julkaistaan verkossa paljon, mutta sanomalehtien kirja-arvostelut eivät välttämättä kaikki ole verkossa.

Verkossa ilmestyvien tietokirja-arvostelujen etuna on matala julkaisukynnys. Erilaisilla verkkosivuilla voidaan helposti julkaista arvosteluja aiheista, joista sanomalehdet ja yleisaikakauslehdet eivät ole lainkaan kiinnostuneita tai joista julkaistaan arvosteluja vain harvoin. Toinen merkittävä etu on arvostelun saatavuus, vaikka kirjan julkaisuajankohdasta olisi kulunut pitkäkin aika. Koska kirja-arvosteluja ilmestyy verkossa paljon, voi varsin suurella todennäköisyydellä löytää kirjasta hakukoneiden avulla arvostelun tai esittelyn, jos kirjasta on ylipäänsä ilmestynyt arvosteluja.

Lukijan on vain löydettävä nämä arvostelut, ja jos hän kuuluu aiheen harrastajiin tai aihe liittyy omaan ammattiin, arvostelut löytävät asiaan vihkiytyneet lukijansa helposti. Esimerkiksi yritysmaailman toimijat ja muuten taloudesta kiinnostuneet etsiytyvät kotimaisista sivuista todennäköisesti *Kauppalehden* ja *Talouselämän* sivuille

ja saattavat poimia sieltä tietoja tietokirjoista. Sosiologit seuraavat *Sosiologia*-lehteä ja löytävät vanhat artikkelit ja kirja-arvostelut verkosta, ja lääkäreillä on omat lehtensä ja verkkosivunsa. Vastaavasti jonkin alan innokkaat harrastajat tietävät, miltä verkkosivuilta löytyy tietoja juuri heidän kiinnostuksensa kohteista. Tietokirjallisuuden kannalta olennaisia ovat kunkin alan omat sivustot, koska tietokirjoja luetaan "harrastuneisuus edellä", kuten *Kiiltomadon* päätoimittaja Karo Hämäläinen asian kiteyttää (4.2.2010).

Jos taas ajatellaan vapaa-ajan lukemisharrastusta ja itsensä sivistämistä, ei ole enää itsestään selvää, että lukijat etsivät verkosta arvosteluja heille vierasta aihepiiriä käsittelevistä tietokirjoista. Sanomalehteä lukiessa katse voi osua tietokirja-arvosteluun, jonka aihepiiri ei ole lukijalle läpikotaisin tuttu, mutta hän voi kiinnostua aiheesta siinä määrin, että tulee hankkineeksi kyseisen kirjan. Pelkästä kirja-arvostelustakin lukija voi saada lisää tietoa.

Sanomalehdissä journalistisen paradigman siivittämä suuntaus (Hellman & Jaakkola 2009) vähentää kirja-arvostelujen määrää ja antaa tilaa monenlaisille muille juttutyypeille. Se voi olla lehdille hyväkin tapa ottaa haltuun todella monimuotoista nykykulttuuria, ja tuottaa osallisuuden tunnetta entistä paljon laajemmalle lukijakunnalle. Jos tällainen kehitys etenee pitemmälle, sanomalehtien kirja-arvostelut saattavat keskittyä vain oletettuihin myyntimenestyksiin ja kohuja aiheuttaviin kirjoihin. Tällöin lukija ei huomaa suurinta osaa ilmestyvistä kirjoista, ja pahimmassa tapauksessa hän luulee, että puhutuimmat kirjat ovat niitä, joiden joukosta lahjakirja tai itselle aiottu kirja kuuluu valita. Vaihtoehtoinen kehitys on se, että ihmiset tottuvat etsimään tietoa verkosta niin hyvin, että kirja-arvostelut löytävät satunnaisetkin, "vain vähän harrastavat" lukijansa.

HISTORIEOSTEN ARVOSTELUT SANOMALEHDISSÄ, ENTÄ MUUT?

Vaikka sanomalehtien kulttuuriosastoista ja erityisesti perinteisen kritiikin asemasta niissä on kannettu huolta, tietokirja-arvosteluja ilmestyy edelleen varsin runsaasti myös sanomalehdissä. Tässä luvussa tarkastellaan tietokirja-arvostelujen määrää, aiheita ja käsittelytapoja *Helsingin Sanomissa*, *Aamulehdessä* ja *Turun Sanomissa* loka- ja marraskuussa 2009 sekä *Kalevassa* lokakuussa 2009.

Tietokirja-arvostelujen määrä ja osuus kaikista tietokirjallisuustuista kolmessa sanomalehdessä loka- ja marraskuussa 2009.

	arvostelut	kaikki jutut	arvostelujen osuus
Helsingin Sanomat	73 kpl	209 kpl	37 %
Aamulehti	65 kpl	126 kpl	52 %
Turun Sanomat	56 kpl	133 kpl	42 %

Sotien tunnemaismia ja raskasta metallia Helsingin Sanomissa

H*elsingin Sanomat* esitteli elokuussa 2009 koko sivun jutussa syksyn tietokirjauutuudet. Tietokirjailijat saivat tilaa saman verran kuin kaunokirjailijat, vaikka tietokirjallisuusnimikkeitä ilmestyi paljon enemmän kuin kaunokirjallisuusnimikkeitä.

Lokakuussa lehdessä ilmestyi 45 tietokirja-arvostelua tai -esitte-

lyä. Arvostelut jaettiin kirjojen aihepiirien perusteella yhteentoista eri luokkaan. Eniten ilmestyi arvosteluja historiaan, taiteeseen ja yhteiskuntaan liittyvistä aiheista, kaikista kuusi arvostelua. Yhteiskunnallisiksi määriteltiin politiikkaa, kansainvälisiä suhteita ja mediaa käsittelevät aiheet, kuten myös sosiaalitieteisiin kuuluvat teokset. Taide käsiteltiin laajasti: siihen kuuluivat perinteisten taiteenlajien, kuten musiikin ja kirjallisuuden lisäksi rakennustaide, valokuvaus ja design.

Elämäkertoja arvosteltiin viisi, ja yhtä monta arvostelua liittyi luontoon, luonnontieteisiin ja ympäristönsuojeluun. Näistä suurin osa koski ympäristönsuojelua, tarkemmin metsien suojelua ja luonnon monimuotoisuutta, joka oli Tiede-sivujen teemana 13. lokakuuta.

Lasten tietokirjoista ilmestyi samoin viisi esittelyä, kaikki samana päivänä ennen koululaisten syyslomaa. Esittelyt ilmestyivät Matkailu-sivuilla otsikolla ”Kirja matkalaukkuun syyslomalla”.

Taloutta tai johtamista käsitteleviä kirjoja esiteltiin vain kaksi, vaikka maailmanlaajuinen taloustaantumaa oli jatkuvasti uutisaiheena. Suomessa vuonna 2008 ilmestyneistä tietokirjanimikkeistä 672 kuului luokkaan ”politiikka, kansantalous”, mikä oli viidenneksi suurin luokka. Arvostelun vähyys tästä aihepiiristä voi olla sattumaa, eikä välttämättä kuvasta koko vuoden tilannetta.

Keittokirjojen ja yleensä ruokakulttuuriin liittyvien kirjojen vähyys – samoin kaksi esittelyä – ei vastaa vaikutelmaa, joka syntyy lehtiä ympäri vuoden lukemalla.

Psykologian ja teologian välimaastossa liikkuvan pastori Antti Kylliäisen teos *Armoa työhön* tuli ainoana näiden alojen kirjana esitellyksi, vaikka työhyvinvointi on puhuttanut lehdistä jo vuosia.

Tietokirja-arvostelut Helsingin Sanomissa loka- ja marraskuussa 2009 (1)

Aihe	lokakuu	marraskuu	yhteensä
Historia	6	2	18
Taide	6	5	11
Elämäkerrat	5	5	10
Luonto, luonnontieteet	5	3	8
Yhteiskunta	6	1	7
Lasten tietokirjallisuus	5	0	5
Talous (2)	2	1	3
Kansat	1	2	3
Keittokirjat	2	0	2
Psykologia, teologia, filosofia	1	1	2
Matkat, matkailu, retkeily	1	1	2
Urheilu	0	1	1
Tekniikka (3)	0	1	1
Yhteensä	40	33	73

(1) Kirja-arvostelun määrittelemisen oli selkeää: kirjaa esitellään ja arvioidaan ilman tekijähaastattelua ja kirjasta on kustantajan antamat perustiedot. Kirja-esittely on yleensä lyhyt kuvaus kirjan aiheesta ja keskeisestä sisällöstä ja kirjasta annetaan myös julkaisutiedot. Marraskuussa Tieto-Finlandia-ehdokaiden ja varjolistalle valittujen teosten lyhyet esittelyt laskettiin mukaan arvosteluihin. Jos ne jätetään pois, arvioita on marraskuussa vain 21.

(2) Tähän luokkaan kuuluivat talous, johtaminen ja markkinointi.

(3) Tähän luokkaan kuuluivat tekniikka, insinöritieteet ja teollisuus.

Kahden eri kuukauden suosikkiaiheet yhdessä lehdessä vaihtelevat melkoisesti, joten seurantajakson on hyvä olla yli kuukausi. Kirja-

vuoden kahden vilkkaimman kuukauden jaksolla esiteltiin tai arvioitiin *Helsingin Sanomissa* 18 historiaa eri näkökulmista käsittelevää teosta. Seuraavaksi useimmin arvioitiin taiteeseen liittyviä teoksia, joita oli yksitoista eri teosta. Elämäkertoja arvioitiin kymmenen: vaikka näissä oli usein mukana historiallista tulkintaa ja laajaakin kulttuurihistorian kuvausta, ne laskettiin omaksi luokakseen. Luontoa, luonnontieteitä tai ympäristönsuojelua käsitteli kahdeksan arvioitua teosta, ja yhteiskuntatieteiden piiriin kuului seitsemän teosta. Lasten tietokirjoja esiteltiin lokakuussa viisi mutta marraskuussa ei ainoatakaan. Taloutta käsitteli kolme kirja-arviota, samoin kansoja tai kansanperinnettä. Muut aihepiirit, kuten ruokakulttuuri, matkat, matkailu tai retkeily sekä urheilu ja tekniikka saivat yhden tai kaksi kirja-arviota.

Kirja-arvostelujen lukumäärä ei anna kokonaiskuvaa eri aihepiirien saamasta mediajulkisuudesta, vaan juttujen laajuus ja taitto kuvituksineen ovat olennaisia kirjoitusten huomioarvon kannalta. *Helsingin Sanomissa* ilmestyi lokakuussa 2009 suuri määrä laajoja tietokirja-arvosteluja, joista ei voi nostaa esille yhtä tai kahta muita laajemman huomioarvon saanutta. Jos Helsingin kirjamesseihin liittyvät lyhyet uutistyyppiset kirjaesittelyt jätetään laskelmista pois, ilmestyi näyttäviä tietokirja-arvosteluja tai -esittelyjä lokakuussa kuusitoista. Joissakin niistä arvioitiin useita teoksia. Keskimäärin se tarkoittaa yhtä laajaa tietokirja-arvostelua joka toinen päivä. Näiden lisäksi ilmestyi joukko suppeampia arvosteluja.

Yksittäisistä aihepiireistä nousee näkyvimmälle sijalle historia. Näyttävät arviot sai Henrik Meinanderin teos *Suomi 1944: Sota, yhteiskunta, tunnemaisema* (HS 1.10.), Juha Siltalan *Sisällissodan psykohistoria* (HS 8.10.), Heather Pringlen kirja *Himmlerin suuri*

suunnitelma (HS 14.10) sekä Owen Matthewsin teos *Stalinin lapset* (HS 4.10.).

Kriitikko ja historioitsija Jukka Tarkka ylistää Meinanderin teosta. Otsikko kertoo paljon jutun sisällöstä ja sävystä: ”Historia on muutakin kuin faktaa – Henrik Meinander hakee tunnejäljet korvaavia isoja näkymiä Suomen sotiin”. Tarkka kirjoittaa: ”Menneisyyden hallinta voi helpottua, kun yksilötason kokemukset eivät enää vaikuta historian arviointiin. Mutta se voi myös vaikeutua. Henkisen etäisyyden kasvaessa unohtuu helposti, että historiassa toimineet poliitikot ja sotilaat tiesivät ympärillään vallinneesta tilanteesta paljon vähemmän kuin me nyt. Miten tiedon puute, luulot, uskomukset ja tunteet vaikuttivat päätöksiin? Voiko menneisyydestä syntyvä kuva olla oikea, jos se perustuu vain faktoihin ja taustalta puuttuu tuntu-ma yhteisön ilmapiiriin ja hengenliikkeisiin? Tämä on äärimmilleen vaikeutettu tutkimustehtävä, mutta Meinander osaa asiansa.” Tarkan mukaan Meinanderilla on esseistin eleganssia ja tutkijan täsmällisyyttä. Voiko tietokirjaa enää enempää kehua?

Siltalan *Sisällissodan psykohistoria* saa myös näyttävästi esille laitetun arvion otsikolla ”Kauhutarinat tekivät meistä murhaajia”. Ingressi jatkaa: ”Juha Siltala kertoo, mikä muutti rauhalliset suomalaiset verenhimoisiksi murhaajiksi.” Arvioitsijana on toinen historian professori Juha Sihvola, joka pitää teosta merkittävänä sekä älyllisenä saavutuksena että lukuelämyksenä. ”Massiivisen aineiston yksityiskohtainen kuvaus tempaa mukaansa mutta joskus myös uuvuttaa. Tulos olisi ollut vielä parempi, jos koko kirjan ote olisi ollut yhtä analyttinen kuin loppuluvun”, Sihvola toteaa. Tässäkö syy siihen, ettei teos ole herättänyt juurikaan keskustelua tai saanut kirjallisuuspalkintoja?

Owen Matthewsinkin kirja *Stalinin lapset* luokitettiin historiaan, mutta teos on myös elämäkerrallinen kertomus Stalinin vainojen rikkomasta perheestä.

Kaikkia kolmea, keskenään erilaista historianteosta yhdistävät sotien tunnemaistavan kuvaus ja analyysi, Meinanderin ilmaisua käyttäkseni. Ilmeisesti toisen maailmansodan alkamisesta on täytynyt kulua 60 vuotta ja sisällissodasta vieläkin kauemmin ennen kuin tutkimuksessa päähuomio voidaan suunnata sodan henkiseen puoleen.

Historianfilosofiaan kuuluva Timo Vihavaisen *Länsimaiden tuho* esitellään niin ikään näytävästi (HS 4.10.).

Elämäkerrat ja muistelmat ovat perinteisesti kiinnostaneet suomalaista lukijakuntaa, ja niitä ilmestyykin paljon. Syksyllä 2009 ne saivat vielä tavallista enemmän huomiota. *Helsingin Sanomissa* yksi yksittäinen kirja-arvio sai marraskuussa kokonaisen sivun: tämän kunnian sai Ohto Mannisen ja Raimo Salokankaan teos *Eljas Erkkö – vaikeanematon valtiomahti* (HS 17.11.). Erkkö oli *Helsingin Sanomien* pitkäaikainen päätoimittaja ja ennen kaikkea omistajasuvun pää, joka artikkelin mukaan johti suvereenisti Helsingin Sanomia 1920-luvun lopulta 1960-luvun alkuun. Teoksen on kustantanut WSOY, joka on osa SanomaWSOY-konsernia.

Lokakuussa arvioitiin Paavo Lipposen *Muistelmat I* (HS 19.10.) sekä Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies* (HS 21.10.). Lipposen muistelmia arvioi päätoimittaja Janne Virkkunen, mikä korostaa kirjan merkittävyyttä. Kirjoituksen sävy on pääosin selostava ja osin kiittäväkin, mutta loppuun mahtuu tyyliä: Lipposen kriittinen luonneanalyysi Urho Kekkosesta käännetään alitajuisesti kuvaukseksi kirjoittajasta itsestään.

Historiaa, kulttuurianalyysia ja politiikkaa yhdistää Tieto-Finlandia-varjolistallekin nostettu Anna-Lena Laurénin Venäjän reuna-alueita käsittelevä *Vuorilla ei ole herroja* (HS 6.11.). Poikkeuksellisen komea värikuva kiinnittää lukijan huomion, ja itse arvio on erittäin myönteinen. Kirjoittaja, dosentti Arto Luukkanen ihailee Laurénin rohkeutta mennä sotatoimialueille ja paikkoihin, joihin naisilla ei ole yleensä menemistä. Kehuja saa myös autenttisen ja eläytyvän kuvauksen yhdistäminen laajaan tietämykseen.

Taiteen alalta musiikki ja kuvataide nousevat lokakuussa pääosaan. Kapellimestareita koskeville aiheille on varattu melkein koko sivu, jossa esitellään kansainvälisesti menestyneiden kapellimestarien, Jukka-Pekka Sarasteen ja Osmo Vänskän elämäkerrat (HS 16.10.). Muutkin musiikinlajit kuin klassinen musiikki saavat huomiota, kun marraskuussa arvioidaan näyttävästi Mark LeVinen *Heavy Metal Islam – Vainoa, vastarintaa ja taistelua muslimisieluista* (HS 5.11.).

Kuvataiteen puolelta Jaakko Heinimäen ja Juha Metson teos kuvanveistäjä Miina Äkkijyrkästä ja hänen tuotannostaan saa näyttävästi taitetun arvion (HS 6.11.). Toinen komeasti kuvitettu ja taitettu arvio käsittelee Pekka Korvenmaan teosta *Taide & Teollisuus. Johdatus suomalaisen muotoilun historiaan* (HS 3.11.). Kriitikko Kaj Kalinin mukaan kirja tuo tuttuun muotoilutarinaan uutta näkemyksellään siitä, kuinka Taideteollinen korkeakoulu oli aikanaan kyvytön keskittymään teollisuuden tarpeisiin, ja se keskittyi uniikkitoihin ja taidekäsitöläisyyteen. Sama keskustelu on noussut jälleen ajankohtaiseksi Aalto-yliopiston perustamisen jälkeen, ja aiheen liittyminen yliopistopolitiikkaan voi osaltaan selittää arvostelun saaman laajan palstatilan.

”Kirja matkalaukkuun syyslomalla” kehoitetaan Matkailu-sivuilla

10. lokakuuta. Syyslomavinkiksi esitellään riemukkaan piirroskuvan kanssa viisi kotimaista lasten tietokirjaa, jotka kaikki liittyvät matkustamiseen. Jutussa esitellään Juha Ruusuvuoren ja Teemu Suvialan *Topi Tarhakäärmeen seikkailut Pariisissa*, Aino Havukaisten ja Sami Toivosen *Tatu ja Patu Helsingissä*, Riina Katajavuoren ja Salla Savolaisen *Pentti Kanariansaarilla*, Raili Mikkasen ja Tiina Holmbergin *Majakat, ohoi!* sekä Mauri Kunnaksen *Herra Hakkaraisen seitsemän ihmettä*. Kotimaisia lasten tietokirjoja ilmestyy melko vähän. Valtaosa Suomessa ilmestyvistä lasten tietokirjoista on käännöksiä, joten lasten tietokirjojen esiin nostaminen on erityisen tärkeää sekä lukijoiden kannalta että tekijöiden kannustamiseksi. Arvostelujen ilmestyminen matkailusivuilla saattaa lisätä niiden huomioarvoa.

Kokonaisen sivun ja noston lehden etusivulle sai Tieto-Finlandia-ehdokasasettelua koskeva uutinen (HS 6.11.), jonka yhteydessä esitellään peräti 12 tietokirjaa: ehdokaskirjat sekä lehden kulttuuri-toimituksen laatima varjolist. Varjolistalla esitellään Timo Harakan pamfletti *Luoton loppu*, Anna-Lena Laurénin *Vuorilla ei ole herroja*, Jaakko Heinimäen ja Juha Metson *Miina – Äkkijyrkkä*, Matti Simolan toimittama *Ratakatu 12*, John Simonin *Koneen ruhtinas* sekä Henrik Meinanderin *Suomi 1944*.

Yksi marraskuun laajimmista tietokirja-arvosteluista ilmestyi Tie-de ja luonto -sivuilla, joilla esiteltiin Richard Holmesin *The Age of Wonder: How the Romantic Generation Discovered the Beauty and Terror of Science* (HS 3.11.). Kirja käsittelee tieteenhistoriaa, tarkemmin romantiikan aikakautta. Artikkelista käy ilmi, että Britannian tiedeakatemia Royal Society myönsi syyskuussa teokselle vuoden tiedekirja -palkinnon. Kirja kertoo kokonaisen aikakauden tiedekäsityksistä ja uudenlaisen tieteellisen kulttuurin synnystä. Arvioitsijan Marjo

Vilkon mielestä ”paikoitellen kirja lähes hypnotisoi lukijansa.

Mualla kuin kotimaassa ilmestynyttä tietokirjallisuutta käsiteltiin *Helsingin Sanomissa* lokakuussa kuudessa ja marraskuussa viidessä kirja-arviossa tai -esittelyssä. Näistä alkukielellä, yleensä englanniksi ilmestyneitä oli kahdeksan. Käännöskirjoja arvioitiin tai esiteltiin kahden kuukauden aikana kolme: Tessa Kirosin *Venetsia – ruokaa ja unelmia*, Owen Matthewsinkin *Stalinin lapset* sekä Mark LeVinen *Heavy Metal Islam – Vainoa, vastarintaa ja taistelua muslimieluista*. Ulkomailla ilmestyneitä tietokirjoja mainittiin lisäksi joissakin tietokirjauutisissa.

Kun tietokirja-arvosteluja vertaa aihepiireihin, joista viime vuosi on ilmestynyt eniten teoksia, voi huomata, että oikeus ja julkinen hallinto ovat aloja, joita ei käsitellä arvosteluissa lainkaan. Lisäksi insinööritieteet, tekniikka ja teollisuus ovat vahvasti aliedustettuina. Pitäisikö näistä aiheista sitten ilmestyä enemmän arvosteluja? Jotta lukijat ymmärtäisivät yhteiskuntaa, olisi hyvä, että arvosteluja ilmestyisi, mutta jos kirjat ovat puhtaasti ammattikirjallisuutta, puute ei ole yhtä vakava. Olisi toki hyvä, että oikeusjärjestelmää ja tekniikkaa käsittelevää kirjallisuutta tuotettaisiin aiempaa enemmän myös suurelle yleisölle.

"Taistelevat professorit" Aamulehdessä

Aamulehdessä ilmestyi lokakuussa 2009 yhteensä 25 tietokirja-arvostelua eli lähes yksi päivässä. Marraskuussa arvosteluja tai esittelyjä oli 40. Monet arvosteluista olivat lyhyempiä kuin *Helsingin Sanomissa*. Arvostelut jakautuivat eri aihepiireihin seuraavasti:

Tietokirja-arvostelut Aamulehdessä loka- ja marraskuussa 2009

Aihe	lokakuu	marraskuu	yhteensä
Historia	4	13	17
Elämäkerrat	5	4	9
Taide	4	3	7
Kansat	1	6	7
Psykologia, filosofia (1)	2	1	3
Esseet	2	0	2
Matkat, matkailu, retkeily	1	0	1
Harrastukset (2)	1	0	1
Luonto, luonnontieteet	1	3	4
Pakinat, huumori	1	1	2
Keittokirjat ym.	1	5	6
Yhteiskunta	1	1	2
Sisustus, remontointi	1	3	4
Yhteensä	25	40	65

(1) Psykologia, filosofia ja teologia luokitettiin samaan luokkaan, mutta teologiasta kirjallisuudesta ei ilmestynyt arvosteluja.

(2) Harrastuksiin liittyvästä kirjallisuudesta valtaosa käsitteli sisustamista ja kodin remontointia; muutamat käsittelivät puutarhanhoitoa.

Lokakuun arvosteluista viidestä eniten palstatilaa saaneesta ja näytävimmän taitetusta arvostelusta kaksi käsitteli historiaa, kaksi taiteilija-elämäkertaa ja yksi maailmanpolitiikkaa.

Historia on tietokirja-arvioiden ydinaiheita. *Aamulehdessä* arvioitiin Adrian Goldsworthyn *Rooman valtakunnan tuho* (AL 21.10.)

sekä Heikki Ylikankaan *Yhden miehen jatkosota* (AL 22.10.).

Ylikankaan teoksen saama huomio näyttää jälleen liittyvän sen uutisarvoon: pelkkä hyvin tehty historiantutkimus ei riitä ylittämään uutiskynnystä, mutta kun arvio on mahdollista otsikoida ”Ylikangas: Ohto Manninen sivuuttaa keskeisiä jatkosodan lähteitä”, jutun arvellaan kiinnostavan lukijoita selvästi enemmän. Faktaruudussa esitellään ”taistelevat professorit” Ylikangas ja Manninen, jotka molemmat ovat emeritusprofessoreita. Ylikankaan teoksessaan moittimalle Manniselle annetaan viereisellä palstalla mahdollisuus puolustautua.

Jotkut tietokirjailijat osaavat käyttää julkisuutta myös taitavasti hyväkseen. Osaan poliittisesta historiasta on periytynyt tapa, että kirjassa on raflaavia skuppeja, jotka syötetään iltapäivälehdille, ja kirja saa ilmaista mainosta. Eniten julkisuutta saavat historiateokset eivät ole välttämässä parhaita (Pietiäinen 27.8.2010.).

Ylikankaan teoksen arvostelu kainalojuttuineen on malliesimerkki journalistisen paradigman toteutumisesta lehden kulttuuriosastossa. Suurelle yleisölle voi tietysti olla valaisevaa ja kiinnostavaa päästä seuraamaan tieteen sisäisiä kiistoja ja lukemaan osapuolten perusteluja näkemyksilleen, mutta varjopuoleksi voi koitua se, että lukijalle jää arvostelusta mieleen vain professorin ”riitely” toisen professorin kanssa.

Taiteilijaelämäkerrat olivat Pekka Tarkan toimittama *Kapellimestari* (AL 6.10.) ja Mauno Saaren teos *Haavikko-niminen mies* (AL 11.10.). Ensin mainittu on kapellimestari Jukka-Pekka Sarasteen elämäkerta. Arvion otsikko paljastaa, mitä elämäkerralta vaaditaan, että se näkyisi sanomalehdessä: ”Kapellimestarin paljastus: Sibeliuskisassa vallitsi ’katastrofitunnelma’”. Taiteilijaelämäkertaan tulee siis

sisältyä uutinen: joko kohdehenkilölle on täytynyt tapahtua jotain dramaattista tai hän on ollut mukana kuohuttavassa tapahtumassa. Pelkkä menestys jollakin kulttuurielämän saralla ei näytä riittävän ison jutun aiheeksi.

Varsinainen kohu liittyy kuitenkin taiteilijaelämäkertaan runoilija Paavo Haavikosta. *Haavikko-niminen mies* -kirjan arvostelun ilmestyessä *Aamulehdessä* oli kirjasta käyty runsasta keskustelua julkisuudessa. Aihe oli ammennettu jo lähes tyhjiin kirjan lopulta ilmestyessä, ja kenties siksi *Aamulehden* arvostelu on vain neljännes sivun mittainen. Kohuun viittaa otsikkokin: ”Mauno Saari yrittää kirjoittaa itsensä Paavo Haavikon pojaksi” (AL 11.10.). Arvosteluun on liitetty infolaatikko elämäkertakohuun liittyvistä aiemmista tapahtumista. Arvio on tyyliä ja siinä todetaan heti aluksi, että ”kansakunnan menneitä mammutteja marssitetaan nyt yksi toisensa jälkeen julkisiin, postuumeihin terveystarkastuksiin”. Lehden mukaan kirjan julkaisemiseen liittyvältä oikeudenkäynniltäkin olisi luultavasti välttytty, jos ”kaikki se vastenmielinen selittely ja sepittäily, jota teoksen alku ja loppu on täynnään” olisi jäänyt painamatta.

Marraskuun isoimmat kirja-arvostelut *Aamulehdessä* liittyivät monipuolisesti eri aiheisiin. Talvisotaa, jonka syttymisestä tuli kulu-neeksi 70 vuotta, käsiteltiin useaan otteeseen. Kulttuuriosastossa oli varattu koko sivu talvisotaa käsitteleville kirja-arvosteluille ja kommenteille (AL 28.11.). Tässä yhteydessä arvioitiin peräti seitsemän aihetta käsittelevää teosta rivimiehen päiväkirjoista sotahistoriallisiin analyysihin.

”Miksi Harmajaan ei rakennettu Engelin piirtämää majakkaa” otsikoi *Aamulehti* arvionsa 23. marraskuuta. Komeasti kuvitettu ja taitettu arvostelu käsittelee Seppo Laurellin teosta *Valo merellä*

– *Suomen majakat 1753 - 1906*. Merenkulun merkitys Suomelle nähdään siis sisämaankin lehdessä. Upeassa värikuvassa on Harmajan majakka, ja kuvateksti antaa tiiviin tietoiskun majakan historiasta. Arvostelu on erittäin myönteinen.

Kolmas näyttävä tietokirja-arvostelu käsitteli Jussi Lähteen kirjaa *Politiikka – Suomi -sanakirja* (AL 18.11.). Humoristiseen kuvakollaasiin on koottu tunnettuja poliitikkoja lausahduksineen.

Englannista suomeksi käännettyjä tai englanninkielisiä teoksia arvioitiin loka-marraskuussa 13 (ks. luettelo). Käännösteosten valikoitumiselle arvosteltaviksi ei löydy yhtä tai kahta yhdistävää syytä, vaan näyttää siltä, että valinnoissa on pyritty monipuolisuuteen: aiheet liittyvät luontoon, luonnontieteisiin, historiaan, politiikkaan ja yhteiskuntaan sekä kulttuuriin ja harrastuksiin.

Luonnontieteiden aihepiiristä ilmestyy vain vähän kirjoja suomeksi. Ala on luonteeltaan kansainvälinen, mikä *Aamulehdessä* otetaan selvästikin huomioon. Sama koskee *Helsingin Sanomia*. Loka-kuussa 2009 *Aamulehdessä* esiteltiin Eugenie Samuel Reichin teos *Plastic Fantastic: How the Biggest Fraud in Physics Shook the Scientific World*. Marraskuussa juhlistettiin Charles Darwinin 200-vuotisjuhlaa esittelemällä Darwinin uusina suomennoksina ilmestyneet teokset *Lajien synty* sekä *Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä*.

Käännöskirjojen arvostelut ja esittelyt *Aamulehdessä* loka- ja marraskuussa 2009:

12.10. Olsen Klaus Malling, Tofte Carl Christian: *Petolintuopas*

21.10. Adrian Goldsworthy: *Rooman valtakunnan tuho*; Eugenie Samuel Reich: *The Plastic Fantastic: How the Biggest Fraud in Physics Shook the Scientific World*

- 24.10. Ashley Khan: *Miles Davies – Kind of Blue: Modernin jazzin avain*
- 25.10. Le Monde Diplomatique: *Maailmanpolitiikan Atlas*
- 31.10. Susanna Widlundh, Bertil Johanson: *Pihasta puutarhaksi*
- 4.11. Charles Darwin: *Tunteiden ilmaisu ihmisissä ja eläimissä*; Charles Darwin: *Lajien synty*
- 4.11. Andrew Wiest: *Vietnamin sota*; Catel – Bocquet: *Kiki – Montparnassen kuningatar*; Leonid Bashmakov: *Tulkaa, ottakaa valo! Suuren paaston, suuren viikon ja pääsiäisen kirkkoveisuja* (toim. Jarmo Lehto)
- 21.11. Emma Hardy: *Ompele suit sait sukkelaan*
- 28.11. Jean Peyrelevade: *Totalikapitalismi*

Le Monde diplomatiquen *Maailmanpolitiikan Atlas* arvioidaan näyttävästi Sunnuntai-liitteessä, jossa se saa hyvät arviot: ”Maailmanpolitiikan Atlas on paljon selkeämpi, havainnollisempi ja värikkäämpi kirja kuin sen nimi antaa ymmärtää. Se on aivan uskomattoman mielenkiintoista ja nopeaa luettavaa”, lehti kirjoittaa (AL 25.10.).

Aamulehdessä ei ilmestynyt arvosteluja kasvatuksen, uskonnon tai lasten tietokirjallisuuden alalta. Toisaalta aihealueiden kirjo on niin laaja, että on kohtuutonta odottaa, että yhdessä lehdessä arvioitaisiin kaikkien mahdollisten alojen teoksia parin kuukauden aikana. Lehden kirja-arvostelujen määrä ja niiden kohdistuminen eri aihepiirejä käsitteleviin teoksiin vaihteli eri kuukausina. Tulokset voisivat muuttua, jos tarkastelujaksoa pidennettäisiin. Kuitenkin on aihetta olettaa, että kolmen tai neljän aihepiirin kärkikaarti pysyisi samana, mutta sen sisäinen järjestys voisi muuttua.

Koko tarkastelujaksolla historia nousi *Aamulehdessä* ylivoimai-

sesti suosituimmaksi kirja-arvostelujen tai -esittelyjen aiheeksi. Elämäkerrat oli toiseksi suosituin ja kolmantena oli taide, kun kaikki taiteenlajit niputetaan yhteen. Neljänneksi eniten ilmestyi keitto-kirjoja tai ruokakulttuuria käsittelevien kirjojen arvosteluja. Tässä sanomalehdet ovat lähentyneet naistenlehtiä. Koska tarkastelujakso osui joulukauden markkinoinnin alkuun, korostuivat edellä mainitut aiheet joulusesonkina myytävien kirjojen nimikkeissä. Juuri joulu on kirjamyynnin huippusesonki.

Kun tarkastellaan *Aamulehden* ja *Helsingin Sanomien* kirja-arvosteluja rinnakkain, kuva historiaa käsittelevien teosten painottumisesta kirja-arvosteluissa vain vahvistuu: molemmissa lehdissä se oli suosituin aihe. Elämäkerrat ja taide olivat toisena ja kolmantena, ainoastaan niiden keskinäinen järjestys vaihteli. Molemmissa lehdissä ollaan kiinnostuneita myös suomennetusta tietokirjallisuudesta sekä jossain määrin englanninkielisestä tietokirjallisuudesta, jota ei ole suomennettu. Sen sijaan muilla kielillä kuin suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi ilmestyneitä tietokirjoja, joita ei ole suomennettu, ei arvosteltu näissä lehdissä ainakaan tutkimusjaksolla.

Taide valokeilassa Turun Sanomissa

Turun Sanomissa ilmestyi lokakuussa 2009 kaikkiaan 27 tietokirjan arvostelua tai esittelyä eli keskimäärin yksi päivässä. Monet arvioista olivat komeasti taitettuja ja kuvitettuja. Yleisvaikutelma on, että tietokirjallisuus oli lehdessä näyttävästi esillä ainakin loka-kuussa.

Lähempää tarkastelua varten poimin kymmenen laajinta tietokir-

ja-arvostelua. Näistä neljä laajinta arvostelua tai esittelyä on kulttuurisivujen ykkösaiheena. Yhdistävänä tekijänä on se, että kaikki teokset liittyvät yksittäisiin taiteilijoihin, heidän tuotantoonsa tai elämäänsä. Nämä kirjat ovat Esko Rahikaisen *Impivaaran kaski – Aleksis Kivi kirjallisuutemme korvenraivaajana*, Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies*, Leonardo da Vincin *Työpäiväkirjat* sekä Mauri Kunnaksen ja Lotta Sonnisen *Minä, Mauri Kunnas*.

Aleksis Kiven syntymästä tuli 10. syyskuuta 2009 kuluneeksi 175 vuotta. *Turun Sanomat* kertoo samana päivänä Aimo Massisen myötäsukaisessa arvioinnissa, että huolimatta sadoista Kiveä käsittelevistä tutkimuksista, ”silti tästä suomalaisen kirjallisuuden korvenraivaajasta löytyy yhä uutta ammennettavaa”. Kirjasta käy ilmi muun muassa, että Eino Leino nimitti Aleksis Kiveä jo 1800-luvun lopussa kansalliseksi kirjailijaksi ja ”mestariksemme”. Massinen kirjoittaa: ”Vaikka tutkimusteos ei voi koskaan olla yhtä imuisa ja elävä kuin esimerkiksi Kiven värikäs kieli parhaimmillaan on, Impivaaran kaski on juhluvuoden arvoinen teos.”

Mauno Saaren kirjoittama Paavo Haavikon elämäkerta *Haavikko-niminen mies* saa *Aamulehden* tavoin *Turun Sanomissa* tylyn vastaanoton. Jo Putte Wilhelmssonin arvostelun otsikko ”Meedio kanavoi Haavikkoä” viittaa kriittisyyteen, jonka ydin piilee Saaren kirjoitustyyliässä (TS 9.10.). Siinä kriitikon mukaan ”kuvitelma ohittaa havainnon”. Kirjaan sisältyy kiinnostaviakin kuvauksia ja episoodeja, joilla on yleistä merkitystä, mutta kokonaisarvio on murskaava ja siinä ollaan tietokirjallisuuden peruskysymysten äärellä: ”Hankalampaa on niellä Haavikon ajatuksia kanavoivaa meedio-Saarta, jota kirjasta on puolet. Irrallaan, ilman Saaren antamaa aitoustodistusta, leimaisin monet kirjallis-filosofiset vuodatukset väärennöksiksi.”

Leonardo da Vincin suomeksi julkaistujen *Työpäiväkirjojen* esittely on lokakuun kolmas iso tietokirja-arvostelu tai -esittely. Artikkelissa kerrotaan, että da Vinci jätti valtavan kirjallisen perinnön: arviolta 14 000 sivua omakätisiä muistiinpanoja kymmeniin muistikirjoihin. Vanhaan italialaiseen kirjallisuuteen erikoistunut Laura Lahdensuu on koonnut ja suomentanut valikoiman, ”joka päästää lukijan luonnosten ja omaperäisten ajatusten äärelle”. (TS 16.10.)

Jotain tietokirjailijoiden erilaisten roolien kannalta tyypillistä on Leonardo da Vincin muistiinpanojen kuvauksessa: ”Vaikka suuri osa muistiinpanoista on kadonnut, ja säilynyt kokonaisuus on katkelmallinen ja epäyhtenäinen, ehättää da Vinci pohtia kirjoituksissaan niin luonnon, taiteen kuin tieteen kysymyksiä. Hän ratkoo taivaankappaleiden, arkkitehtuurin ja sotataidon ongelmia. Hän paneutuu värien suhteisiin, aritmetiikkaan, veden virtaukseen, anatomiaan ja lintujen lentoon. Hieman yllättäen Työpäiväkirjat sisältää myös eläinaiheisia allegorioita, leikkimielisiä ennustuksia ja arvoituksia.”

Mauri Kunnaksen 30-vuotisen lasten tietokirjallisuuteen keskittyvän kirjailijanuran kunniaksi ilmestyi Lotta Sonnisen kanssa tehty *Minä, Mauri Kunnas*. Sitä käsittelee neljäs lokakuun miltei koko sivun juttu kulttuurisivuilla (TS 22.10.). Eloisasti kirjoitetussa artikkelissa kerrotaan Kunnaksen uran alkuvaiheista sekä tulevaisuudensuunnitelmista, joihin kuuluu Suomen historian käsitteleminen humoristisella tyylillä. ”Tietää se, mutta tekee vekkulisti” -alaotsikko kuvaa hyvin Kunnaksen asennetta tekemisiinsä.

Kovan päivän ilta – rockin historiaa 45 kierrosta minuutissa on Yleisradion pitkäaikaisen musiikkitoimittajan Jake Nymanin uusin tietokirja. Teos esitellään näyttävässä jutussa, tosin ajankohtaissivuilla eikä kulttuurisivuilla, koska samalla lukijoita muistutetaan Nymanin

Viiniä, pippuria, Reilua ruokaa

Viinitietous tuntuu kiinnostavan suomalaisia, sillä *Viinistä viiniin 2009* -teos oli viime vuoden myydyimpien tietokirjojen joukossa. Tarkemmin sanon listan neljäs, yli 40 000 kappaletta myynnillä.

- Suomalaiset ovat erittäin hyviä viinijuojia, meillä ei ole niin vahvoja emakkoluuloja kuin vaikkapa ranskalaisilla siitä mikä on huonoa ja mikä hyvää. Me usomme, että sopivaa viiniä on se mistä itse pitää, summasi kirjan toinen kirjoittaja, Juha Berglund.

- Viini-lehden perustajana ja julkaisijana tunnettu Berglund esitteli kirjan

"12 vuokertaa" eli teosta *Viinistä viiniin 2010* Helsingin Viini, ruoka & hyvä elämä -messuilla viime viikon lopulla.

- Kirjassa on aika paljon osiota jotka eivät muutu, kuten rypälelajikkeet ja ruokasuositukset. Ajankohittaisia asioita on esipuheessa ja viiniarviot tehdään vuosittain uudelleen, Berglund kertoo.

Berglund sanoo, että Alkon ja tax free -valikoimien tarjonta esittelevä kirja on jo ilmestytessään vanhentunut, sillä se perustuu syyskuun 2009 alun tilanteeseen. Sen jälkeen valikoimien on tullut jo viinejä, jotka eivät kirjassa ole mukana. No, luettavaa on silti reilun 350 sivun verran, ja näoreimmat tiedot saa Viini-lehden nettisivuilta löytyvän viinihaun kautta.

Reilun kaupan viikot jatkuvat vielä tälläkin viikolla, joten ajankohtha oli sopiva julkistaa teos *Reilun kaupan ruokaa ja elämä* (Perhemediat).

Katja Kangasniemen toimittama kirja esittelee Suomessa saatavilla olevia Reilun kaupan tuotteita ja reseptejä, joissa niitä käytetään.

Aluksi kerrotaan Reilun kaupan periaatteista, toiminnan historiasta Suomessa ja esittelee tuottajia maailmalta. Reseptiosaa on rakennettu

niin, että ensin esitellään ruoka-aine, kuten avokado, sitten seuraa muutama resepti.

Reseptien kaikki tuotteet eivät ole reiluja, koska valittuina ei vielä ole tarpeeksi laaja Kangasniemi kertoo, että jotakin suosikkiruokaa piti jättää pois, sillä niihin ei löytynyt reiluja ainesosia.

Kirja on mielenkiintoinen ja reseptit ovat mielenkiintoisia. Reseptiosaa on eroteltu aina erikseen reilun kaupan ainekset ja muut ainekset, mikä on tietojen alheen takia perusteltua. Kotikokkaajan kannalta se tuntuu kuitenkin ainakin akkiselästä hankalalta, kun ainekset eivät ole toko-oluen mukaisessa järjestyksessä, vaan niitä pitää etsiä kettä parista paikasta.

Mustapippuri ja Viinikassi ovat netissä toimivia palveluita, jotka esittäytyvät myös Helsingin ruokamessuilla. Mustapippuri-sivustolta löytyy reseptejä moneen lähtöön. Kotiruokakeittöön reseptejä luo Teresa Vilimäki, kotiruokamietosoon Kari Ahlheim ja etninen keittososiologi Tiia Ranne. Reseptit valuttavasti mielenkiintoisia. Sivuston iässään on melkein runsaadenari viikkuvine mainosolelementteineen.

Viinikassi ei nimestään huolimatta myy mitään, vaan jakaa ja säilöo tietoa viineistä. Vuoden ikäinen nettipalvelu on tarkoitettu yli 18-vuotiaalle ja vaatii kirjautumisen. Viinejä voi etsiä vaikkapa horoskooppiemerkien tai sen mukaan mitä muutkin ostavat.

Idea on hauska, mutta tarjolla olevien viinien valikoima ei ole kovin laaja. Mukana on tällä hetkellä palvelua ylläpitävän Viinestatu Oyn sekä Heino Juonimen ja Arvid Nordquistin maahanuomia viinejä. Neuvottelujen muidenkin maahanuonujen ja yritysten mukaan ottamiseksi käydään.

HELI NIEMINEN, Helsinki

Turun Sanomien ruokasivuilla esiteltiin Heli Niemisen kirjoituksessa 29.10.2010 kaksi teosta: Juha Berglundin ja Antti Rinta-Huuman Viinistä viiniin 2009 sekä Katja Kangasniemen toimittama Reilun kaupan ruokaa ja elämä.

esiintymisestä Turun kirjamesseilla (TS 1.10.). Tätä juttua ei laskettu mukaan arvosteluihin, koska se ilmestyi haastatteluna. Lopputulos on kuitenkin se, että kirjan keskeistä sisältöä luonnehditaan, ja potentiaalisen lukijan kiinnostus voi herätä.

Tänään-palstalla esitellään ison ja hauskan piirroksen kera Timo Leskelän *Kultaiset koululaulut 70-luvulta nykypäivään* (TS 14.10.).

Kaikkiaan kuusi näyttävintä tietokirjaesittelyä lokakuussa käsitelivät kaikki taidetta (da Vinci myös tiedettä ja teknologiaa). Niistä kolme oli taiteilija- tai omaelämäkertoja. Tietokirjoissa käsitellyt taiteenlajit olivat kaunokirjallisuus, kuvataide, lasten tietokirjallisuus ja musiikki.

Muut melko paljon palstatilaa saaneet arvostelut käsitelivät elämänfilosofiaa (Jukka Laajarinne: *Muumit ja olemisen arvoitus*, TS 11.10.), mediaa (Risto Uimonen: *Median mahti*, TS 13.10.) ja politiikkaa (Paavo Lipponen: *Muistelmat I*, TS 22.10.). Marraskuussa Hannu Lehtilän *Politiikan myrskyissä – Seppo Kääriäinen* sai samana päivänä yhtä laajan jutun kuin Lipposen muistelmat. Ulpu Iivarin *Lähikuvassa Ulf Sundqvist* saa edellä mainittuja poliitikkojen elämäkertoja näyttävämmän sijan.

”Sukupuoli ei ole kohtalo” kerrotaan koko sivun kirjaesittelyssä, joka koskee Simone de Beauvoirin *Toinen sukupuoli I* -teoksen uutta suomennosta (TS 1.11.). ”Mies jolla on maine” todistetaan, kun esitellään kriitikko Putte Wilhelmssonin 20-vuotista kriitikonuraa juhlistava esseekokoelma *Turmio ja perikato* (TS 8.11.). Esseekirjallisuuden ja omaelämäkerran välimaastoon sijoittuu Antti Eskolan *Mikä henki meitä kantaa – Katselen työni jälkiä* (TS 28.11.).

Keittokirjojen ja ruokakulttuuriin liittyvien teosten arvosteluja ja esittelyjä ilmestyi toiseksi eniten. Niitä ilmestyi yhtä paljon kuin

elämäkertojen arvosteluja.

Erilaisia harrastekirjoja ilmestyy paljon, ja niitä esiteltiin ja arvioitiin selvästi enemmän kuin muissa lehdissä. Myös kirjastoissa ne ovat paljon lainattua aineistoa. Harrastuskirjoilla tarkoitetaan tässä yhteydessä askartelu- ja ompelukirjoja, sisustus- ja puutarhakirjoja sekä muista yksittäisistä harrastuksista, kuten ratsastuksesta kertovia kirjoja. Jos harrastuskirjoihin lasketaan myös keittokirjat ja matkaoppaat, harrastuskirjat nousevat ylivoimaisesti yleisimmäksi kirja-arvostelujen aiheeksi Turun Sanomissa.

Tietokirja-arvostelut ja -esittelyt Turun Sanomissa loka- ja marraskuussa 2009

Aihe	lokakuu	marraskuu	yhteensä
Taide	7	5	12
Elämäkerrat	5	3	8
Keittokirjat, ruokakulttuuri	6	2	8
Historia	5	2	7
Harrastukset (1)	2	5	7
Luonto, luonnontieteet	2	2	4
Matkat, matkailu, retkeily	2	2	4
Tekniikka, teknologia	2	0	2
Psykologia, filosofia (2)	2	0	2
Yhteiskunta	1	1	1
Huumori	1	0	1
Yhteensä	29	27	56

(1) Tämä luokka sisältää muut harrastukset paitsi ruokakulttuurin.

(2) Tähän luokkaan kuuluu myös teologia, josta ei ilmestynyt arvostelua.

Huomautus: Seuraavista aihepiireistä ei ollut ainoatakaan arvostelua: talous, urheilu, lasten tietokirjallisuus, kansat.

Suomalaisuus suurennuslasin alla Kalevassa

Pohjois-Suomen laajalevikkisimmässä päivälehdessä *Kalevassa* ilmestyi lokakuussa 2009 yhteensä 16 tietokirja-arvostelua, mikä on vähemmän kuin *Aamulehdessä* ja *Turun Sanomissa*. Toisaalta arvosteluista monet saivat paljon palstatilaa ja näyttävän kuvituksen. Poimin näistä kymmenen eniten palstatilaa saanutta arvostelua tai esittelyä. Koska *Kalevaa* tarkasteltiin vain yhden kuukauden ajalta, taulukon laatimista ei pidetty mielekkäänä.

”Ainutlaatuisuudesta on tullut meille uskonkappale” tiivistää toimittaja Pia Kaitasuo brittiläisen kulttuuritutkijan Edward Duttonin kirjan *The Finnuits – Finnish Culture and the Religion of Uniqueness* antia (Kaleva 4.10.). Kirjoitus on sävyltään valistava: lukijoille kerrotaan antropologiasta tieteenalana ja selostetaan laadullista tutkimusotetta. Tutkija selittää suomalaisen kulttuurin perusluonnetta vertaamalla sitä Grönlannin inuiitteihin. Arvostelun yhteydessä on tietoruutu, jossa Duttonin kerrotaan tehneen havaintoja ”muun muassa baareissa, kouluissa, vanhainkodeissa, puolue- ja herätyskoulouksissa ja konserteissa. Erityisesti junien ravintolavaunujen anti saa tutkijalta kiitosta.”

Duttonin kirjan laajassa esittelyssä voi nähdä *Kalevan* pohjoisen ulottuvuuden. Paikallislähtökulma näkyy samalla tavalla joissakin tietokirja-arvosteluissa, kuten kirjaesittelyssä ”Kaupungin iän voi

nähdä nyky-Raahessa” (3.10.). Kyseessä on Auno Aunolan kuvateos, johon on tallennettu Raahen katukuvan mullistus 2000-luvulla. Kirjoituksessa näkökulma ei ole vain menetetyissä rakennuksissa vaan nyky-Raahessa ja sen asukkaiden kokemuksissa.

Itseoikeutettu tähti *Kalevan* arvioissa on pitkäaikainen pääministeri Paavo Lipponen, joka on syntynyt Oulusta. Lehdessä kerrotaan ennakkoon muistelmien julkaisemisesta. Jutussa mainitaan, että muistelmien ensimmäisessä osassa kerrotaan muun muassa Lipposen kasvuvuosista Tornionjokilaaksossa Pellossa. Ennakkojutussa suurimman osan kattaa lainaus Lipposen kirjasta, jossa hän tarkastelee 1960-luvun radikalismia. Kirjan arvostelu ilmestyi 22. lokakuuta: keskeisellä paikalla on valokuva, jossa pieni Paavo hymyilee äitinsä sylissä Pellon Turtolassa.

John Simonin *Koneen ruhtinas* esitellään komeassa jutussa, johon liittyy kolme kuvaa. Kirjoituksen näkökulma poikkeaa muiden lehtien kirjaa käsittelevistä arvosteluista. Eero Marttisen arvostelu on erityisen huolella laadittu ja Simonin teosta arvostava (Kaleva 3.10.).

Olavi Jaman arvio Mauno Saaren kirjasta *Haavikko-niminen mies* poikkeaa useimpien muiden lehtien samaa kirjaa koskevista arvioista. Kirjoittaja ilmaisee suuren ihailunsa Paavo Haavikkoa kohtaan, ja oman kommenttinsa kirjasta syntyneeseen kiistaan hän päättää: "Mauno Saaren kirja vaikuttaa ehdottoman lojailulta ja sen tunnerekisteri aidolta."

Historia on kestoosuusikki tietokirja-arvioiden aiheena. Syitä ei tarvitse kaukaa hakea: monella tieteenalalla julkaisukieli on englanti ja tieteen käsitteet avautuvat vaikeasti, joten useimpien tieteentekijöiden julkaisut eivät tietokirjoina herätä yleistä kiinnostusta. Sen

sijaan historiantutkimukset julkaistaan usein suomeksi, ja ne on monesti kirjoitettu siten, että niitä ymmärtää muutkin kuin historiantutkijat. Lisäksi historiasta kiinnostuneiden lukijoiden piiri on Suomessa perinteisesti laaja. Historian suosio näyttää jatkuvan: Suomessa vuosittain ilmestyvistä uusista kirjanimekkeistä ehdottomasti suurin luokka on ”historia ja elämäkerrat” (Helsingin yliopiston kirjasto, vapaakappaletoimisto).

Kalevan laajimmat kirja-arvostelut, jotka käsittelevät historian alan teoksia, liittyvät sankareihin, kuten Raoul Wallenbergiin (14.10.) sekä Mannerheimiin (18.10.). Hannu Rautkallio liittää kirjassaan *Tapaus Raoul Wallenberg* juutalaisia natsien vainoilta pelastaneen Wallenbergin katoamisen mysteerin tämän mahdollisesti tapahtuneeseen työskentelyyn Yhdysvaltain tiedustelupalvelun kanssa. Rautkallio käsittelee myös Wallenbergin suvun vaurastumista sotateollisuuden avulla. Tauno J. Oksasen, Jukka Partasen ja Pasi Tuunaisen *Mannerheim Rukajärvellä* -teoksen arvostelu puolestaan kytkee teoksen syksyllä 2009 ajankohtaiseen vaalirahoituskohuun otsikolla ”Kuka maksoikaan Mannerheimin laudat – Kiitollisuuden ja uskollisuuden osoittaminen korkeille virkamiehille oli sota-aikana helpompaa”.

Lokakuussa ilmestyi kaksi laajaa käännöstietokirjaa käsittelevää esittelyä. Toisen aiheena oli aiemmin selostettu Edward Duttonin *The Finns* -teos ja toisen Leonardo da Vincin *Työpäiväkirjat*. Pia Kaitasuon artikkeli (Kaleva 31.10.) tuo esiin da Vincin monipuolisuuden ja kokemuseräiseen tietoon pohjautuvan paneutumisen mitä moninaisimpiin asioihin ja toisaalta sen jättiläisurakan, jonka tuloksena da Vincin muistiinpanosirpaleet on koottu yhteen.

Risto Uimosen *Median mahti* herätti kiinnostusta mediassa laa-

jasti, mutta *Kalevassa* tämä lehden entisen päätoimittajan kirja sai erityisen paljon huomiota, lähes koko sivun jutun. Media on Uimonen mukaan ”vahvimmillaan silloin, kun kaikki uutisvälineet alkavat jauhaa samasta asiasta. Suuren yleisön keskuudessa tämä mediarummutus voi näyttää tiedotusvälineiden salaliitolta. Uimonen puhuu median megafonivaikutuksesta.” (Kaleva 13.10.)

TIETOKIRJALLISUUS PUHEENAIHEENA SANOMALEHDISSÄ

Milloin tietokirjailija huomataan Helsingin Sanomissa?

Teos on kirja-arvosteluissa kutakuinkin aina keskeisellä sijalla. Tällöin voidaan puhua tietokirjallisuuden eikä niinkään tietokirjailijan julkisuudesta, vaikka kirjailijakin on arvioissa mukana tekijänä. Minkälaisena hahmona tietokirjailija näyttäytyy muussa tietokirjallisuus-aiheisessa kirjoittelussa? Vai katoaako hän haastateluuissa esittamiensä asia-argumenttien taakse? Esiintyykö tietokirjailija kuvissa?

Otin näytteeksi *Helsingin Sanomien* tietokirjallisuus- ja tietokirja-aiheiset kirjoitukset lokakuulta 2009. Juttuja kertyi yhteensä 116. Jätin pois arvostelut tai esittelyt, joita oli 40. Jäljelle jääneistä 72 kirjoituksesta etsin kymmenen huomiota herättävintä juttua. Nämä olivat laajoja, yleensä vähintään puolen sivun juttuja, mutta palsta-millimetrien mittaamisen sijasta arvioin niiden kuvitusta, otsikointia ja taittoa sekä tekstimäärää kokonaisuutena.

Nämä kymmenen juttua jaoin kahteen ryhmään: Ensinnäkin erotin ne kirjoitukset, joissa tietokirjailija persoonana, tekijänä tai elämäntarinansa kautta on pääosassa, vaikka hänen teoksensa ja niihin liittyvä asiasisältö saisi myös paljon huomiota. Toiseen ryhmään tulivat kirjoitukset, joissa aihe, josta tietokirjailija on kirjoittanut tai jonka asiantuntija hän on ammattinsa puolesta, on kirjailijaa

keskeisemmällä sijalla. Jaottelu voi vaikuttaa keinotekoiselta, koska asiaahan kirjailijapersoonatkin puhuvat, mutta luokitusta toteuttaessani ero juttutyypeissä näyttäytyi selkeänä.

Näistä kymmenestä jutusta kuudessa itse kirjailija oli jutun ytimenä. Neljässä kirjoituksessa aihe oli kirjailijaa tärkeämpi. Entä minkälaisena tietokirjailija näyttäytyi näissä henkilöä vahvasti esiin tuoneissa jutuissa? Onko hän asiantuntija, tieteentekijä, harmaa puurtaja, juhliiva julkkis, arvovaltainen professori, mies vai nainen? Näytteeni ei ole tilastollisesti edustava, vaan se on poikkileikkaus yhden lehden tuottamasta tietokirjailijakuvasta lyhyenä ajanjaksona kirjavuoden vilkkaimpaan aikaan.

Tietokirjailijat olivat näyttävästi esillä Nimiä tänään -palstalla neljästi. Jutuissa esitellään viisi tietokirjailijaa: kolme miestä ja kaksi naista. Mainitut ammatit tai arvonimet ovat professori, everstiluutnantti, tietokirjailija ja väitöskirjan tekijä. Kaikkien juttujen tyyllilajia voi luonnehtia ihmisläheiseksi – lukijalle kerrotaan tietokirjailijoiden elämäntavasta ja keskeisistä arvoista sekä heidän teostensa aihepiireistä ja muista toiminnan piireistä. Kaksi haastatelluista täytti tasavuosia: historian professori Martti Häikiö ja Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen johtaja Jarmo Nieminen.

Martti Häikiön merkkipäivähaastattelu alkaa kuvauksella historiantutkijan ja kirjailijan arjesta, kuinka hän aloittaa kirjoittamisen jokaisena arkiaamuna klo 8.30 ja kirjoittaa neljä tuntia. Iltapäivällä hän voi esimerkiksi koluta arkistoja. ”En ole erityisen ahkera, mutta kun joka päivä kirjoittaa, kyllä siitä liuskoja kertyy”, Häikiö perustelee työtahtiaan (HS 1.10.). Hän kertoo päättäneensä viisitoista vuotta aiemmin keskittyä yritysten ja yhteisöjen historioiden kirjoittamiseen. Niistä laajin on Nokian kolmiosainen historia. Häikiön ker-

rotaan olevan kiinnostunut myös kulttuurihistoriasta ja julkaisevan lähiaikoina laajan elämäkerran runoilija V. A. Koskenniemestä.

Tietokirjailijan elämäntapaan palataan kirjoituksen lopussa: ”Elämän motto tuntuu olevan: vähemmän hallintoa, enemmän kirjoittamista.” Kirjoituksesta syntyy sympaattinen kuva aikaansaavasta kirjailijasta, joka innostuu vanhemmallakin iällä aina uusista aiheista ja joka on omaksunut elämäntyylin, jonka ytimessä on kirjoittaminen. Värikuvassa historioitsija hymyilee.

Maanpuolustuskorkeakoulun johtajan, everstiluutnantti Jarmo Niemisen 50-vuotishaastattelu (HS 12.10.) rikkoo perinteistä kuvaa Puolustusvoimien ankaran harmaasta ilmeestä. Nieminen esiintyy kuvassa hymyilevän ja villapaitaan pukeutuneena, kamera kaulassa. Haastattelun alussa hän kertoo aikoneensa nuorena Koijärvelle muiden luonnonsuojelijoiden tavoin, mutta isä esti aiheet. Luontosuhde on kuitenkin säilynyt, ja hän on ollut mukana nostamassa esiin Santahaminan luontoarvoja sekä julkaissut Santahaminan luontoa käsittelevän valokuvakirjan. Sotahistorioitsijana hän tutkii muun muassa punavankien historiaa.

Tietokirjailijan hahmoon Maanpuolustuskorkeakoulun johtaja tuo särmää ja sävyjä: tietokirjailijalla ei tarvitse olla vain yhtä roolia, vaan hän voi olla ammattisotilas, luonnonystävä ja luontokuvaaja, perheenisä, sotahistorioitsija ja kunnallispolitiikko.

Päätoimisena tietokirjailijana Nimiä tänään -palstalla esitellään Timo Lampikoski. Tietokirjailijan ammatti näyttäytyy miellyttävänä, sillä kirjoitus alkaa: ”Tietokirjailija Timo Lampikoskella, 43, on elämä hyvin hanskassa. Hän tekee mieluista työtä sopivia määriä. Työvuoteen kuuluvat kunnon lomat eikä yhtään ylitöitä. Hänen kännykkäänsä voi soittaa ja lähettää tekstiviestejä. Nettiä tai sähköpostia

hän ei siihen halua. Koska työ ei syö aikaa perheeltä, hän puuhaa tavallisia arjen juttuja kahden pienen lapsensa kanssa.”

Lampikosken elämän ”rentoa rullausta” kuvataan laajasti siksi, että jutun varsinaisena aiheena on hänen juuri ilmestynyt yhdeksäs kirjansa *Hidasta! Ajankäytön valinnat arjessa ja työssä*. Kirjailijan kerrotaan ryhtyneen vapaa-ajan ja toimeettomuuden saarnamieheksi. Hänen muistakin töistään mainitaan, mutta kokonaisvaikutelmaksi jää tietokirjailijan ammatin esittely ja rauhallisen elämäntyylin liittyminen siihen vailla kohtuuttomia uhrauksia. Kuvitus tukee tätä vaikutelmaa: kuvassa tietokirjailijan taustalla on koivumetsää.

Lokakuun viimeinen Nimiä tänään -palstan huomiota herättävä juttu on kahden nuorehkon yhteiskuntatieteilijän ja kansalaisaktivistin Pauliina Seppälän ja Sirkku Varjosen haastattelu, joka on otsikoitu uteliaisuutta herättävästi ”Ystävykset haastavat Punavuoren Nimbyt”. Heidän kerrotaan kääntäneen tavanomaisen asukasvastustuksen ilmaisuksi ”Miksi ei meidän kulmille”. Seppälä ja Varjonen ovat perustaneet pakolaisiin myönteisesti suhtautuvien ihmisten verkoston. Tietokirjailijuuteen juttu liittyy siten, että siinä kerrotaan molempien yhteiskuntatieteellisistä tutkimusaiheista ja julkaisuista. Tässäkin artikkelissa tietokirjailija näyttäytyy monissa roolissa (kansalaisaktivisti, tutkija, kuvataiteilija, toimittaja) sekä elämänmyönteisenä ja aktiivisena.

Tietokirjailijan hahmo tai persoona on pääosassa kahdessa jutussa, jotka molemmat ilmestyivät Sunnuntai-sivuilla. Toisessa kerrotaan Anna Kortelaisen samana syksynä ilmestyneestä kirjasta *Hurmio – oireet, hoito, ennaltaehkäisy*, joka käsittelee taiteen aiheuttamia suuria tunteita (HS 11.10.). Artikkelissa toimittaja Anna-Stina Nykänen esiintyy Picasso-näyttelyssä euforiseen tilaan ajautuvana kävijänä, ja

tämän euforian synnystä hän lähtee kyselemään kirjailijalta. Kortelainen selostaa taideyleisön hurmioitumisen kulttuurihistoriaa ja ilmenemismuotoja. Teksti keskittyy kirjan aiheeseen eikä mitenkään kirjailijan henkilöön.

Se, että luokitin juuri tämän artikkelin kirjailijaa esiin tuovaksi, johtuu kuvituksesta, jota ei voi pitää jutun täydentäjänä. Päinvastoin, kahdeksantoista kuvan mosaiikille on annettu yli puolet koko sivun jutusta. Kirjailija esiintyy kaikissa kuvissa, tosin jossakin selin ja jossakin näkyy vain hänen kätensä. Kun otetaan huomioon, että Kortelainen on yksi maan tunnetuimmista tietokirjailijoista, kuvien huomioarvo on suuri.

Entä minkälainen vaikutelma tietokirjailijasta syntyy? Tekstin perusteella Anna Kortelainen on vakuuttava kulttuurihistorian asiantuntija. Toisaalta aiheen tunnepitoisuus voi hämmentää ja ehkä ärsyttääkin joitakuuta lukijoita. Kuvissa hän asettuu katsojaksi katsojien joukkoon, mikä taas voi herättää sympaattisia mielikuvia kirjailijan ”tavallisuudesta”, toisin sanoen siitä, ettei hän pyri asettumaan taiteentuntijana tavallisen katsojan yläpuolelle.

Tietokirjailija kansallisena terapeutina

Helsingin Sanomien Sunnuntai-sivujen toinen laaja tietokirjailija-artikkeli käsittelee kirjailija Irja Wendischin teosta *Me sotilaiden lapset* ja hänen ajatuksiaan sodan mentaalisista vaikutuksista perheisiin ja erityisesti lapsiin (HS 18.10.). Wendischiltä on aiemmin ilmestynyt teokset *Tohtori Conzelmannin sotavuodet Lapissa* sekä *Salatut lapset*, joka käsittelee saksalaissotilaiden lapsia Suomes-

sa. Uusin teos käsittelee sodan vaikutuksia suurten ikäluokkien lapsuuden kokemuksiin.

Artikkeli on peräti kahden sivun mittainen ja vakavanoloisesta kirjailijasta on puolen sivun kuva. Vieressä on mustavalkoinen kuva, jossa kirjailija on pikkutyttöä kotinsa keittiössä äidin ja sisarusten seurassa. ”Vasta aikuisena tajusin, miten sota on vaikuttanut minunkin elämääni”, Irja Wendisch kertoo haastattelussa. ”En ymmärtänyt, että isän käyttäytyminen johtui hänen sotakokemuksistaan.” Jo kirjoittaessaan kirjaa saksalaisotilaiden lapsista Suomessa Wendisch tiesi, että hän haluaa kirjoittaa myös suomalaisten sotilaiden lapsista ja siitä, millaista oli elää kodissa, jossa isä oli sodan jäljiltä riekaleina eikä jaksanut olla välittävä ja vastuuntuntoinen vanhempi.

Irja Wendisch kertoo kokemuksistaan rohkeasti ja avoimesti. Hänen lapsuuttaan leimasi pelko, joka on seurannut häntä läpi koko elämän aivan viime vuosiin saakka. ”Aina vanhemmista ei ollut vanhemmiksi, vaan lapset joutuivat sovittelemaan vanhempiensa välisiä ongelmia, suojelemaan äitiä tai toimimaan perheen syntipukina säästääkseen nuorempia sisaruksiaan vanhempien purkauksilta. Ahdistus, pettymys, turvattomuus, juurettomuus ja epämääräinen häpeä olivat tunteita, mutta niitä ei saanut näyttää eikä niistä saanut puhua.”

Wendischin mukaan suuret ikäluokat ovat nyt kuusissakymmenissä ja elämänvaiheessa, jossa vanhat traumat, tukahdetut tunteet tai lapsuudessa selitystä vaille jääneet asiat saattavat pulpahtaa mieleen ja vaativat käsittelemistä.

Jutussa nojaututaan kahden psykoanalyytikon ja kahden tutkijan näkemyksiin. Suomalainen psykoanalytikko Gustav Schulman näkee sodasta jatkumon suomalaisen nyky-yhteiskunnan armottomuu-

teen, jopa kouluväkivaltaan. Tässä ja muissa vastaavissa punnituissa tietokirja-arvosteluissa käydään laajempaa keskustelua suomalaisen yhteiskunnan tilasta.

Lukijalle syntyy vaikutelma, että Irja Wendisch on vakava, viisas ja rohkea tuodessaan kirjassaan ja haastattelussaan esille oman persoonansa ja kipeät kokemuksensa. Jutusta välittyy myös mielikuva paljon kärsineestä ihmisestä, jolle kirjoittaminen on terapeutista ja joka kirjojensa avulla toivoo pystyvänsä auttamaan muita ihmisiä.

Jos tarkastellaan kuuden edellä kuvaillun artikkelin perusteella hahmottuvaa tietokirjailijaa, voidaan pohtia, olisiko tällaisella hahmolla yhteisiä piirteitä tai hänen elämäntavassaan jotain, joka yhdistää heitä kaikkia.

Artikkelien perusteella tietokirjailija on yhtä hyvin mies kuin nainen ja kirjoittaminen on keskeinen osa hänen elämäänsä. Hän on pohtinut elämänarvojaan ja pyrkii elämään niiden mukaisesti, mistä syntyy vaikutelma viisaasta ihmisestä. Asiat, joista hän kirjoittaa, ovat hänelle erittäin tärkeitä joko henkilökohtaisista syistä tai siksi, että hän innostunut niistä ja pitää niiden esille tuomista tärkeänä.

Tietokirjailijan kiinnostuksen kohteet vaihtelevat, mutta tyypillisinä hahmoina, joina tietokirjailija esiintyy haastatteluissa, näyttävät olevan ainakin menneisyyden tulkki (Häikiö), luonnonystävä (Nieminen) ja terapeutti (Lampikoski, Wendisch).

Esa Väliverronen (2001) on tarkastellut Lapin metsien vaurioitumisen käsittelyä sanomalehdissä siitä näkökulmasta, miten tiedettä ja erityisesti tieteentekijöitä kehystetään lehtiartikkeleissa. Kehystämällä hän tarkoittaa rooleja, joissa tieteentekijät esiintyvät. Hän erottaa viisi roolia: tiedon popularisoija, tulkki, asianajaja, hallinnoija ja kriitikko. Tutkimuksessa myös haastateltiin muutamia tutkijoi-

ta. He tunnistivat omakseen useimmiten tiedon tulkitsijan roolin. Useimmat kokivat omaksuneensa useiden roolien yhdistelmän, eikä juuri kukaan kokenut olevansa pelkästään tiedon popularisoija tai asioiden hallinnoija (manager).

Opettaja kerrankin esillä

Oppikirjailijat ovat monesti ymmärrettävästi pettyneitä siihen, ettei heidän kirjailijantyönsä saa juuri minkäänlaista julkisuutta. Oppikirjailija näkyy julkisuudessa yleensä vain, jos hän julkaisee muun kirjan, kirjoittaa itse lehteen tai toimii vaikkapa jossakin luottamustehtävässä. Joskus kerrotaan oppikirjailijoiden saamista palkinnoista mutta yleensä vain pikku-uutisena. Poikkeuksiakin on: *Helsingin Sanomien* Nimiä tänään -palstalla 8. lokakuuta esitellään helsinkiläisessä aikuislukiossa englantia opettava Kari Moilanen, joka palkittiin Allvar-palkinnolla erilaisen kielen opetuksen hyväksi tekemästään työstä.

Moilanen on kehittänyt piirretyt pikku-ukot, jotka auttavat muistamaan englannin kielen rakenteita. Artikkelissa kerrotaan, että Moilanen on kirjoittanut kieltenopettajille oppikirjoja luovemmasta kielen opetuksesta ja keinoista tunnistaa opiskelun erilaisia vaikeuksia. ”Pikku-ukkologia auttaa, kun vieras kieli ei tahdo mennä opiskelijan päähän perinteisesti eli kirjasta pönttämällä”, lehti kirjoittaa ja jatkaa: ”Moilanen alkoi kehitellä luovia opetusmenetelmiä, kun hän sai käsiinsä luokallisen poikia, jotka kävivät yhtä aikaa lukiota ja ammattikoulua. Monella oli lukivaikeuksia, ja opiskelutekniikatkin olivat jääneet heikoksi. Kielitaito seisoj huterasti, kun kielen raken-

teet olivat jäsentymätöntä mössöä.” Moilasan opetusmenetelmissä on jotain sellaista uutta ja raikasta, ettei ole ihme, että toimittaja on nähnyt aiheessa uutisen, ja opettaja-tietokirjailija päätenyt näyttävälle paikalle lehteen.

”Ei mitään ihmemiehiä” – tietokirjailija asiantuntijana

Marraskuussa 2009 tietokirjallisuusaiheisia juttuja ilmestyi *Helsingin Sanomissa* yhteensä 87. Arvosteluja tai esittelyjä ilmestyi 34 tietokirjasta. Samassa jutussa saatettiin esitellä useita tietokirjoja – näin erityisesti Tieto-Finlandia-palkinnon uutisoinnin yhteydessä. Siinä missä tietokirjailijat komeilivat merkkipäivähaastatelussa lokakuussa, marraskuun tietokirjajulkisuus liittyi enemmän tietokirjailijan asiantuntijuuteen. Tästä on esimerkkinä marraskuun kaksi mittavinta artikkelia, joissa esiintyy tietokirjailija tai tietokirjallisuus.

”Katso huolia kauempaa” ilmestyi Elämä-sivuilla 16. marraskuuta. Melkein sivun mittaisessa artikkelissa opastetaan lukijoita huolettomampaan elämään, jonka voi saavuttaa omia asenteita muuttamalla. Jutussa siteerataan amerikkalaista psykologian professoria ja haastatellaan kahta kirjailijaa asiantuntijoina. Toinen on lääkäri ja kirjailija Helinä Siikala, joka pitää lyhyttä elämää niin kalisarvoisena, ettei sitä olisi varaa tuhlaa murehtimiseen. Toinen on sosiaalipsykologi ja psykoterapeutti Katriina Järvinen, joka arvelee, että suomalaisille ominainen taipumus murehtia liittyy itäistä perua olevaan mollivoittoisuuteemme. Järvinen on tietokirjailija ja tullut tunnetuksi erityisesti Laura Kolben kanssa kirjoittamastaan kirjas-

ta *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa*. Artikkelissa ei mainita Järvisen tietokirjaa, ja voi vain arvella, onko hän valikoitunut haastateltavaksi kirjan tuoman tunnettuuden vuoksi. Artikkelin lopussa mainitaan, että lähteenä on käytetty Anna-Liisa Valtavaaran kirjaa *Huolena huolehtiminen*.

Artikkeli ”Ei mitään ihmemiehiä” ilmestyi 29. marraskuuta. Se purkaa talvisodan soturin myyttistä hahmoa, ”joka kesti kylmää ja nälkää ja tappeli hullun lailla”. Juttu on paitsi talvisodan muistovuoden innoittama, myös aihetta käsittelevän tuoreen tutkimuksen esittely. Kahdesta sivusta ensimmäinen on omistettu kuvalle lumipukuisista sotilaista talvisodassa.

Jutun alussa kerrotaan nykyisistä varusmiehistä, joiden kunnosta ja taidoista esitetään usein epäilyksiä. Puolustusvoimien koulutuspäällikkö, eversti Pertti Laatikainen sanoo, ettei hän tunnista suomalaisia varusmiehiä kuvasta, jonka julkisuus antaa. Laatikaisen lausunnon rinnalle asetetaan valtiotieteiden tohtori, majuri Juha Mälkin väitöskirja, jossa tarkastellaan, mistä aineksista talvisodan armeija syntyi. Väitöskirja *Herrat, jätkät ja sotataito: kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”* perustuu sodankäyneiden miesten muistelmiin. Väittelijän mukaan talvisodan ihme on myytti, ja toisaalta nykyajan parjatuista varusmiehistä suurin osa ilmoittaa olevansa valmiita puolustamaan isänmaataan.

”Ei mitään ihmemiehiä” on esimerkki siitä, että väitöskirjoja – niiden suuresta vuosittaisesta määrästä huolimatta – tietyllä tavalla edelleen arvostetaan suomalaisessa julkisuudessa. Suuri osa väitöskirjan tehneistä jää lehdissä ja muussa mediassa maininnoita, mutta muutaman kerran kuukaudessa jokin väitöskirja nostetaan isomman

jutun aiheeksi. Tosin tämä koskee vain harvoin luonnontieteiden ja tekniikan alan väitöskirjoja.

Väitöskirjojen esittelyissä, kuten monessa muussakin yhteydessä tietokirjailijat näyttäytyvät asiantuntijoina. Jutut, joissa tietokirjailijat esiintyvät asiantuntijoina, voivat ilmestyä melkein missä tahansa sanomalehden osastossa uutisaineistona tai millä tahansa teemasivulla. Tällöin tutkija antaa lausunnon tai häntä haastatellaan ajan-kohtaisesta kysymyksestä, josta hän on usein kirjoittanut yleiseen tietokirjallisuuteen kuuluvan kirjan tai tieteellisen teoksen.

Väitöskirjan tekijä ei yleensä esiinny kuvassa, vaan artikkelissa keskitytään teoksen sisältämään asiaan. Jutun lopussa saattaa lukea pienellä väitöskirjan otsikko. Ihmissuhteet työelämässä, työssä jakaminen ja muut työelämän kysymykset kuuluvat aiheisiin, joista media on ollut viime vuosina erittäin kiinnostunut. Sami Kalliomaan väitöskirjan *Sisäinen markkinointi johtamisena pohjalta* tehty juttu Elämä ja terveys -palstalla (HS 12.10.) on tässä mielessä tyypillinen. Tosin artikkeli on näyttävä sekä laajuudeltaan että kuvitukseltaan.

”Asioiden johtaminen osataan Suomessa hyvin, mutta ihmisten johtamisessa ollaan vielä alkutaipaleella”, lehti tiivistää Kalliomaan väitöskirjan sanoman. Kalliomaa puhuu myönteisestä ja korjaavasta palautteesta. Juttuun on lisäksi koottu joukko alaisten ja johtajien kommentteja siitä, mitä he toivoisivat kuulevan toisiltaan.

Vuonna 2010 lopetettiin Nimiä tänään -palstalla julkaistut pikku-uutiset väitöksistä. Lehden näkökulmasta väittelemine sinänsä ei enää ole uutisen tai edes maininnan arvoinen asia. Jotta väitöskirja pääsisi lehteen, siinä pitää olla journalistisesti kiinnostavaa sisältöä.

Näyttävä esimerkki tutkija-tietokirjailijan asiantuntijaroolista oli kaupunkisivuilla uutisessa ”Pimeän tultua kaupunki muuttuu

pelottavaksi” (HS 2.11.). Jutussa kerrotaan poliisiin tuoreesta turvallisuuskyselystä, josta käy ilmi, että lähes 40 prosenttia kaupunkilaisista pelkää liikkuu yksin illalla Helsingin keskustassa. Jutussa haastatellaan kaupunkimaantieteen dosentti Hille Koskelaa, joka on tutkinut väkivallan pelkoa kaupungissa ja julkaissut aiheesta kirjan *Pelkokierre*.

Tietokirjailijat saavat näkyvän paikan asiantuntijoina ja mielipiteenmuokkaajina HS-raadissa. Raati koostuu 127 julkisuudessa tunnetusta, eri tavoin ansioituneesta ihmisestä, jotka ovat oman alansa asiantuntijoita ja samalla niitä, jotka ovat valmiita miettimään arvovalintoja. Tietokirjailijoiden näkyvyys raadissa vahvistaa heidän rooliaan arvostettuina asiantuntijoina. Noin kolmasosa raadin jäsenistä on kirjailijoita, jotka ovat kirjoittaneet tietokirjoja (osa myös kaunokirjallisuutta). Tosin vain yksi esiintyy raadissa tietokirjailijanimikkeellä, joten lukijan täytyy tietää heidän tietokirjailijan urastaan mieltääkseen heidät tietokirjailijoiksi. (www.hs.fi: HS-raadin jäsenet, 4.2.2010)

HS-raadilta kysyttiin Simone de Beauvoirin *Toinen sukupuoli* -teoksen uuden suomennoksen kunniaksi, onko nainen yhä toinen sukupuoli (HS 6.11.). Mielipiteensä ja kuvansa sai lehteen viisi raatilaista, joista Antti Alanen ja Mirkka Lappalainen ovat tietokirjailijoita. Lisäksi jutussa lainataan peräti yhdeksää muuta tietokirjailijaa, joista vain yhden ammatiksi mainitaan tietokirjailija.

Tietokirjailija saa kasvot 26. marraskuuta ilmestyneessä yliartikkelissa, jonka ovat kirjoittaneet suomen kielen professorit ja tietokirjailijoinakin tunnetut Auli Hakulinen ja Lea Laitinen. Molemmat esiintyvät värikuvassa. Kirjoittajat vaativat eduskunnalta kielipoliittisen ohjelman laatimista ja kielistrategian luomista Suomelle. He

toteavat, että nykyisin hallinnon kielen kehittämisestä ei huolehdi, eikä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen asiantuntemusta käyte-
tä edes sitä tyrkytettäessä.

Naiset näyttävät saavan tietokirjailijoina huomiota sanomaleh-
dissä siinä missä miehet. Esimerkiksi 22. marraskuuta *Helsingin Sanomien* sunnuntainumerossa, jossa tietokirjallisuus oli erityisen paljon esillä, naiset näyttäytyivät tietokirjailijoina eri näkökulmista. Tietokirjailija Erja Tamminen kirjoittaa Sunnuntaidebatissa kännyk-
käsäteilyn lapsille aiheutuvista riskeistä. Kirjoittajasta on suuriko-
koinen värikuva. Ihmiset-sivuilla on tiedetoimittaja ja tietokirjailija Leena Tähtisen nekrologi. Sivulla esitellään myös Sanna Valkosen väitöskirja, joka on ensimmäinen politiikan tutkimuksen väitös saa-
melaisuudesta.

Jos tarkastellaan edellä kuvailtuja tietokirjailijoita Väliwerrosen erottamien kehystysten näkökulmasta, näyttää ilmeiseltä, että myös nämä tietokirjailijat (joista moni on tieteentekijä) esiintyvät useim-
min jonkin asian tulkkeina. Näin on erityisesti niissä lukuisissa ju-
tuissa, joissa tietokirjailija esiintyy asiantuntijana.

Kriitikonkaan rooli ei ole tietokirjailijoille vieras. Esimerkiksi Auli Hakulinen ja Lea Laitinen kritisoivat ankarasti hallinnon välin-
pitämättömyyttä suomen kielen suhteen, ja Sunnuntaidebatti, jossa Erja Tamminen esiintyy, on jo lajityypiltään luonteeltaan kriittistä. Tamminen esiintyy myös ”asianajajan” roolissa edustaessaan Suomen sähköyliherkät ry:tä ja vaatiessaan aiheeseen liittyviä toimenpiteitä.

HS-raati edustaa kritiikkiä, kun raatilaisten odotetaan olevan jonkin asian puolesta tai sitä vastaan. Myös tulkin rooli tulee kysy-
mykseen: ollessaan samaa mieltä raadille esitetyn väitteen kanssa ja perustellessaan mielipidettään he tulkitsevat jotakin ajankohtaista

kysymystä ja sen merkitystä.

Popularisoijana tietokirjailija esiintyy useimmin lyhyiden tietokirjaesittelyjen kirjoittajana, mutta varsinaiset tietokirja-arvostelut eivät ole vain tiedon popularisointia, vaan mukana on kriitikon tai tulkin rooli.

Useimmat Väliverrosen erittelemät tieteentekijöiden kehystykset mediassa näyttävät soveltuvan tietokirjallisuuden julkisuuden tarkasteluun. Tosin hallinnoijan (manager) rooli ei tässäkään yhteydessä ole erityisesti käytössä.

Tietokirjailija ammattinimikkeenä

Tietokirjailija-ammattinimikkeen käyttö julkisissa yhteyksissä näyttää lisääntyneen vuoden 2009 aikana. Tilastollista näyttöä ei ole, koska tutkimusaineiston keruu osuu pelkästään vuodelle 2009, mutta Suomen tietokirjailijat ry:n jäsenilleen esittämä kehoitus käyttää tietokirjailija-titteliä on saanut vastakaikua. Ilmeisesti tässä on tapahtunut lumipalloefekti siten, että nimikkeen käytön huomanneet tietokirjailijat ovat itsekin rohkaistuneet käyttämään sitä.

Marraskuun 2009 *Helsingin Sanomissa* tämä ilmeni siten, että ainakin kolmessa mielipidekirjoituksessa kirjoittaja esiintyy tietokirjailijana. Kun Erja Tamminen kirjoittaa kännykkäsäteilyn terveysvaikutuksista Sunnuntaidebatissa (HS 22.11.), lukee kirjoittajan nimen alla, että hän on Suomen tietokirjailijat ry:n jäsen ja Suomen sähköliherkät ry:n puheenjohtaja. Hannu Juntunen kirjoittaa luterilaisen työmoraalin käsitteestä ja ilmoittaa ammatikseen tietokirjailija. Timo

Suvanto kirjoittaa sateenkaaren värien aallonpituuksista ja ilmoittaa niin ikään olevansa tietokirjailija.

Nimikettä ovat alkaneet käyttää myös kolumnistit. Loka-marraskuussa *Helsingin Sanomien* kolumnistina oli ainakin kolme tietokirjailijaa: historioitsija Mirkka Lappalainen, matemaatikko ja tieteenhistorioitsija Osmo Pekonen sekä kirjailija Sofi Oksanen.

Helsingin Sanomien taloussivuilla ilmestyi 19. marraskuuta tietokirjailija Risto Isomäen haastattelu, joka liittyi kirjailijan edellisenä päivänä ilmestyneeseen pamflettiin *Kosminen rakkaus vai suuri saatana – 20 päätöstä ydinvoimasta*. Isomäki varoittaa ilmaston lämpenemisen seurauksena tapahtuvasta merenpinnan noususta ja pitää erittäin huolestuttavana ydinvoimaloiden rakentamista rannikolle.

Saman päivän lehdessä tietokirjailija Mauri Leivo kirjoittaa mielpideosastossa uutistarjonnan negatiivisesta sävystä. ”Mitä kauempaa Suomesta uutiset tulevat, sitä synkempiä ne tuntuvat olevan”, Leivo pohtii. Samassa lehdessä siis kaksi asiantuntijaa käyttää itsestään tietokirjailijan ammattinimikettä.

HS Digilehden arkistosta selviää, että tietokirjailija-sana esiintyi lehdessä vuonna 2009 yhteensä 156 kertaa. Pelkästään loka- ja marraskuussa sana mainittiin 131 kertaa. Toisin sanoen koko muuna vuonna mainintoja oli yhteensä vain 24. Vuoden 2010 ensimmäisen puoliskon aikana sana esiintyi 58 kertaa. Tutkimuksen aineistonkeruun aikajaksolla tietokirjailijat olivat siis poikkeuksellisen paljon esillä. Seuraavasta taulukosta voi seurata tietokirjailija-sanan yleistymistä *Helsingin Sanomien* sivuilla.

Tietokirjailija-sanan esiintyminen Helsingin Sanomissa 2000-luvulla

vuosi	esiintymiskertoja
2000	26
2001	42
2002	49
2003	54
2004	58
2005	58
2006	73
2007	118
2008	102
2009	155

Tietokirjailijat lehtikirjoittajina

Tietokirjailijoiden teoksia käsitellään melkein kaikilla *Helsingin Sanomien* teemasivuilla. Ne ovat vakioaineistoa kulttuuri- ja tiedesivuilla mutta esiintyvät myös esimerkiksi Elämä- ja Nimiä tänään -sivuilla. On tärkeää huomata, että tietokirjailijat itse esiintyvät usein kirjoittajina *Helsingin Sanomissa* (ja myös muissa sanomalehdissä). He kirjoittavat usein pääkirjoitussivun Vieraskynä-palstalla, joka on sivun taitollisesti näkyvin paikka.

Esimerkiksi 2. marraskuuta Sami Parkkonen kirjoittaa Vieraskynä-palstalla vaalirahoitukseen liittyvästä kohusta otsikolla ”Maan tapa täyttää järjestäytyneen rikollisuuden tunnusmerkit”. Parkkosta

luonnehditaan näin: ”Kirjoittaja on järjestäytyneen rikollisuuden eri muotoja tutkiva toimittaja ja tietokirjailija.” Samalla palstalla 26. marraskuuta kirjoittavat suomen kielen professorit Auli Hakulinen ja Lea Laitinen kielen merkityksestä yhteiskunnan toiminnassa. Arvokkaasta ilmestymispaikasta huolimatta saattaa olla, että mielipidepalstalle kirjoittavat tietokirjailijat saavat lukijoita enemmän.

On hyvä huomata, että useat *Helsingin Sanomien* toimittajat ovat itsekin tietokirjailijoita, kuten muiden muassa Suvi Ahola, Antti Blåfield, Unto Hämäläinen, Kimmo Oksanen, Ilkka Malmberg ja Miska Rantanen.

Helsingin Sanomiin tietokirjailija-nimikkeellä kirjoittavat poimitiin aineistoon tarkasti. Vieraskynä-palstalla esiintyy lisäksi monia kirjoittajia, jotka esittäytyvät tutkijoina tai muina asiantuntijoina ja jotka ovat myös tietokirjailijoita. Esimerkiksi Mielipide-palstalle teinittöjen väkivaltaisuudesta kirjoittanut Jaana Lähteenmaa esittäytyy valtiotieteiden tohtoriksi ja tutkijaksi. On mahdollista, että moni lukija ei tiedä hänen olevan myös tietokirjailija. Tietokirjallisuuden yhteiskunnallisen aseman kannalta se on harmillista, vaikka itse asia tavoittaakin hyvin aiheesta kiinnostuneet lukijansa.

Tietokirjallisuusaiheet Helsingin Sanomissa

Tietokirjallisuuden inspiroimat aiheet *Helsingin Sanomissa* olivat hyvinkin monenlaisia. Esimerkiksi 22. marraskuuta – siis yhtenä ainoana päivänä – käsiteltiin ainakin ilmaston lämpenemistä, teollisuusmiehen elämäkertaa, Machiavellin ja Kekkosen johtamis-

filosofiaa, kännyköiden säteilyä, tiedetoimittajan uraa, Lappia, populaarimusiikintekijän elämäkertaa, teologin suhdetta yliopistoon ja tieteen popularisointia. Yhdistävänä tekijänä jutuilla näyttää olevan luottamus tietokirjailijoihin asiantuntijoina. Tiede ja luonto-sivuilla tietokirjailijat esiintyvät nimenomaan asiantuntijoina, ja pääosassa on useimmiten itse aihe kirjailijan jäädessä taustalle.

Tiede ja luonto -sivut aitiopaikkana

Eri lehtien tiedesivuilla käytetään tietokirjailijoiden asiantunte-
musta hyväksi monella tavalla. Tyypillisesti tiedesivuilla maini-
tut tai niille kirjoittavat tietokirjailijat ovat tieteen tekijöitä, mutta he
voivat olla myös tiedetoimittajia. *Helsingin Sanomien* tiedesivujen
perustamisesta tuli marraskuussa 2009 kuluneeksi kaksikymmentä
vuotta. Sivujen nimi on vuosien varrella hiukan vaihdellut: aluksi se
oli Tiede ja ympäristö. Ensimmäisten tiedesivujen aihe oli edelleen
ajankohtainen ilmastoinen lämpeneminen.

Tiedesivujen toimittaja Timo Paukku kertoo, että esikuvia oli pal-
jon, muun muassa *New York Timesin* arvostetut tiedesivut. Tieteelle
omistettuja sivuja on viime vuosina kuitenkin lopetettu monissa leh-
dissä, erityisesti juuri Yhdysvalloissa. Euroopassa tiedesivuja arvoste-
taan edelleen, mutta käynnissä olevan sanomalehdistön murroksen
takia eurooppalaistenkin sanomalehtien tiedesivujen tulevaisuus on
epävarma. (HS 17.11.)

Nykyisin kerran viikossa ilmestyvillä Tiede ja luonto -sivuilla
on aina yksi tai kaksi teemaa, joiden alle on koottu useita aihepiiriä
käsitteleviä reportaaseja, kirja-arvosteluja ja muita juttuja. Sivut ovat

aina paneutuvasti taitettuja, niiden visuaalinen ilme on vetävä ja valokuvat ovat sekä teknisesti että esteettisesti korkealaatuisia. Sekä kotimaisia että ulkomaisia tieto- ja tiedekirjoja esitellään runsaasti. Tietokirjoja, tieteellisiä julkaisuja ja kansainvälisiä tiedelehtiä käytetään kirjoituksissa myös lähteinä. Monet tietokirjailijat ovat vuosien varrella toimineet Tiede ja luonto -sivujen kolumnisteina.

Loka-marraskuussa 2009 Tiede ja luonto -sivut ilmestyivät kahdeksan kertaa. Niiden teemat liittyivät ainakin seuraaviin aihepiireihin: ydinvoima, eläintiede (suurpetojen tutkimus), Internetin historia, C. P. Snown essee kahdesta kulttuurista, genetiikka, metsäekologia, kasvitiede Internetissä, matematiikan historia ja tähtitiede. Sanna Kivimäki (2010, 114–118) toteaa tutkimuksessaan *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden* sekä iltapäivälehtien tiedesivuista alkuvuonna 2009, että niissä näyttäisi olevan vallalla angloamerikkalainen science-käsitys tieteestä, vaikka suomen kielen tiede ei viittaakaan yksinomaan luonnontieteisiin. Tähän näkemykseen on helppo yhtyä oman aineistoni valossa.

Kivimäen aineistossa painottui erityisesti evoluutioteoria, sillä vuonna 2009 juhlittiin sekä Darwinin syntymän 200-vuotispäivää että *Lajien synnyn* 150-vuotista olemassaoloa. Kivimäki epäilee myös, että muutaman vuoden takainen huoli suomalaisten evoluutio-osaaamisesta (Setälä 2008) olisi muokkautunut jonkinlaiseksi tiedejournalismin piilo-opetussuunnitelmaksi. Syksyllä laajin Darwiniin liittyvä artikkeli *Helsingin Sanomissa* ilmestyi matkailusivuilla, mutta siinä kerrottiin myös hänen teostensa uusista suomennoksista. Darwinia ei siis ollut unohdettu, mutta laajimmat juhlakirjoitukset oli jo julkaistu lokakuuhun mennessä.

Lähemmän tarkastelun kohteena olivat 13. lokakuuta ilmesty-

neet Tiede ja luonto -sivut. Avaussivulla käsitellään genetiikan perusasioita, tarkemmin solujen ribosomeja. Aihe oli ajankohtainen, sillä edellisellä viikolla kemian Nobel-palkinto myönnettiin solujen ribosomien tutkijoille. Geneetikko ja kirjailija Tiina Raevaara kirjoittaa ribosomien merkityksestä elämän synnyssä ja ylläpitämisessä. Selkeästi kirjoitetun ja paljon tietoa sisältävän artikkelin tueksi on laadittu kaksi kuviota, joissa selvitetään, kuinka ribosomit tuottavat proteiinia ja millainen on solun rakenne. Kolmas kuva näyttää väriavaruudelta mutta onkin taiteilijan näkemys ribosomista. Lisäksi aihetta käsitellään tietoruuduissa, joissa selostetaan nukleotidien merkitystä sekä informaation kulkemista ja monistumista soluissa.

Samalla sivulla on uuden kolumnistin, Risto Isomäen kirjoitus sikainfluenssasta. Uusi kolumnisti esitellään kirjoituksensa yhteydessä. Lisäksi julkaistaan aina kirjoittajan kuva. Isomäki esitellään näin: ”Kirjoittaja on vapaa tiedetoimittaja, tieteiskirjailija ja kansalaisaktivisti.” Tieteiskirjallisuus merkitsee samaa kuin scifi (science fiction) eli kirjallisuudenlajia, joka käsittelee tieteen ja teknologian vaikutuksia fiktion keinoin. Isomäki on myös palkittu tietokirjailija, mutta tätä ei hänen esittelyssään mainita.

Tiede ja luonto -sivujen jälkimmäinen sivu on omistettu kokonaan metsien suojelua käsitteleville teoksille, joista yksikään ei ole suuren kustannusyhtiön julkaisema. Isoimman kirja-arvostelun ja samalla koko sivun pääotsikkona on ”Surutyötä Suomen menetetystä metsistä”. Kuvituksena on lohduon kuva metsäpohjasta avohakkuun jäljiltä. Sivulla esitellään peräti kuusi metsäekologiaan liittyvää teosta, joista viisi on kotimaisia ja yksi ulkomainen. Teoksissa käsitellään metsäekologiaa, Suomen metsätaloutta ja luonnon monimuotoisuutta.

Eniten tilaa saa Ritva Kovalaisen ja Sanni Sepon teos *Metsänhoi-
dollisia toimenpiteitä*. Se on valokuvateoksen ja suomalaista tehomet-
sänhoitoa käsittelevän tietoteoksen yhdistelmä, mikä ei tosin ilmene
arvostelusta selkeästi. Tekijöiden taustoista kerrotaan ainoastaan, että
kaksikko on viisitoista vuotta työkseen syventynyt Suomen metsiin.

Pekka Borgilta esitellään kaksi teosta, *Monimuotoisuuden aika
– Luonnonnähtävyyksistä Naturaan* sekä *Herättäjät, tulenkantajat ja
muutoksenteijät – Luonnonsuojelun voimahahmot Suomessa*. Mira
Käkösen ja Elina Venesmäen *Metsän jäljillä* tarjoaa kansainvälisiä
näkökulmia metsäkiistoihin eri puolilla maailmaa. Kanadalaisten
metsänhoidon tutkijoiden kirja *A Critique of Silviculture* (Metsän-
hoidon kritiikki) ehdottaa metsänhoidon ja ekologian liittoutumista
keskenään. Esa Keron ja Kimmo Taskisen *Pöllökärpäsen purema* on
teos, joka pohjautuu tarinan kerrontaan ja tarjoaa samalla runsaasti
tietoa ja kuvia Suomen pöllöistä.”Teos yltää sellaiseen, mihin tieteel-
linen kirjoittaminen vain harvoin: olemaan innostava ja mielikuvi-
tusta kutitteleva”, Risto Nevanlinna ylistää arviossaan.

Edellä esitellyillä tiedesivuilla esiintyi yhteensä yhdeksäntoista
tietokirjailijaa tai tieteentekijää nimeltä mainittuina. Heistä kaksi
esiintyi artikkelin kirjoittajina, yksi tutkijana, neljä aiheesta aiem-
min julkaistujen teosten tekijöinä ja kaksitoista esitelyjen teosten
kirjoittajina.

Ilmauksia ’tietokirjailija’ ja ’tietokirjallisuus’ ei mainita kerta-
kaan, mutta tietokirjallisuuden julkisuuden kannalta se tuskin on
ongelmallista: teokset, tekijät ja julkaisutiedot tuodaan esiin selkeästi,
joten lukijalla ei pitäisi olla vaikeuksia ymmärtää, mistä teoksista
puhutaan. Kaikkiaan Tiede ja luonto -sivuista voi sanoa, että ne
ovat luonnontieteitä ja lääketiedettä käsittelevän tietokirjallisuuden

aitiopaikka: tietokirjallisuus on näkyvästi esillä ja tietokirjailijoiden asiantuntijuus ja näkemykset saavat paljon julkisuutta.

Sanna Kivimäki (2010, 114–118) kritisoi yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden poissaoloa tiedesivuilla: ”Keskusteleavuuden ihanteen nimissä sanomalehtien tiedejournalismi voisi asettua sil-laksi luonnontieteiden ja ihmistieteiden, sosiologian ja psykologian, rakenteiden ja yksilöiden välille – ja osallistua näin nykyisyyttä, eli meitä kaikkia koskettavan tiedon muodostukseen.” Ajatus on kaunis, mutta se käsittääkseni edellyttäisi, että myös tutkijat tekisivät tätä silloittamista enemmän kuin nykyisin. Sitä taas ei välttämättä suosi tieteen rahoitus.

Edellä mainituilla metsäekologiaa käsittelevillä tiedesivuilla tätä on yritetty tehdä käsittelemällä aihetta eri näkökulmista, myös valo-kuvataiteen keinoin kaihtamatta kriittisiä äänenpainoja ja kuvallisia viestejä. Toinen kiinnostava eri tieteiden ja ajatusmaailmojen liityn-töjä käsittelevä artikkeli käsitteli Richard Holmesin teosta *The Age of Wonder*, jossa pohditaan, miten romantiikan aikakausi ja valistuksen järjen korostus nivoutuivat yhteen (HS 3.11.).

”Journalistinen ’tiede’ vaikuttaa osaltaan siihen, miten ymmär-rämme maailmaa ja sitä koskevia isoja kysymyksiä”, Kivimäki (Mt.) kirjoittaa. On kieltämättä syytä olettaa, että eri lehtien tiedesivut vahvistavat muualla kuin tiedemaailmassa toimivien ihmisten kä-sitystä siitä, että tieteeseen kuuluvat ennen kaikkea luonnontieteet, teknologian alan tutkimus, psykologia ja lääketiede. Toisaalta monia muita tieteenaloja käsitellään laajasti lehden muissa osastoissa.

Kysymys voidaan asettaa niinkin, että onko humanistisille tieteille haittaa siitä, että niitä käsitellään kulttuuriosastoissa, ja yhteiskunta-tieteille harmia siitä, että niitä käsitellään vaikkapa kaupunkisivuilla

ja taloustieteilijöille siitä, että heidän tutkimustuloksiaan tuodaan esiin taloussivuilla? Tieteen määrittäminen kapeasti julkisuudessa voi olla harmillista, jos se vaikuttaa eri tieteenalojen arvostukseen. Muun huomioarvon ja keskustelun herättämisen kannalta tilanne tuskin on kovin ongelmallinen. Luonnontieteiden ja niitä käsittelevien tietokirjojen vähäistä näkyvyyttä kulttuurisivuilla yhteiskunta-tieteilijät harmittelevat harvemmin.

Julkikkiset avoimina terapiakirjallisuuden äärellä

Mielenterveyttä ja elämänhallintaa käsittelevä kirjallisuus on jo pitkään ollut suosittua Suomessa ja muualla maailmassa. Terapiakirjallisuuden suosion voi nähdä osana länsimaissa pitkään jatkunutta individualisoitumiskehitystä, jonka seurauksena yhteisölliset sidokset ovat heikentyneet ja tukea haetaan (itse)terapiasta.

Riitta Jallinoja (2000; 2006) katsoo, että jatkuvasti kasvanut kiinnostus yksityisten ihmisten kokemuksiin liittyy jo 1960-luvulla alkaneeseen terapiakulttuurin käänteeseen. Jotkut tutkijat katsovat meidän elävän jopa ”psykokulttuurissa”, jossa arki on täysin psykologisoitunut (Kivivuori 1992). Vaikka tulkinta vallitsevasta menta-liteetista olisikin liioiteltu, kaikenlainen terapiakirjallisuus laajasti käsitettynä on ollut pitkään erittäin suosittua. Vasta 2000-luvun sisustus- ja ruokabuumi jossain määrin syrjäytti terapiabuumin tai ainakin tuli sen rinnalle. Uusin trendi elämänhallintakirjallisuudessa on työelämän paineisiin tai yleensäkin kiireen hallintaan liittyvien kirjojen ilmestyminen ja runsas käsittely sekä aikakaus- että sano-malehdissä.

Otin *Helsingin Sanomista* esimerkiksi 8. maaliskuuta 2010 ilmestyneen artikkelin ”Ja apuun tuli kirja”, joka ei tosin kuulu varsinaiselle tutkimusjaksolle, mutta on ajankuvana siinä määrin osuva, että puoltaa tarkasteluun mukaan ottamista. Tässä Elämä-palstan koko sivun artikkelissa kuusi julkisuuden henkilöä politiikan ja kulttuurin aloilta kertoo teoksesta, josta he ovat saaneet tukea elämän käännekohtassa. Juttutyyppi on sellaisenaan malliesimerkki julkisuuden henkilöitymisestä: terapiakirjallisuus sinänsä ei riitä, vaan se tehdään kiinnostavaksi julkisuuden henkilöiden kautta. Ja toisinpäin: yksityisyyden verho julkisuuden henkilöillä on 2000-luvun kuluessakin jatkuvasti ohentunut.

Laulaja Katri Helena Kalaoja kertoo saaneensa tukea Eckhart Tollen kirjasta *Läsnäolon voima*: ”Minua kiinnostaa ihmisen mieli ja tämä kirja on voimakas ja järkeenkäypä teos läsnäolon voimasta ja siitä, kuinka voimme itse vaikuttaa omaan mieleemme. Kirjasta saa myös apua silloin, kun huoli, suru tai murhe kaatuu päälle. Niistä voi selvitä.”

Toimitusjohtaja Jari Sarasvuon palaa aina uudelleen M. Scott Peckin kirjaan *The Road Less Traveled and Beyond – Spiritual Growth in an Age of Anxiety* (suom. *Rakkauden psykologia*). Sarasvuon mukaan kirja kertoo rakkauteen kasvamisesta. ”Kun sydän on avoin ja vastaanottavainen, voi elämäntaitokirjallisuudesta saada suuntaa tai voimaa”, hän perustelee.

Europarlamentaarikko Satu Hassi on tehnyt 1980-luvulla valtavan vaikutuksen Alice Millerin kirja *Lahjakkaan lapsen tragedia ja todellisen itseyden etsintä*. Kirja auttoi häntä uudessa tilanteessa avioeron ja vapaaksi kirjailijaksi jättäytymisen jälkeen. Tämäkin kirja vaikutti lukijaansa pitkään.

Ihmisoikeusasiantuntija ja entinen kansanedustaja Eva Biaudet innostui Inger Jalakaksen kirjasta *Jävlar anamma mamma! Handbok i överlevnad för ensamman mammor*. Biaudet haki kirjasta tukea niin ikään uudessa elämäntilanteessaan yksinhuoltajana. Hän oli joukosta ainoa, jonka itseterapiaan kirjallisuuden avulla kuului erottamattomasti huumori.

Kirjailija ja pastori Jaakko Heinimäki kertoo Karl Rahnerin kirjasta *Söinpä tahi nauran – ihminen, arki ja Jumala*, että hän hankki niitä kassillisen ystäville annettavaksi. Kristillinen kirjallisuus vetoaa myös näyttelijä Hannu-Pekka Björkmaniin, joka löytää isä Johanneksen kirjasta *Valamon vanhuksen kirjeitä* aina uudelleen itselleen sopivia kohtia: ”Teksti osuu aina kohdalleen, ja se perustuu elämänkokemukseen, ei korkealentoiseen teologiaan.”

Yhteistä kertomuksille on se, että lukijat ovat saaneet kirjoista todella toimivia neuvoja elämän käännekohdissa ja että useimmiten kirjaan on palattu monesti myöhemminkin. Kirjoista puolet on tyyppillistä terapiakirjallisuutta, kaksi edustaa hengellistä kirjallisuutta ja yksi on huumorin sävyttämä opaskirja yksinhuoltajaäideille.

Julkisten omakohtaisten (luku)kokemusten kautta jostakin teemasta kertominen liittyy laajempaan ilmiöön: nykyajan julkikkiset (toisin kuin entisajan kuuluisuudet) kantavat mukanaan intiimiyden illuusiota, tuntemusta siitä, että julkkis on muiden ihmisten hengenheimolainen. Edellä kuvaillun kaltaiset artikkelit vahvistavat lukijoilla tätä tuntemusta. Julkiset tunnustukset päättäneistä suhteista ja erilaisista epäonnistumisista tekevät julkkiksista samastuttavia ja inhimillisiä (Maksimainen 2010; Rojek 2001, 17–19.).

Tällaisten yksittäisten tietokirjallisuutta käsittelevien sanoma-lehtiartikkeleiden vaikutus lukijoihin saattaa olla hyvinkin suuri.

Ennen kuin ”Ja apuun tuli kirja” -juttu ilmestyi tammikuussa 2010, oli jutussa esitelty Tollen *Läsnäolon voima* kirjastojen *HelMet*-verkkopalvelun halutuimman aineiston listauksissa sijalla 30.

Jutun ilmestyttyä kirjan sijoitus alkoi nousta varauslistoilla, ja huhtikuussa 2010 se oli toiseksi varatuin tietokirja. Ykkössijaa hallitsi *Koheen ruhtinas*. *Läsnäolon voima* on ilmestynyt suomeksi vuonna 2002, joten suosion lisääntymistä ei selitä esimerkiksi kirjan uutuus.

Kannattaako suomalaista tietokirjallisuutta kääntää?

Tietokirjallisuus nousee keskustelunaiheeksi yleensä yksittäisten teosten tai niiden aihepiirien vuoksi. Sen sijaan sen asemasta tai tehtävästä ei juurikaan puhuta. Tosin marraskuussa 2009 tietokirjailija Osmo Pekonen nosti kolumnissaan (HS Tiede 17.11) esille suomalaisen tietokirjallisuuden vientimahdollisuudet. Hän kritisoi kääntämisen tuen alhaista tasoa: ”Tulotason pahnanhajumaisina ovat ne, jotka kääntävät tieto- ja tiedekirjallisuutta suomesta muille kielille.” Pekonen muistuttaa, että ne harvat tietokirjat, joita on käännetty muille kielille, voivat jättää pitkäaikaisen jäljen muiden maiden kansalaisten käsityksiin Suomesta. Jälki ei ole aina positiivinen: ”Ulkomailla vallitsevat harhaiset käsitykset Suomesta ovat usein jäljitettävissä harhaiseen tai vanhentuneeseen tietokirjallisuuteen tai kokonaan puuttuvan tiedon mustaan aukkoon.”

Pekonen korostaa, että tietokirjallisuuden kääntämistä kannattaisi rahoittaa, koska Suomestakin odotetaan vastuullisia ja asiallisia puheenvuoroja vaikkapa ilmastonmuutoksesta, energiapolitiikasta tai Itämeren suojelusta eikä vain Suomi-eksotiikkaa.

”Suomalaisesta tietokirjallisuudesta tuskin saadaan hyvää vientituotetta”, kirjoittaa tietokirjakäännöksiin erikoistunut kustantaja Kimmo Pietiläinen mielipidesivuilla (HS 22.11.). Pietiläinen ei ole Pekosen kanssa samaa mieltä siitä, että Suomessa ilmestyisi runsaasti kansainväliset mitat täyttävää tietokirjallisuutta. Hän sen sijaan väittää, ettei Suomessa suinkaan ole vahvaa ajattelun ja tietämisen perinnettä ja että erityisesti viime vuosina tilanne on vain huonontunut, kun ”lehdistö on turhanpäiväistynyt ja suuret kustannusyhtiöt ovat lopettaneet kaikenlaisen merkittävän kirjallisuuden kustantamisen”.

”Suomalaisen kulttuurin valtaviirran mukaan maailman modernin ajattelun tuominen Suomeen [suurelle yleisölle – ML] ei kannata. Sen mielestä uusia tietoja ei kannata esitellä niille, jotka eivät ole valtaviirran maistereita ja intellektuelleja, kuten koululaisille, opettajille, taksinkuljettajille ja sairaanhoitajille”, Pietiläinen kärjistää. Hänen kritiikkinsä ydin on siinä, että Suomen yhteys moderniin maailmankulttuuriin toteutuu ennen kaikkea maailmalla ilmestyvien tietokirjojen kautta, ja jos niitä ei suomenneta, valtaosa väestöstä jää tämän tärkeän tiedon ulkopuolelle.

Pietiläinen kritisoi ankarasti Tiedonjulkistamisen neuvottelukuntaa siitä, että tietokirjojen suomentamisen tuki on puutteellista. Kritiikin kohteeksi joutuu myös FILIn eli Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen toiminta, joka Pietiläisen mielestä keskittyy dekkareiden vientiin. Hänen näkemyksensä on synkkä: korkeatasoisen tietokirjallisuuden kääntäminen suomeksi on tulevaisuudessa entistä harvinaisempaa ja suomalaiset tietokirjat menestyvät maailmalla entistä huonommin.

Tietokirjailija ja kustantaja Reima T. A. Luoto jatkaa keskustelua

ja esittää mielipidekirjoituksessaan, että ”Euroopan unionista tuskin löytyy toista maata, jossa julkishallinto suhtautuu tietokirjallisuuteen yhtä vähättelevästi” (HS 29.11.).

Piispa Eero Huovinen puhuu haastattelussaan tietokirjoittamisesta ja tieteellisen tiedon popularisoinnista (HS 22.11.). Huovinen, joka on Helsingin yliopiston entinen professori ja teologisen tiedekunnan dekaani, oli valittu jutun aikaan yliopiston hallituksen jäseneksi. Huovisen sanoma yliopistolle liittyy vahvasti tietokirjallisuuteen. Hänen mielestään tieteentekijöiden tulisi osata sanoa asiat yleistajuisesti: ”Siinä meillä olisi parantamisen varaa.” Hän patistaa opettajia ”toreille ja turuille”, siis tieteen päville, lehtien palstoille, verkkoon, radioon ja televisioon. ”Hyvä julkisuus edesauttaa myös ulkopuolisen rahoituksen saamista”, hän muistuttaa.

Toisaalta, jotta tietokirjoja kirjoitettaisiin ja käännettäisiin, kirjailijat ja kääntäjät tarvitsevat taloudellista tukea. Kirjastoapurahoista jaetaan kuitenkin yhdeksänkymmentä prosenttia kaunokirjallisuudelle. ”Haavikolle täyspotti, Klingelle almut” otsikoi *Helsingin Sanomat* (6.5.2009): apurahojen jaossa menestyneinkin tietokirjailija saa vain murto-osan verrattuna menestyneiden kaunokirjailijoiden saamiin apurahiin. ”Tämä on erittäin epäoikeudenmukainen järjestelmä. Yleisen kulttuurituen pitäisi olla tasavertainen tieto- ja oppikirjailijoille”, esittää jutussa Suomen tietokirjailijat ry:n toiminnanjohtaja Jukka-Pekka Pietiäinen. Tietokirjallisuuden kääntäjien osuus kirjastoapurahoista on marginaalinen, ja ilman käännoistukea suurta menestystä maailmalla tuskin voi odottaa.

"Sähkökirja on Suomessa syksyllä"

Sähköisiin lukulaitteisiin ladattavien sähkökirjojen läpimurtoa on odotettu muutamien vuosien ajan. Lukulaitteet ovat kehittyneet ja niiden hinta on laskenut. Syksyllä 2009 uutisoitiin jo lukulaitteiden myynnin voimakkaasta kasvusta (HS 21.9.). Aihe on tietokirjallisuuden tulevaisuudelle tärkeä, joten aiheen tarkastelu *Helsingin Sanomien* osalta laajennettiin yhdeksään kuukauteen. Poimin lehdestä kaikki sähkökirjaan liittyvät jutut elokuun 2009 puolivälistä huhtikuun 2010 puoliväliin. Lisäksi otin tarkasteluun *Suomen Kuvalehden* artikkelin samasta aiheesta (SK 1.4.2010).

Sähkökirjoista ilmestyi 24 kirjoitusta, joista ensimmäinen (HS 15.8.) ja viimeinen (HS 15.4.) olivat laajimpia. Ensimmäisessä artikkelissa tosin käsitellään kirjankustantamisen haasteita yleisemmin, ja sähkökirja on vain yksi mainituista haasteista. Elokuun puolivälissä 2009 *Helsingin Sanomat* kirjoittaa: "Sähkökirjasta on kohistu 1980-luvulta lähtien. Toistaiseksi Suomessa sähkökirjaa käyttää vain joukko tutkijoita ja kustannustoimittajia. Kindle-lukulaitetta ja Sony Readeria voi tilata Amerikasta netin kautta, mutta suomalaista luetavaa laitteisiin ei saa. Menee vielä ainakin viisi vuotta ennen kuin sähkökirja yleistyy täällä."

Yhdeksän kuukauden kuluttua, kun tarkastelujakson laajin sähkökirjaa käsittelevä artikkeli ilmestyi, viesti oli muuttunut täysin: "Sähkökirja on Suomessa syksyllä". Artikkelia varten on haastateltu useiden suomalaisten kustantajien edustajia ja kysytty muun muassa sähkökirjojen ilmestymisen aikataulusta. Otava ja Tammi arvioivat tuovansa useita kymmeniä sähkökirjoja markkinoille syksyllä 2010. ja WSOY ilmoittaa olevansa liikkeellä jo aiemmin. Vuonna 2011 säh-

köisiin lukulaitteisiin olisi saatavissa jo satoja kirjoja. Tällainen aika-
taulu perustui oletukseen siitä, että lukulaitteiden saatavuus paranee
ja että Suomeen syntyy uusia sähköisten kirjojen kauppapaikkoja.
Otavan, Tammen ja WSOY:n edustajat vakuuttavat, että sähkökirjat
olisivat kovakantisten kirjojen hintaisia. Vain Gummeruksen edusta-
ja arvioi, että sähkökirjan hinta voisi olla parikymmentä prosenttia
alhaisempi kuin kovakantinen kirja.

Sekä Suomalaisesta kirjakaupasta että Akateemisesta kirjakaupas-
ta kerrotaan, että sähkökirjamarkkinoille pyritään tulemaan vuoden
2010 aikana. Tarkoitus on, että kuluttaja ostaisi teokset kirjakaup-
pojen verkkosivujen kautta. Myös teleoperaattori Elisa on pitkään
suunnitellut laajentavansa toimintaansa sähkökirjojen myymiseen
ja välittämiseen.

Kindle-lukulaitteen kehittänyt yhdysvaltalainen Amazon myy
laitteeseen kirjoja verkkokaupassaan. *Helsingin Sanomien* mukaan
Amazon pitää kirjojen myyntituloista 65 prosenttia. ”Sähkökirjoja
myydään selvästi perinteisiä kirjoja halvemmalla, esimerkiksi kympil-
lä”, lehti kirjoittaa ja jatkaa: ”Kustantajalle jäisi 65:35-jakosuhteella
tuloja muutama euro myytyä kirjaa kohden. Siitä pitää vielä maksaa
palkkio kirjailijalle. Kovakantinen kirja taas maksaa esimerkiksi 25
euroa. Sen myyntituloista kustantamolle tilitetään usein kaksinu-
meroinen euroluku.”

Helsingin Sanomat (17.10.2009) kirjoittaa, että kustantamot ja
kirjakaupat olisivat kiinnostuneita rakentamaan sähköisten kirjojen
ja lukulaitteiden myyntikanava kotimaisin voimin ennen kuin Ama-
zon onnistuisi valtaamaan markkinat. Myös hakukoneyhtiö Google
on ilmoittanut avaavansa oman sähkökirjakaupan. Vuoden 2010
alkupuolella kohistiin tietokoneyhtiö Applen iPhone-puhelimista,

joihin voi ostaa sovelluksia, kuten kirjoja ja sanomalehtiä vain App-len omasta verkkokaupasta. *Helsingin Sanomat* (4.5.2010) toteaa, että ”elektroniikkavalmistajista on tullut portinvartijoita, jotka oh-jailevat, millaisia kirjoja, piirroksia, videoita tai muuta mediasisältöä kuluttajille tarjotaan. Tätä asemaansa ne ovat viime vuosina voimis-taneet.” Tähän pidetään syynä iPhone-tuotemerkin varjelua.

Syksyn 2009 kuluessa sähkökirja nousi kulttuurisivujen ohella uutiseksi taloussivuilla, kun aiheina olivat lukulaitteiden ja sisältöjen myyntikanavat sekä myynnin kehittyminen. Joulukuussa 2009 (HS 7.12.) kerrotaan, että lukulaitteita menisi kaupaksi enemmän kuin niitä ehditään valmistaa. Erilaisia lukulaitteita ja niiden versioita on myynnissä kolmisenkymmentä: toistaiseksi sähkökirjoja ja lehtiä luetaan paljolti samoilla laitteilla, mutta lehtien ja kirjojen lukulait-teiden uskotaan myöhemmin erikoistuvan omiksi lajeikseen.

Kustantamojen ongelmia käsittelevässä artikkelissa (HS 8.11.2010) käsitellään myös kirjojen digitalisoitumisen haasteita. Tammen toimitusjohtaja Anne Valsta kritisoi kustannusalaan juuttu-misesta vanhoihin toimintamalleihin. Hänen mukaansa kirja-ala on käymässä läpi suurta murrosta, joka on ollut musiikki- ja elokuva-alalla jo pidempään. Huhtikuussa 2010 ilmestyneen *Suomen Kuva-lehden* (SK 13–14/2010) mukaan ruotsalainen Bonnier, joka omistaa myös Tammen, on sähkökirjamarkkinoilla pidemmällä kuin suoma-laiskustantajat. Bonnier ottaa käyttöön oman Letto-lukulaitteen ja aikoo julkaista kaikki kirjansa myös sähköisesti.

Sähköisten lukulaitteiden tekniikka ja suosio muuttuvat nopeaa vauhtia, samoin sähkökirjojen saatavuus ja hinta. Suhtautuminen ja sähköisen materiaalin käyttötavat muuttuvat myös nopeasti. Esi-merkiksi keväällä 2010 keskusteltiin sekä koulujen opetusmateriaa-

lien että yliopistojen pääsykoemateriaalin muuttamisesta sähköiseen muotoon. Kansainvälisessä verkkokaupassa e-kirjojen suosio on jo ohittanut painetut kirjat: Amazon kertoi myyneensä vuoden toisella neljänneksellä 143 Kindle-kirjaa jokaista sataa kovakantista kirjaa kohden. Lukuihin on laskettu myös sellaiset kovakantiset kirjat, joista ei ole saatavilla sähköistä Kindle-versiota. Heinäkuulle 2010 tultaessa luku oli jo 180, vaikka saatavilla olevien sähkökirjojen määrä on vain murto-osa kaikista verkkokaupassa olevista kirjoista. (Tietoviikko.fi 20.7.2010; New York Times 19.7.2010.)

Kun raati ei tajua

Kirjallisuuspalkintojen tarkoitus on nostaa esille erityisen onnistuneita teoksia ja antaa niiden tekijöille julkista tunnustusta. Lisäksi palkinnoilla on monia muita tehtäviä: niille on yhteistä tuoda näkyvyyttä ja arvostusta kirjallisuudelle sinänsä. Median kiinnostuminen on välttämätöntä, jotta tieto palkinnosta ja palkituisista leviäisi. Eri kirjallisuuspalkintojen näkyvyys mediassa vaihtelee suuresti. Voi sanoa, että useimpien kirjallisuuspalkintojen jakajat joutuvat tyytymään pikku-uutiseen, mutta paikallisesti yksittäisistä palkinnoista voidaan tehdä isojakin uutisia.

Tieto-Finlandia edustaa poikkeusta, sillä eri kirjallisuuspalkinnoista Suomessa se saa ehdottomasti eniten julkisuutta (Linko 2006). Sekä ehdokasasettelu että palkinnonjako ovat kulttuurin ykkösuutisia niin sanomalehdissä kuin sähköisessä mediassa. Ehdokasasettelu on herättänyt kiihkeääkin keskustelua ja kritiikkiä, kuten syksyllä 2009.

Jos katsotaan koko Tieto-Finlandia-palkinnon historiaa, kiihkeimpiä keskusteluja ehdokasasettelusta tai palkinnosta on käyty teosten tieteellisestä uskottavuudesta (Linko 2001; 2004). Vuonna 2009 ehdokasasettelussa puhutti eniten se, että raati – median mukaan – ohitti syksyn kiinnostavimmat tietokirjat eli kohua herättäneet Paavo Haavikon ja Pekka Herlinin elämäkerrat. Aikaisemmin ei tiettävästi ole kertaakaan kritisoitu palkintoraatia juuri elämäkertojen sivuuttamisesta – ja juuri elämäkertojen suhteen kirjavuosi olikin hyvin poikkeuksellinen.

Helsingin Sanomissa ilmestyi aiheesta iso juttu, samoin *Iltalehti* nosti asian näyttävästi esiin. *Helsingin Sanomat* (6.11.) otsikoi: ”Finlandia-raati väisti syksyn menestyskirjat”. Tässä toimittaja Hannu Marttilan jutussa kiinnitetään huomiota siihen, ettei ehdokkaiden joukossa ole ainoatakaan elämäkerta- tai muistelmateosta ja että suurten kustantajien teokset puuttuvat. Lehden kulttuuritoimitus kokee myös tarpeelliseksi perustella, miksi ehdolle asetetuista kirjoista ainoatakaan ei ole arvosteltu *Helsingin Sanomissa*. Lehti luonnehtii ehdokasasettelua varsin pisteliäästi sisimmältä kaviouralta kammettujen ravurien Finlandia-ajoksi, joka ei taida yleisöä juuri kiinnostaa. Kritiikki voi olla monelta osin aiheellista – tosin suurten kustantajien teosten vaatiminen mukaan on kriteerinä outo. Kirjallisuuspalkintoihin liittyy kuitenkin aina kysymys vallasta (Onko raatiin valittu esimerkiksi väärä toimittaja?) ja hyvästä mausta (Missä tiedetään, mikä edustaa oikeasti hyvää makua?) (Bourdieu 1984; Linko 2001; Linko 2004).

Helsingin Sanomat kokosikin varjoehdokkaiden listan, johon kuuluvat Timo Harakan *Luoton loppu*, Jaakko Heinimäen ja Juha Metson *Miina – Äkkijyrkkä*, Anna-Lena Laurénin *Vuorilla ei ole her-*

roja, Henrik Meinanderin *Suomi 1944*, Matti Simolan toimittama *Ratakatu 12* sekä John Simonin *Koneen ruhtinas – Pekka Herlinin elämä*. Lehti perusteleee varjolistaa näin: ”Kaikki kunnia ikuisuusarvoille, mutta voisivathan Finlandia-valinnat hiukan heijastaa myös aikaansa.” Toimittaja Antti Majander kommentoi ehdokasvalintoja korostamalla, ettei ajankohtaisuus tee välttämättä teoksesta lyhytikäistä. Hän huomauttaa, ettei esimerkiksi urheilu aiheena tee välttämättä teosta ala-arvoiseksi ja nostaa esiin Keke Rosbergista ja Janne Ahosesta kirjoitetut teokset.

Tieto-Finlandia-raadin valintoja kritisoiva artikkeli päättyy toteamukseen, että ostajat äänestävät jaloillaan. Ja niin äänestävätkin: *Koneen ruhtinas* yltyi tammikuussa 2010 kymmenenteen painokseen ja sitä oli myyty 43000 kappaletta. Se oli vuoden 2009 toiseksi myydyin tietokirja. (www.kustantajat.fi, 16.8.2010)

Pääkaupunkiseudun mediaa selvästi ärsyttivät ehdokaskirjat, joista ei ollut juurikaan ilmestynyt arvosteluja, puhumattakaan siitä, että teokset olisivat herättäneet keskustelua. *Aamulehtikin* kritisoi raadin valintoja mutta ei palkittua Henrika Tandefeltin teosta *Porvoo 1809 – juhlamenoja ja tanssiaisia (Borgå 1809 – ceremoni och fest)*.

Tandefeltin teoksen palkitsemisen yhteydessä *Aamulehdessä* ilmestyi 27.11. toimittaja Erik Ahosen kommentti otsikolla ”Raati oli ehkä laiska, mutta se ei ole voittajan vika”. Ahonen kirjoittaa: ”Kieltämättä Tieto-Finlandian finaaliin pääsi tänä vuonna melko kummallinen joukko kirjoja. Erityisesti hämmästeltiin *Metsävaltio*-historiikkia ja osin myös sinänsä upeaa *Valo merellä* -kirjaa, joka on kymmenen vuotta sitten ilmestyneen *Suomen majakat* -teoksen paranneltu painos. Listalta puuttuivat kohuakin herättäneet elämäkerrat ja kovat tieteet. Esimerkiksi Pekka Herlinin värikäs elämä

tai Darwinin juhluvuosi eivät esiraatia hetkauttaneet. Mielestäni esiraati sai ansionsa mukaan: lista vaikutti siltä, että juuri muita kuin selailuun sopivia kuvakirjoja ei ollut ehditty tai viitsitty lukea. Tästä huolimatta voittajaa ei kannata väheksyä. Porvoo 1809 on nimittäin kirja, joka imaisee helposti mukaansa sellaisenkin lukijan, joka ei etukäteen tiedä olevansa kiinnostunut muinaisista Porvoon maapäivistä.”

Iltalehden pääkirjoitus otti myös kantaa ehdokasvalintoihin. ”Raati jakoi vain lohdutuspalkintoja – Tieto-Finlandiassa sivuutettiin tämän vuoden keskeisimmät tietokirjat”, lehti otsikoi. ”Luulisi, että Finlandia-loppukilpailuihin etsittäisiin vuoden keskeisimmät teokset. [Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen pääjohtaja] Pekka Puskan johtamalla Tieto-Finlandian raadilla oli ilmeisesti toinen lähökohta. Valikoima on herättänyt lähinnä hämmennystä. Ehkä raati halusi yllättää. Luultavasti pyrittiin nostamaan esiin varjoon jääneitä teoksia. Ehkä katsottiin, että myydyimpien kirjojen tekijät ovat jo tienanneet tarpeeksi. Saatettiin pyrkiä myös näpäyttämään suurkanstantajia. Olympiakisoissa tai Nobelin jaossa ei tunneta lohdutus-palkintoja eikä sosiaalisia näkökohtia. Paras voittoa – tasoituksetta. Näin pitäisi olla myös Finlandioita jaettaessa. – Ehdokaskirjat ovat epäilemättä hyviä, vaikkei niitä ole julkisuudessa ehditty erityisemmin edes arvioida. Toisella valikoimalla raati olisi kuitenkin voinut ryydittää esimerkiksi keskustelua elämäkerran avoimuuden ja sen kohteen lähipiirin intimiteetin suhteesta. Tai korostaa tulevaisuuden keskeisiä kysymyksiä menneisyyden romantisoinnin sijaan.”

Voittajan valinnut Sampo Pankin hallituksen puheenjohtaja Björn Wahlrooskin osallistui palkintopuheessaan kritiikkiin: ”Tietokirjallisuuden peruslajit, elämäkerrat loistivat poissaolollaan samalla

kun perinteistä historiankirjoitusta edusti oikeastaan vain Metsähalituksen – sinänsä loistelas – historiikki. Varsinaista debattiteosta, jossa kirjoittaja olisi ottanut kantaa edes jossain määrin ristiriitaa herättävään kysymykseen tai aineistoon ei myöskään ollut mahtunut joukkoon.” (TS 27.11.)

Osa lehdistä suhtautui ehdokasvalintoihin toteavasti. Ilmeisesti siitä, että ehdokkaat olivat tuntemattomia, seurasi suhteellisen vähän palstatilaa. Tällöin uutinen oli luonteeltaan neutraali, ja ehdokkaiden luettelemisen lisäksi siteerataan palkintolautakunnan puheenjohtajan Pekka Puskan puhetta ottamatta siihen kantaa.

Kun Tieto-Finlandia-palkinto julkistettiin, Henrika Tandefeltin teokseen Porvoon valtiopäivistä suhtauduttiin lehdistössä kuitenkin myönteisesti tai vähintään kohteliaasti. Toisin sanoen, vaikka ehdokasvalintoja kritisoitiin, Tandefeltin teosta pidettiin ilmeisesti esiraadin antamissa rajoissa kelpo valintana. *Helsingin Sanomat* julkaisi voittajasta ja hänen teoksestaan ison jutun kulttuurisivujen avausivulla 27. marraskuuta. Kirjoituksessa selostetaan teoksen sisältöä, Porvoon valtiopäivien ja seremonioiden merkitystä uuden valta-asetelman vahvistamisessa. Tekijä on kuvassa historiallisessa miljöössä, ja hänestä kerrotaan vain, että hän kuvailee itseään ”projektista ja rahoituksesta toiseen hyppiväksi henkilöksi”. Saman päivän pääkirjoitussivulla on Karlssonin pilapiirros, jossa Björn Wahlroos toteaa keisarin asussa: ”Me olemme kirjaan ja itseemme tyytyväinen.”

Tieto-Finlandia-uutisointia tarkasteltaessa varsinkin *Helsingin Sanomien* osalta on kiinnostavaa se, ettei isoin uutisarvo ole monia tahoja tyydyttävän teoksen palkitsemisella vaan tyytymättömyydellä raadin työskentelyyn. Maamme merkittävimmän tietokirjallisuuspalkinnon yhteydessä journalistinen paradigma hallitsee uutisointia

niin *Helsingin Sanomissa*, *Aamulehdessä* kuin *Turun Sanomissakin*. Kiistat ja tyytymättömyyden aiheet ovat uutisoinnin mieleenpainuvinta sisältöä. Toisaalta voi pohtia, miten muuten voisi ollakaan, kun kirjallisuuspalkinto lähtökohtaisesti houkuttelee vastakkainasetteluihin ja kohujen syntymiseen. Kirjallisuuspalkinto on kirjallisen julkisuuden medioitumisen paraatiesimerkki.

Kirjallisuuspalkintojen yhteenkietoutuminen

Ilta-Sanomat listaa kaunokirjallisuuden Finlandia-palkinnon ennakkosuosikkeja: he ovat enimmäkseen paljon julkisuudessa olleita kirjailijoita, kuten Kari Hotakainen, Jari Tervo ja Kjell Westö. Tieto-Finlandiassa tällaista ennakkokokohua ei ollut lainkaan, vaan keskustelu alkoi vasta ehdokkaiden julkistamisen jälkeen. Tämä on tyypillinen esimerkki julkisuuden henkilöitymisestä, jolloin mediahuomio keskittyy harvoin julkiksiin.

Ehdokkaiden julkistamisen yhteydessä 13. marraskuuta *Helsingin Sanomat* sohaisee koko Finlandia-palkintoinstituutiota. Antti Majanderin kommentti on otsikoitu ”Sirkus kompuroi tyräyksestä toiseen”: Uusi Suomi -verkkolehti julkisti ehdokkaat etuajassa ja raadin puheenjohtaja, professori Liisa Steinby osoitti keinoa tilannetajua arvioidessaan kotimaisen kirjallisuuden tasoa heikoksi. Lisäksi Majander moittii jo kertaalleen moitittuja Tieto-Finlandia-palkintoehdokkaita: ”Tieto-Finlandian ehdokaslista toi ainakin kirjakauppiaille tipan linssiin: niistä opuksista ei saa markkinatapauksia tekemälläkään, ja näinä viikkoina pitäisi sentään pelastaa koko vuoden myynti.”

Useissa lehdissä ollaan hyvin tyytymättömiä myös Finlandia-

palkinon ehdokkaksiin. Joissakin muistutetaan, että palkinto on olemassa pelkästään kirjallisuuden markkinointia varten. ”Kun raati ei tajua” otsikoi *Aamulehti* kritiikkinsä kulttuurisivuilla 13. marraskuuta ja kysyy, mikä tekee esimerkiksi Merete Mazzarellan Sakari Topelius -aiheisesta romaanista Jari Tervon *Koljattia* paremman. Pääkirjoitussivullakin käsitellään Finlandia-palkintoa, selvästi maltillisemmin kuin kulttuurisivuilla. Palkintoa kiitetään siitä, että siinä on vain kolme sarja: fiktio, tietokirjallisuus ja lasten- ja nuortenkirjallisuus.

Mazzarellan, vuonna 2007 Vuoden tiedekirja -palkinnon saaneen kirjailijan mukanaolo kaunokirjallisuuden Finlandia-palkinnon ehdokaslistalla on tietokirjailijajulkisuudenkin näkökulmasta kiinnostavaa. Hänen teoksensa *Fredrika Charlotta född Tengström* palkitseminen herätti tuolloin kohun, kun muutamat luonnontieteiden edustajat pitivät teosta epätieteellisenä.

Kirjailijat, joiden tuotanto edustaa useita genrejä ja jotka vieläpä yhdessä ja samassa teoksessa yhdistävät niitä, herättävät tunteita, ärtymystäkin. Joissakin lehtijutuissa Mazzarellan ehdokkuus liitetään nais- ja suomenruotsalaiskiintiön täyttämiseen. Teoksen ansioita ei erityisesti nosteta esiin.

Finlandia Junior -palkinto myönnetään jako-ohjeiden mukaan ansiokkaalle lasten- tai nuortenkirjalle. Myös tietokirjan palkitseminen on mahdollista. Vaikka lasten ja nuorten tietokirjallisuuden julkisuuden kokonaiskuva on kaukana synkästä, Finlandia Junior -palkinto on yleensä saanut tyytyä huomattavasti vähäisempään julkiseen noteeraukseen kuin Finlandia ja Tieto-Finlandia. Esimerkiksi *Turun Sanomissa* Finlandia Junior -ehdokkaat kerrotaan pikku-uutisessa. *Helsingin Sanomat* noteerasi Mari Kujanpään *Minä ja Muro* -kirjan

palkitsemisen lähes koko sivun jutulla. Kirjan sisällöstä kerrotaan eläytyvästi, samoin kerrotaan kirjailijan taustasta, ja kuvittaja Aino-Maija Metsolasta on haastattelu erikseen.

Mediapersonat ja fossiililöydöt Aamulehdessä

Kun tarkastellaan yksittäisiä uutispäiviä, saa *Aamulehdessä* lokakuussa 2009 kaikkein näkyvimmän sijan saa lasten tietokirjojen tekijä Mauri Kunnas. Lehden etusivulla on 21. lokakuuta kirjailijasta suuri värikuva. Jutussa kerrotaan hänen äskettäin ilmestyneestä omaelämäkerrastaan *Minä, Mauri Kunnas* ja kirjailijan urasta, joka alkoi kolmekymmentä vuotta aiemmin.

Laajassa artikkelissa kerrotaan Kunnaksen lapsuudesta Vammalassa ja hänen vaiheistaan lasten tietokirjailijana. Jutussa kerrotaan myös Koiramäki-kirjojen miljöön esikuvasta, Yli-Kirran talonpoikaismuseosta Punkalaitumella sekä Herra Hakkaraisen satutalosta Vammalan keskustassa.

Lasten tietokirjallisuutta ilmestyy suomalaisilta tekijöiltä suhteellisen vähän, ja Suomessa ilmestyneistä lasten ja nuorten tietokirjoista valtaosa on käännöksiä (Vaijärvi 2009). Sanomalehdissä lasten tietokirjoista ilmestyy arvioita ja esittelyjä harvakseltaan. Tästä näkökulmasta Mauri Kunnasta ja hänen julkista kuvaansa voi pitää poikkeuksellisinä: vaikka hän ei juurikaan anna haastatteluja ja esiintyy suhteellisen harvoin julkisuudessa, hän on laajalti tunnettu ja arvostettu. Viime vuosina vastaavaan asemaan ovat nousseet Aino Havukainen ja Sami Toivonen Tatu ja Patu -teoksillaan.

Elämäkerrat ja julkisuuden henkilöityminen

Elämäkertakirjallisuus ja historia ovat niin sanomalehtien kuin yleisaikakauslehtien suosikkiaiheita. Kuitenkin kirjailija Paavo Haavikon elämäkerrasta syntyneen kohun, samoin kuin Pekka Herlinin elämäkerran saaman laajan mediahuomion vuoksi elämäkertakirjallisuus sai syksyllä 2009 lehdistössä enemmän huomiota kuin yleensä. *Koneen ruhtinas* on ollut monen kuukauden ajan myyntitilastojen kärkipaikoilla, ja yleisissä kirjastoissa se kuuluu edelleen varatuimpiin kirjoihin. Tällaisessa tilanteessa pääsevät pääkirjoitussivun yliartikkelinkin aiheeksi elämäkerrat. Toimittaja Markus Määttänen (AL 11.10.) kirjoittaa: ”Elämäkerran kirjoittaminen on surullista työtä. Siinä kirjoittajan on korvattava oma elämänsä toisen elämällä. Hänen on rakennettava Xanadunsa, ei kivistä eikä erikoishöylätyistä laudoista, vaan toisen ihmisen virheistä, kompastumisista ja aina liian harvoista ilon hetkistä.” Selvä piikki osuu Haavikko-kirjan kirjoittajaan Mauno Saareen, sillä jutun lopussa siteerataan Haavikkoa, joka on todennut, että ”jos kirjoittaa omat muistelmansa, muistaa useat asiat väärin. Jos kirjoittaa toisen muistemat, muistaa kaikki asiat väärin.”

Haavikon ja Herlinin elämää käsittelevistä kirjoista nousseet kohut ovat julkisuuden henkilöitymisen voimakkaita ilmenemismuotoja. Julkisuuden henkilöitymisestä on keskusteltu mediatutkimuksessa jo vuosia, samoin mediassa on käsitelty aihetta eri yhteyksissä. Puhutaan myös tabloidistumisesta ja lööppijulkisuudesta, jolloin varsinkin iltapäivälehdet etsivät julkisten yksityiselämästä aiheita, joista syntyy kohuja (esim. Koski 2009). Syksyllä 2009 aihe oli erityisen paljon esillä edellä mainittujen elämäkertojen vuoksi.

Kirjailija Juha Seppälä tarkastelee aihetta kolumnissaan *Aamulehdessä* (17.10.): ”Uutiset henkilöityvät, pehmenevät ja tulevat lähemmäs ihmistä. Se tarkoittaa sitä, että näkymätön lautakasa kasvaa lamaa korkeammaksi ja sitä, että lukijoille kerrotaan entistä enemmän Paavo Haavikon alkoholinkäyttötottumuksista ja -ongelmista, naisista, sairauksista ja raivokohtauksista, vähemmän hänen tuotannostaan tai merkityksestään suomalaiselle kirjallisuudelle. Hänen yksityispuheluitaan ja -keskusteluitaan referoidaan. Tabloidistuminen tarkoittaa sosiaalipornoistumista ja tirkistelyä sekä sensaatioiden ja skupprien jahtaamista kiristyvässä kilpailussa. Lehtien lukijat ja omistajat päättävät pitkälle lehtien journalistisesta sisällöstä. Tällaisen aineiston ohella sanomalehdet yrittävät pitää kiinni itsekunnioituksensa rippeistä ja tuottaa myös laadukasta, analyyttistä ja taustoittavaa materiaalia, mutta lehdillä ei ilmaisen Internet-aineiston ja tuottovaatimusten paineissa yksinkertaisesti ole varaa olla laskematta tasoa.”

Tutkijat suhtautuvat julkisuuden henkilöitymiseen yleensä kriittisesti. Osa lukijoista kokee tällaisen journalismin myös ajatuksia herättäväksi eikä pelkäksi juorujen aiheeksi. Esimerkiksi Pekka Herlinin poika, Kone Oyj:n hallituksen puheenjohtaja Antti Herlin kertoo (TS 14.11.) saaneensa paljon palautetta *Koneen ruhtinaasta*: ”Lukijat ovat kiittäneet kirjan avoimuutta. On kerrottu isän aikaansaannoksista Suomessa ja maailmalla sekä paineista niiden takana, ikäviäkin asioita unohtamatta.”

Henkilöitymistä osataan käsitellä myös huumorilla. *Aamulehti* kokosi 24. lokakuuta lähes koko sivun jutussaan kuvitteellisen kirjailijahahmon, ”täydellisen kirjailijan”, joka esittäytyy jättimäisessä pilapiirroksessa. Hahmo koostuu viidentoista kirjailijan kuvitteelli-

sista piirteistä ja niihin liittyvistä taidoista, kuten Laila Hirvisaaren silmistä, joiden haukankatseella tavoittaa historian kriittiset vaiheet ja Kari Hotakaisen korvista, joilla kuulee, mistä kohdin suomalaisen saranat natisevat.

”Täydellisessä kirjailijassa” on piirteitä vain kahdelta tietokirjailijalta, ja hekin toimivat myös kaunokirjailijoina ja ovat kaunokirjailijoina tunnetumpia kuin tietokirjailijoina. ”Täydellisellä kirjailijalla” on Sofi Oksasen suu: ”Täydellinen kirjailija on myös täydellinen kommentaattori, joka osallistuu aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sofi Oksasen viime vuoden Finlandia-voittaja Puhdistus nosti äläkän Viron lähihistoriasta, johon kirjailija on ottanut itsekin ärhäkästi kantaa.” Lisäksi kirjailijahahmolla on Risto Isomäen parta, koska ”Risto Isomäki laski yhteen yksi plus yksi, naitti ilmastonmuutoksen räväkän toiminnan kanssa ja töräytti markkinoille Sarasvatin hiekan, josta tuli huima menestys”.

Juttu sisältää myös asiaa: ingressissä todetaan, että vain kymmenkunta kirjailijaa Suomessa tulee toimeen pelkästään tarinoita keksimällä. Alanurkan faktaruudussa kerrotaan perustietoja kirjailijan ammatista: tärkeimmäksi tulonlähteeksi mainitaan valtion taiteilija-apurahat.

Median megafonivaikutus

Yksi näyttävimmistä tietokirjallisuuteen liittyvistä jutuista *Aamulehdessä* lokakuussa (7.10.) kertoo ulkoministeri Alexander Stubbin kirjan *Ei, herra ministeri* julkaisemisesta. Kun kirjailija on julkisuuden henkilö, kirjan julkistamisella on jo sinänsä uutisarvoa

(tällä ei tarkoiteta, etteikö kirja voisi olla myös tasokas).

Stubbin kirjaa luonnehditaan blogikirjaksi, joka perustuu kirjoittajan blogimerkintöihin verkossa, siis eräänlaiseen julkiseen päiväkirjaan. Stubb perustelee blogin pitämistä ja blogikirjan julkaisemista sillä, että hän on ottanut asiakseen arkipäiväistä pyhänä pidetyn Suomen ulkopolitiikan. Kirjan toimittajan Anu-Elina Lehden nimeä joutuu lehtijutusta etsimään: ilmeisesti Stubbin julkisuusarvoa ei haluta himmentää.

Historia on elämäkertojen ohella toinen erityisesti sanomalehtien kestoosiosikkiaihe tietokirjallisuuden alalla. Historiaa käsittelevät aiheet ovat jatkuvasti esillä myös muissa juttutyypeissä kuin kirja-arvosteluissa. *Aamulehti* (13.10.) uutisoi näyttävästi Tampereen teatterissa pidetyn Viron historiaa käsittelevän keskustelutilaisuuden. Tilaisuuden pontimena oli Sofi Oksasen Viron lähihistoriaa käsittelevän näytelmän *Puhdistus* ensi-ilta. Keskusteluun osallistui kolme asiantuntijaa, jotka tunnetaan myös tietokirjailijoina: Oksanen, elokuvaohjaaja Imbi Paju sekä professorit Tauno Tiusanen ja Seppo Zetterberg.

Aamulehden saman päivän kulttuurisivut olivat muutenkin tietokirjailijoiden juhlaa julkisuusmielessä. Yhdellä ainoalla sivulla oli neljä eri aiheita käsittelevää kirjoitusta, joissa jokaisessa esiintyy vähintään yksi tietokirjailija. Niistä laajin kertoi edellä mainitusta keskustelutilaisuudesta. Keskustelijoista oli lisäksi hieno kuva teatterin lavasteissa.

Toinen kirjoitus oli Claes Anderssonin omaelämäkerrallisen *Jokainen sydämeni lyönti* -teoksen arvostelu. Kuvajournalismi on tässäkin jutussa luovaa: pienessä kuvassa Anderssonin yläpuolella oleva lamppu on saatu näyttämään sädekehältä. Arvostelu on kiittävä.

Siinä kiinnitetään huomiota ennen kaikkea kirjailijan riippuvuuksiin ja muihin heikkouksiin, joiden avointa esiin tuomista kriitikko Matti Kuusela pitää arvossa. Hänen mielestään Andersson käsittelee myös kuolemaa lämpimästi ja luontevasti.

Kaksi muuta juttua ovat uutisia. Toinen on otsikoitu ”Kohut tuhonneet 36 vallanpitäjää” ja siinä käsitellään Risto Uimosen tuotetta kirjaa *Median mahti*. Toinen on pikku-uutinen, jossa kerrotaan Yhdysvaltain presidentin ja Nobelin rauhanpalkinnon saajan Barack Obaman kirjan *The Audacity of Hope* ilmestyneen suomeksi nimellä *Rohkeus toivoa*.

Tietokirjailijat, joita näissä jutuissa käsitellään, tunnetaan ennen kaikkea muiden ammattien edustajina: he ovat professoreita (Tiusanen ja Zetterberg), kaunokirjailia (Oksanen), elokuvaohjaaja (Paju), runoilija, näytelmäkirjailija, psykiatri, pianisti ja ministeri (Andersson, ammattinimikkeet jutusta), entinen päätoimittaja (Uimonen) sekä presidentti (Obama). Sivulla esiintyy seitsemän tietokirjailijaa, mitä kiireinen lukija ei tule välttämättä ajatelleeksi, sillä sana ’tietokirjailija’ mainitaan sivulla vain kerran. Se on jutussa Risto Uimosen teoksen julkistamisesta, kun kirjailijan nimi mainitaan ensimmäisen kerran: ”Media saavutti 1991 merkittävän voiton valtansa kasvattamisessa, arvioi tietokirjailija Risto Uimonen.” Samasta jutusta käy ilmi, että hän on *Kalevan* entinen päätoimittaja. Sanat ’tietokirjallisuus’ tai ’tietokirja’ eivät sivulla esiinny, vaikka tietokirjoja mainitaan kolme: *Median mahti*, *Jokainen sydämeni lyönti* sekä *The Audacity of Hope*.

Tietokirjailijat esiintyvät sanomalehdissä mitä moninaisimpien aiheiden yhteydessä. Parin kuukauden tarkastelujaksolla aiheiden kirjo on laaja ja lukuisat eri tietokirjailijat pääsevät esille. Vain har-

vat yksittäiset tietokirjailijat tulevat mainituiksi useamman kerran. *Aamulehdessä* loka-marraskuussa Sofi Oksasen lisäksi esiintyivät useammin kuin kerran Risto Isomäki, Charles Darwin, Mauno Saari ja Paavo Lipponen.

Yksittäisistä tietokirjailijoista Oksanen esiintyi useimmin, tosin häntä ei välttämättä edes mielletä tietokirjailijaksi. Oksasen kohdalla Risto Uimosen käyttämä käsite median megafonivaikutuksesta toteutui kuin malliesimerkissä: lukijoilla tuli tunne, että ”kaikki” lehdet puhuvat Oksasen Tanskan televisiolla antamasta haastattelusta tai siitä, kuinka hän ilmaisee monien kirjailijoiden yhteisen tyytymättömyyden WSOY:n johtoa kohtaan.

Darwinin juhluvuosi

Tiede ja etenkin ihmisen polveutuminen on yksittäisistä aiheista *Aamulehdessä* näyttävästi esillä *Helsingin Sanomien* tavoin. ”Tervetuloa joukkoon, Ardi” (AL 2.10.) on koko sivun juttu 4,4 miljoonan vuoden ikäisestä fossiilista, joka tuo uudenlaista tietoa ihmisen ja simpanssin yhteisestä esiäidistä. Artikkelin perustuu samana päivänä ilmestyneeseen *Science*-lehden erikoisnumeroon, jossa on suuri määrä artikkeleita ja kommentteja Ardiksi nimetystä fossiilisista. Projektissa on ollut mukana 47 tutkijaa eri puolilta maailmaa. Charles Darwinin nimeä ei mainita *Aamulehden* artikkelissa, mutta on todennäköistä, että Darwinin juhluvuosi vaikutti siihen, että ihmislajin evoluutiokehitys sai tällöin näyttävästi huomiota.

Artikkeli on huolella koostettu, ja sen visuaalinen ilme on kiehtova: suuressa piirroskuvassa Ardisa yhdistyvät apinamaiset ja ihmis-mäiset piirteet. Artikkelin yhteydessä ovat havainnollinen kartta,

josta ilmenee fossiilin löytöpaikka Itä-Afrikassa, sekä kuusi valokuvaa Ardin luuston rakenteesta.

Charles Darwin on näyttävästi esillä *Aamulehden* pääkirjoitus-sivulla 23. marraskuuta: laajan yliöartikkelin tämän tuotannosta ja elämänvaiheista on kirjoittanut tietokirjailija ja *Lajien synnyn* uuden suomennoksen laatija Pertti Ranta. Värikuva Darwinin kotina ja tutkimuslaboratoriona toimineesta Down Housesta puutarhoineen kiinnittää lukijan huomion.

Sanomalehtien pääkirjoitussivulla esiintyy yleensäkin tietokirjailijoita varsin usein yliöartikkelien kirjoittajina. *Aamulehdessä* torstai-vieraina marraskuussa olivat Rannan lisäksi yleisen historian dosentti Pekka Masonen ja valtiotieteen tohtori Alpo Rusi. Aiheet liittyivät tutkimusmatkoihin, Charles Darwiniin ja poliittiseen historiaan.

Kustannustoiminta myrskysilmässä

Lokakuun 2009 lopussa kaikki tutkimuksessa tarkastellut sanomalehdet julkaisivat uutisen siitä, että joukko WSOY:n kirjailijoita oli lähettänyt Sanoma-konsernin hallitukselle kirjeen, jossa he arvostelivat kovin sanoin WSOY:n uutta johtoa. Johtoa syytettiin kirjailijoiden väheksynnästä, uran sabotoinnista, huonosta markkinoinnista ja messujärjestelyistä, *Aamulehti* (24.10.) kirjoittaa. Aiheesta uutisoitiin tiheästi tämän jälkeen, ja lehdet pyysivät lausuntoja sekä kirjailijoilta että kustannusjohtajilta.

Tietokirjailijoihin aihe liittyy siten, että mielenilmauksen näkyvimmäksi hahmoksi nousi kirjailija Sofi Oksanen, joka oli yksi kahdestatoista kirjeen allekirjoittaneista. Lukijakunta ei varmaankaan

miellä häntä tietokirjailijaksi, mutta hän on toimittanut yhdessä Imbi Pajun kanssa tietokirjan *Kaiken takana oli pelko – Kuinka Viro menetti historiansa ja miten se saadaan takaisin*. Oksasen romaani *Puhdistus* on ollut huikea arvostelu- ja myyntimenestys ja sille myönnetyt merkittävät kirjallisuuspalkinnot, käännösoikeuksien myynti kymmeniin maihin sekä samannimisen näytelmän ensi-illat ovat olleet Suomen oloissa poikkeuksellisia. Tällaisessa tilanteessa sinänsä hyvää palautetta saanut tietokirja on väistämättä jäänyt romaanin varjoon, eikä Oksasen tietokirjailijuutta ole siksi erityisesti huomattu. Voidaan ajatella niinkin, että merkittävä ura kaunokirjailijana voi tuoda nostetta saman kirjailijan tietokirjalle. Ehkä Oksasen ja Pajun kirja huomattiin tämän takia jopa paremmin. Moni korkeatasoinen tietokirja jää vähäisen julkisuuden varaan, kun sitä ei löydetä.

Marraskuun alkupuolella kustannusmaailman kuohunta pääsi *Aamulehden* pääkirjoituksiin otsikolla ”Kirjallisuus on kovaa bisnestä”. Kirjoituksessa viitataan siihen, että pian WSOY:n kirjailijoiden mielenilmauksen jälkeen Otavan toimitusjohtaja oli ilmoittanut eroavansa toimittuaan tehtävässä vain vuoden päivät. Taustalla oli suvun valtataistelu.

Aamulehden pääkirjoituksessa 7. marraskuuta arvioidaan kustannusmaailman tulevaisuutta: ”[P]örssiyhtiöistä tuttu kvartaalijattelu entistä tarkempine strategioineen ja voittolaskelmineen muuttaa väijäämättä kustannusmaailmaa. Todennäköisesti suurten kustantajien tarjonta jossain määrin kapenee, ja samalla kirjailijoiden urat taloissa lyhenevät. Äänilevybisneksessä näin on jo käynyt. Toisaalta marginaalinenkaan kirjallisuus ei missään tapauksessa katoa, koska uudet yrittäjät paikkaavat kirjamaiseen jääviä aukkoja. Tämäkin on jo nähty musiikkibisneksessä. Tälläkin hetkellä pienet tai kes-

kisuuret kustantamot julkaisevat huomattavan osan kiinnostavimmasta kirjallisuudesta ja antavat samalla isommilleen ideoita, joita lainata.”

Kirjankustantamot olivat koko syksyn ankaran ryöpytyksen kohteena. Kirjailijoiden esittämä vastalause WSOY:n johdolle kirjoitti paljon keskustelua eri lehdissä. Myös kolumnistit tarttuivat aiheeseen: toimittaja-kirjailija Aarno Laitinen kertoo (IL 7.–8.11.) saaneensa huonoa kohtelua kolmelta eri kustantajalta, millä on ollut dramaattisiakin seurauksia. *Aamulehden* kolumnisti Jyrki Lehtola (27.10.) sen sijaan pilkkaa kirjailijoita ilkeästi erikoiskohtelua vaativiksi valittelijoiksi.

Mielenterveys ja kulttuurihistoria Turun Sanomissa

”**K**aari Utrio haastaa eutanasiakeskusteluun” oli näyttävin tietokirjailijaan liittyvä yksittäinen artikkeli loka-marraskuussa *Turun Sanomissa* (13.10.). Melkein sivun laajuisesta jutusta yli puolet täyttää kuva, joka viestittää aivan muuta kuin otsikko: kirjailija istuu levollisena ja hänen ympärillään on kirjahyllyjä täynnä kirjoja – kuva kertoo harmoniasta ja lukemisen autuudesta.

Haastattelun aiheena on kuitenkin kirjailijan vähän aiemmin iltapäivälehdessä esittämä kannanotto vanhustenhuollon ongelmiin. Siinä Utrio arveli, että lähitulevaisuudessa yhteiskunta alkaa terveyskeskuksissa jakaa 70-vuotiaille eutanasiapillereitä. Lausunto päättyi iltapäivälehtien lööppeihin, ja aiheesta syntyi kiivas keskustelu. Utrio kertoo joutuneensa karvaasti kokemaan, että suomalaiset eivät ymmärrä sarkasmia eivätkä ironiaa. Eutanasiapilleri-lausunto

otettiin kirjaimellisesti, vaikka tarkoitus oli kritisoida ikäihmisten hoidon tasoa. Tosin moni myös kiitti häntä eutanasia-aiheen esille ottamisesta.

Utrio tunnetaan ennen kaikkea historiallisista romaaneistaan mutta myös arjen historiaa käsittelevistä tietokirjoistaan. Haastattelussa kerrotaan myös perheyhtiön tietokirjoihin painottuvasta kustannustoiminnasta. ”Kustannusala on vaikeuksissa ja varsinkin tietokirjallisuus näyttää menettäneen asemiaan. Sen pahin kilpailija on Internet, josta tieto löytyy vähällä vaivalla. Mutta netistä saat vain sirpaleita, kokonaiskuvaa asioista ei sieltä löydy”, Utrio arvioi ja jatkaa: ”Voi olla, että suurin osa kirjallisuudesta on tulevaisuudessa sähköisessä muodossa. Kirjasta saattaa tulla kallis, ylellisyysskapine, josta tehdään mahdollisimman upea ja tyylikäs.”

Tietokirjailijat asiantuntijoina mielenterveyskysymyksissä

Terveys ja ravitsemus olivat aiemmin ennen kaikkea paitsi terveyden erikoislehtien myös naistenlehtien aiheita. Nykyisin melkein jokaisessa sanomalehdessä ilmestyy säännöllisesti terveyttä ja elintapoja käsittelevät erikoissivut. Tässä mielessä sanomalehdet ovat lähentyneet naistenlehtiä. Terveys käsitetään laajasti: juttuja on sairauksien ehkäisystä, ravitsemuksesta ja liikunnasta sekä sairauksista ja niiden hoidosta. Joskus kerrotaan esimerkkejä elämänmuutoksen tehneistä ihmisistä, ja mielenterveyttä käsitellään monista näkökulmista. Näillä sivuilla tietokirjailijoiden asiantuntemukselle on paljon kysyntää.

”Taantuma lisää lasten yksinäisyyttä” otsikoi *Turun Sanomat* 12.

lokakuuta. Jutun kuvassa lapsi nojaa surumielisenä kyynärpäihinsä. Artikkelissa on asiantuntijoina kaksi tunnettua tietokirjailijaa: lastenpsykiatri Raisa Cacciatorea haastatellaan ja psykologian professori Lea Pulkkinen tutkimuksia selostetaan. Cacciatorelta on poimittu lainaus isolla fontilla: ”Yksinäinen lapsi saattaa kokea, että tosielämä tapahtuu jossakin muualla, eikä häntä kaivata siihen osallistumaan.” Cacciatore ottaa tiukasti kantaa siihen, että osa vanhemmista katsoo oikeudekseen uppoutua iltaisin *Facebookiin* tai tietokonepeleihin unohtaen lapsen tarpeet.

Pulkkinen elämäntyöstä ja uran päätyöstä, Lapsesta aikuiseksi -tutkimuksesta kerrotaan tarkemmin syntymäpäivähaastattelussa *Turun Sanomissa* 28. lokakuuta.

Heti marraskuun alussa mielenterveyskysymysten käsittely jatkui: haasteltavana oli tietokirjailija, työterveyspsykologi Antti Aro, joka puhuu heikosta tunnejohtamisesta työpaikoilla.

Kiireen hallitseminen ja nykyistä leppoisaampi elämäntapa on ollut parin viime vuoden aikana elämäntapaan ja mielenterveyteen liittyvien juttujen suosikkiaiheita. *Turun Sanomien* viikkoliite *Extra* otti 24. lokakuuta ykkösaikheeseen leppoistamisen. Aihe oli Turun messukeskuksessa samaan aikaan järjestettyjen Osaava nainen -messujen inspiroima. Jutuissa viitataan käänköskirjoihin, Carl Honorén kirjaan *Slow – Elä hitaammin!* ja Anthony de Mellon kirjaan *Havahduttaminen*. Aihe on mediassa jatkuvasti esillä. Tätä kirjoittaessani 19. tammikuuta 2010 YLE Radio 1:llä on menossa ohjelma, jossa haastatellaan Tilastokeskuksen erikoistutkija Anna-Maija Lehtoa kiireen ja epävarmuuden kokemisesta työelämässä.

Puutarhat ja puretut talot – tietokirjauutisten paikallisuus

Kulttuurihistorian dosentti Rauno Lahtisen kirjan *Turun puretut talot* julkistaminen uutisoitiin jutulla ”Kun kaunis Turku katosi”. Jutussa kerrotaan kirjan keskeisestä sisällöstä ja haastattelun tekijää. Puretuista taloista on jutussa kuusi kuvaa. Vastaavasti *Helsingin Sanomat* julkaisee jatkuvasti juttuja Helsingin kortteleista, puretuista rakennuksista ja rakentamissuunnitelmista. Turkua käsittelevässä jutussa on huomion arvoista tietokirjan nostaminen jutun varsinaiseksi aiheeksi. Artikkelissa ei mainita tietokirja- tai tietokirjailija-käsitettä, vaan Lahtisella on peräti kolme titteliä: filosofian tohtori, kulttuurihistorian dosentti ja tutkija.

Turun Sanomien toinen merkittävä paikallisuutinen marraskuussa käsitteli Turun Hirvensalossa sijaitsevaa puutarhaa, jonka ruotsalaiset haluaisivat lisätä Unescon maailmanperintöluetteloon. Puutarhassa on vaalittu kasvilajeja, jotka ovat kadonneet jopa Carl von Linnén nimikkopuutarhasta Ruotsissa. Tietokirjallisuus uutiseksi tämän hienosti kuvitetun, lähes koko sivun jutun tekee tietoruutu, jossa kerrotaan Turun Akatemian ensimmäisen talousopin professorin Pehr Kalmin ja talousopin dosentin Pehr Adrian Gaddin ansioista kasvien säilyttämisessä ja tutkimuksessa. Molemmissa tärkeissä paikallisuutisissa yliopistollinen asiantuntemus on tärkeässä asemassa.

Kirjamessut ovat tärkeitä paikallisina tapahtumina. Turun kansainväliset kirjamessut saivat yksittäisistä tietokirjallisuusaiheista eniten palstatilaa *Turun Sanomissa* aivan kuten Helsingin kirjamessut *Helsingin Sanomissa*. Sen sijaan *Turun Sanomat* ei uutisoi Helsingin kirjamessujen alkamista: ainoastaan kirjailija Melania Mazzuccon haastattelun yhteydessä mainitaan jutun alareunassa, että kirjailija

esiintyy Helsingin kirjamessuilla. Kirjamessuihin liittyvää tietokirjallisuuden julkisuutta tarkastellaan enemmän iltapäivälehtien yhteydessä.

Sankareina tutkimusmatkailijat ja urheilijat

Arktisen alueen energia- ja luonnonvarojen hyödyntäminen sekä siihen kytkeytyvä suomalainen osaaminen on puhuttanut mediassa viime vuosina. *Turun Sanomissa* (15.11.) ilmestyneessä artikkelissa ”Suomi katsoo pohjoiseen” käsitellään arktista aluetta talouden ja teknologian kannalta. Komean, puolen sivun havainnollisella kartalla kuvitetun jutun sankareiksi eivät nouse asiantuntijat, joita haastatellaan useita, vaan arktisen löytöretkeilijät ja tietokirjailijat norjalainen Roald Amundsen ja suomalainen Adolf Erik Norden-skiöld. Arvio perustuu artikkelin kuvitukseen ja taittoon: tutkimusmatkailijoista on muotokuva kartan molemmin puolin ja heidän keskeiset ansionsa luetellaan. Tosin heidän teoksistaan ei kerrota mitään.

Nordenskiöldistä kerrotaan, että hän on ”suomalaisen kartografian isä, jonka karttakokoelmaa säilytetään Kansalliskirjastossa Helsingissä”. Arvoitukseksi jää, miten moni lukija tietää tai keksii, että molemmat ovat julkaisseet useita kirjoja ja että vielä enemmän on ilmestynyt heidän tutkimusmatkojaan koskevaa muiden kirjoittamaa kirjallisuutta.

Jos katsotaan tietokirjallisuuden julkisuutta *Turun Sanomissa* kokonaisuutena mukaan lukien arvostelut, syntyy vahva vaikutelma historian ja erityisesti kulttuurihistorian arvostuksesta tässä lehdessä.

Sen sijaan urheiluun liittyviä kirjoja ei käsitelty tutkimuksen kattamalla ajanjaksolla kovin paljon *Turun Sanomissa*, kuten ei juuri muissakaan sanomalehdissä. Muutamia juttuja kuitenkin ilmestyi, ja ne olivat melkein kaikki joko urheilijaelämäkertoja tai urheiluun liittyviä historiateoksia. Poikkeuksiakin oli, näkyvin niistä Alexander Stubbin ja Ilkka Järvimäen *Miehen treenikirja*. *Turun Sanomissa* julkaistiin 28. lokakuuta uutinen Vexi Salmen vastailmestyneestä kirjasta hämeenlinnalaisen jääkiekkjoukkueen historiasta. *Huuto kuului Hauholle asti – HPK:n pitkä tie mestaruuteen* huomataan varmasti parhaiten aiheesta kiinnostuneen lukijakunnan keskuudessa, kun kirja esitellään urheilusivuilla.

Tietokirjailijan roolikasaumat Keskisuomalaisessa

Alueellisen kattavuuden laajentamiseksi otettiin tarkasteluun mukaan *Keskisuomalaisen* tietokirjallisuus- ja tietokirjailija-aiheet lokakuulta 2009. Tietokirjallisuusaiheet saivat lehdessä usein paljon palstatilaa: isojen juttujen pino kasvoi yhtä suureksi kuin keskikokoisten ja pienten juttujen pino. Kokonaisuudesta voi sanoa, että tietokirjallisuuden ja tietokirjailijoiden näkyvyys *Keskisuomalaisessa* oli erittäin hyvä ainakin tutkimusajankohtana, joka on ilmeisesti vuoden vilkkain kuukausi tietokirjallisuuden julkaisemisen ja muun näkyvyyden kannalta.

Koska paria, kolmea puheenaihetta ylitse muiden ei selvästi ollut nostettavissa, kokeilin *Keskisuomalaisen* tietokirjallisuus uutisoinnin tarkasteluun samanlaista otetta kuin *Helsingin Sanomiin*: tarkastelin otsikoista, kuvista, kuvateksteistä ja tietoruuduista välittyvää mie-

likuvaa tietokirjailijoista. Nämä lukija todennäköisimmin huomaa vaikei lukisi juttua kokonaan. Mutta mitä rooleja tietokirjailijoille tarjotaan? Milloin he ovat kiinnostavia? Missä ammateissa he toimivat? Miten tietokirjailijoiden imagoa voisi muuten luonnehtia otsikoiden perusteella?

”Väitöskirja sota-ajan tutkimuksista – Ura ei kärsinyt” kerrotaan *Keskisuomalaisen* kotimaan sivuilla 2. lokakuuta. Ingressi jatkaa: ”Monista eettisesti kyseenalaisia menetelmiä käyttäneistä tiedemiehistä tuli akateemikkoja selviää Tenho Pimiän tutkimuksesta”. Jutusta käy ilmi, että kyseessä on etnologian alan väitöstutkimus, jossa keskitytään suomalaisten sukukansojen tutkimukseen toisessa maailmansodassa. Tässä, kuten muissakin vastavalmistuneita väitöskirjoja käsittelevissä jutuissa väitöskirjan tekijä esiintyy vakuuttavana asiantuntijana, jonka uusia tutkimustuloksia ei ole syytä epäillä. Lukijoita myös valistetaan oppiaineen sisällöstä: jutun faktaruudussa on *Nyky-suomen sanakirjan* määritelmä etnologiasta.

Jyväskylässä opiskellut ja Tokiossa asuva Tokiko Horiuchi halusi laajentaa japanilaisten Suomi-kuvaa ja kirjoitti kirjan *Finlando, yutakasa no mesoddo* (Suomi, rikkauden metodi). Se käsittelee Suomen koulutusjärjestelmää, sosiaaliturvaa ja tasa-arvoa. ”Rikkaus ei ole vain rahaa” kertoo kirjaa ja sen tekijää käsittelevän jutun otsikko. Ingressissä Horiuchi kuvataan Tokion kiivaaseen elämänrytmiin tottuneeksi opiskelijaksi. Tietoruudussa hänet esitellään esikoiskirjailijana.

”Sähisevä väitös historicassa” kirjoittaa päätoimittaja Pekka Mervola pääkirjoitussivun kolumnissaan 13. lokakuuta. Jutussa mainitaan suuri joukko tietokirjailijoita, lähinnä lehdistön historian kirjoittajia, joista monien mainitaan olevan professori. Sähisevä-sana on voimakkaasti latautunut: otsikon perusteella jää mielikuvaksi, että

historioitsijat taistelevat keskenään ja että väitöskirja on hyvinkin kriittinen alan aiempaa tutkimusta kohtaan. Tämä on tyypillinen esimerkki median rakastamista ”taisteluista”.

”Media aiempaa mahtavampi” väittää *Keskisuomalainen* samana päivänä etusivulla, jossa on kuvassa *Median mahti* -kirjan kirjoittanut Risto Uimonen. Kulttuurisivuilla otsikko on vielä mahtavampi: ”Media I Suuri – Risto Uimonen listasi kirjaansa 36 nimeä, jotka erosivat tiedotusvälineiden painostamana”. Isokokoisessa otsikossa media korostaa omaa merkittävyyttään, tosin suuruuttaan hiukan ironisoiden. Kuvatekstissä todetaan, että ”Kalevan entinen päätoimittaja Risto Uimonen on seurannut mediaa 40 vuotta. Vaikka media on vahva, on se Uimosen mielestä ollut hampaaton johtajien ökyoptioiden kritiikissään.” Millaisia asemia tässä määritellään? Uimosen päätoimittajuus paaluttaa hänen asemansa median arvostetuna asiantuntijana, ja viittaus hänen neljäkymmenen vuoden kokemukseensa alalla vahvistaa vaikutelmaa siitä, että tätä asiantuntijaa kannattaa kuunnella, kun kyse on mediasta.

Maailmanmatkaaja ja sijaiskärsijä

Taloussivut nostavat myös välillä tietokirjailijoita esiin. ”Hoksotimet ratkaisevat” kerrotaan *Keskisuomalaisen* taloussivuilla 15. lokakuuta, ja alaotsikko kuuluu: ”Pekka Himanen: Menestys ei ole kiinni ajasta, paikasta tai ihmismäärästä”. Otsikossa pidetään filosofi Pekka Himasta niin tunnettuna asiantuntijana ja julkikkisena, että häntä ei tarvitse otsikossa nimetä mihinkään organisaatioon tai asiantuntijuuden alaan. Kuvatekstissä hehkutetaan Himasen kan-

sainvälisyyttä: ”Maailmanmatkaaja, tiistaina Genevessä, keskiviikkona Jyväskylässä, torstaina Oxfordissa. Professori Pekka Himanen on suosittu luennoija eri puolilla maailmaa. Parhaillaan käynnissä olevalla maailmankiertueellaan hän puhuu oikeudesta arvokkaaseen elämään.” Kuvassa karismaattiselta vaikuttavaan puhujaan osuu ”jumalallinen valo” ja hänen kätensä nousee kuin siunatakseen kuulijat. Otsikko, kuva ja kuvateksti yhdessä pyrkivät tuottamaan käsitystä älyllisesti ylivermaisesta asiantuntijasta, joka haluaa jakaa menestystyksen ilosanomaa muillekin.

”Sijaiskärsijä” on uusi rooli tietokirjailijalle. Sitä tarjotaan *Keskisuomalaisessa* tutkijalle. Jutun alaotsikko kertoo miksi: ”Kurditutkija Kristiina Koivunen sairastui maailmanparantajatautiin ja selvisi siitä”. Koivunen kuvailee itseään henkiseksi haiksi: ”Se tarkoittaa, että taiteilijan pitää olla jatkuvassa virtauksessa, jotta ei kuolisi.” Tietoruudussa kerrotaan, että Koivunen on väitellyt tutkija, vapaa toimittaja, yksinhuoltajaäiti ja sosiaalityöntekijä. Lisäksi luetellaan hänen teoksensa, jotka liittyvät kurdeihin ja Kaakkois-Turkkiin. Tietokirjailijalle annetaan siis otsikossa, ingressissä ja tietoruudussa viisi eri määrettä tai roolia, joista yksikään ei ole tietokirjailija. Koivunen käsittelemästä aihepiiristä kiinnostunut lukija saa silti täsmällistä tietoa hänen kirjoistaan.

Viimeisenä esimerkkinä tietokirjailijoiden julkisesta roolijakopelistä otan esille Jyväskylän yliopiston psykologian emeritaprofessorin Lea Pulkkinen 70-vuotishaastattelun ”Professori kuin taiteilija”. Ingressissä kerrotaan, että Pulkkinen tekee tiedettä eläkkeelläkin, koska rakastaa luovaa työtään. Tietokirjailijankin tunnettu Pulkkinen kertoo jutussa elämäntyöstään ja kuvailee varsin avoimesti sen kytkeytymistä hänen henkilökohtaisen elämänsä eri vaiheisiin. Tie-

tokirjailijan roolia ei jutussa mainita, mutta tieteentekijän luovuus nostetaan etusijalle. Pulkkinen on kuvattu salissa, joka on nimetty hänen kunniakseen.

Ainakin seuraavia rooleja tarjotaan tietokirjailijoille: väitöskirjan tekijä, asiantuntija, ”sähisemiseen” (siis kiistelyyn) taipuvainen professori, entinen päätoimittaja, filosofi, luennoitsija, maailmanmatkaaja, sijaiskärsijä, tutkija, vapaa toimittaja, yksinhuoltajaäiti, luovan työn tekijä ja opiskelija.

Sen sijaan näiden eri tiedon- ja tieteenaloja edustavien tietokirjailijoiden kirjailijaroolista ei mainita suoraan kuin kerran. Se on kurditutkija Kristiina Koivusen haastattelussa, jossa kerrotaan, ettei hän missään vaiheessa harkinnut tietokirjojen kirjoittamisen lopettamista, vaikka psykologit yrittivät häntä siihen taivutella. Otsikoihin tai kuvateksteihin tietokirjailijuus ei yllä. Toisaalta tietoruuduissa saatetaan kertoa varsin selkeästi artikkelissa haastatellun kirjailijan tuotannosta.

Tästä pienestä tietokirjailijan roolikasautumien tarkastelusta päättelen, että jos lukija osaa yhdistää haastatellun asiantuntijan tietokirjallisuuteen viimeistään jutussa annettujen tietojen pohjalta, tietokirjailijoiden moniroolisuus näyttäytyy luovana ja kiinnostusta herättävänä toimintana. Miten tehokkaasti tätä yhdistämistä tapahtuu lukijoiden miellissä, on mahdoton sanoa. Sitä, että asiantuntijan yhdistää hänen tietokirjailijan rooliinsa, auttaa hänen julkaisemiensa tietokirjojen mainitseminen nimeltä, kuten usein tapahtuu.

Tietokirjailijan kehystykset mediassa: asiantuntija ja elämänfilosofi

Tietokirjailija esiintyy sanomalehdissä ja naistenlehdissä monihahmoisena: hän antaa elämänohjeita muille, kättelee presidenttiä Linnan juhlassa, ymmärtää vaikeita luonnontieteellisiä kysymyksiä ja kertoo niistä lehden lukijoille. Hän tietää ilmaston lämpenemisestä ja selostaa uudelleen ja uudelleen, ettei se ole uskon asia. Hän kiistelee historian tulkinnosta, ymmärtää globaalin talouden monimutkaisia prosesseja ja kirjoittaa elämäkertoja. Hän on dosentti ja keittiömestari. Tietokirjailija nostaa maljaa kutsuilla – toisaalla hän on äkäinen ympäristönsuojelija.

Tietokirjailijan hahmo pirstoutuu moneksi. Tietokirjailija ei ole mikään yksi mediahahmo vaan monissa rooleissa esiintyvä, hyvin monentyyppistä kirjallisuutta tuottava kirjailija. Monissa tietokirjallisuutta käsittelevissä sanomalehtijutuissa tietokirjailija jää hahmona taustalle, kun teos tai siihen sisältyvät yksittäiset asiat nostetaan esiin. Tällöin tietokirjailijasta ei ole kuvaa, ja vahvojen visuaalisten elementtien puuttuessa tietokirjailijan henkilöahmo jää yleensä etäiseksi. Toisaalta puhutaan median henkilöitymisestä, mikä tietokirjailijoidenkin kohdalla näkyy osassa julkisuutta.

Kiteyttääkseni median luomia tietokirjailijahahmoja poimin sanomalehdistä juttuja, joissa tietokirjailija henkilönä nostetaan esiin tavallista näkyvämmiin. Fokus on mediahahmon rakentumisessa, jolloin iso osa tietokirjajulkisuudesta jää käsittelyn ulkopuolelle. Tekstien, kuvituksen ja taiton lähiluvun avulla pyrin luomaan tietokirjailijan erilaisia rooleja julkisuudessa. Alla luonnehditaan näitä kehystyksiä tarkemmin.

Tietokirjailjan kehystykset mediassa:

- Tietokirjailija asiantuntijana (esimerkkihahmo taloustieteilijä Jaakko Kiander)
- Elämäkerran kirjoittaja kohteensa tulkkina tai asianajajana (John Simon, Mauno Saari)
- Tietokirjailija dokumentaristina tai menneisyyden tulkkina (historian professori Henrik Meinander)
Taisteleva tietokirjailija menneisyyden tulkin lisäkehystyksenä (emeritusprofessori Heikki Ylikangas, sotahistorian emeritusprofessori Ohto Manninen)
- Tietokirjailija totuudenpuhujana (kirjailija Risto Isomäki, kirjailija Sofi Oksanen)
- Poliitikko tietokirjailijana (Alexander Stubb, Paavo Lipponen)
- Ammattilainen tietokirjailijana (keittiömestari Hans Välimäki, arkkitehti Panu Kaila)
- Tietokirjailija elämänfilosofina (psykologian professori Lea Pulkkinen, kosmologian professori Kari Enqvist, kasvatustieteen professori Juha T. Hakala)
- Taiteenrakastaja-tietokirjailija (Anna Kortelainen, Peter von Bagh)
- Tietokirjailija terapeutina (historian professori Juha Siltala, tietokirjailija Irja Wendisch, lastenpsykiatri Jari Sinkkonen)
- Oppikirjailijan puuttuva hahmo

Tietokirjailija asiantuntijana. Tietokirjailija asiantuntijana on useimmin esiintyvä tietokirjan kehystys mediassa, mutta asiantuntijan tietokirjailijuus voi jäädä lukijalta huomaamatta, koska sitä ei ole mainittu. Asiantuntija-tietokirjailijoita esiintyy joka alalla. Esimerkiksi globaalin taloustaantumisen aikana talousalan asiantuntemus on arvossaan. Asiantuntijoina esitellään paitsi suomalaisia taloustieteilijöitä, kuten Jaakko Kiander tai Vesa Puttonen, myös kansain-

välisiä suuria nimiä, esimerkiksi Nobel-palkinnon saajia, jotka ovat julkaisseet teoksia talouteen liittyvistä kysymyksistä. Asiantuntijatietokirjailija on arvostettu, luotettava mutta joskus myös kiistanalainen, älykäs ja usein kansainvälinen kirjailija, jonka yksityiselämä jätetään rauhaan.

Elämäkerran kirjoittaja kohteensa tulkkina tai asianajajana.

Elämäkertakirjoissa sen kohde saa yleensä suurimman huomion ja kirjailija (jollei kyse ole omaelämäkerrasta) jää taustalle. Tutkimusajankohtana kuitenkin yksi elämäkerran kirjoittaja nousi suuren yleisön tietoisuuteen: *Haavikko-niminen mies* -teoksen kirjoittaja Mauno Saari. Hänen roolistaan Haavikon elämässä nousi suuri kohu, kun Haavikon lähiomaiset halusivat estää teoksen julkaisemisen siihen sisältyvien yksityiselämän paljastusten vuoksi. Myös paljon huomiota saaneen *Koneen ruhtinaan* kirjoittaja John Simon on kohteensa tulkki, mutta media jätti hänet tai hän itse jättäytyi paljolti taustalle.

Tietokirjailija dokumentaristina tai menneisyyden tulkkina.

Historiaa käsittelevät tietokirjat päätyvät usein sanomalehtien ja *Suomen Kuvalehden* aineistoksi. Vaikka historiaa käsittelevät jutut ovat hyvin asiapitoisia, esimerkiksi laajoja kirja-arvosteluja, piiryy esiin historioitsijan hahmokin. Historioitsija näyttäytyy monena: hän on kiihkeästi asioihin suhtautuva psykohistorioitsija, kuten Juha Siltala, emeritusprofessori Matti Klingen tavoin arvokas urbaani kosmopoliitti, tai tuottelias ja arvostettu historian professori Henrik Meinander tai Markku Kuisma. Median tuottama lisäkehys osalle historioitsijoita on ”taistelevan tietokirjailijan” (tai ”taistelevan professorin”) kehys, jolloin uutisaiheiksi nostetaan erimielisyydet menneisyyden tulkinnoista.

Tietokirjailija totuudenpuhujana. Media tarvitsee jatkuvasti räväköitä oman tien kulkijoita, yksilöllisiä ja muiden mielipiteistä piittaamattomia taiteellisia hahmoja tuottamaan uutuuden tuntua pienen maan kulttuurielämään. Nykyään esimerkiksi tieteis- ja tietokirjailija Risto Isomäki herättelee ihmisiä näkemään ilmastolämpenemisen seurauksia. Aiemmin esimerkiksi Jörn Donnerilla oli totuudenpuhujan mantteli.

Poliitikko tietokirjailijana. Kun tunnettu poliitikko julkaisee tietokirjan – on se sitten omaelämäkerta, blogikirja tai kuntoiluopas – julkisuus on taattu. Syksyllä 2009 entinen pääministeri ja eduskunnan puhemies Paavo Lipponen julkaisi muistelmiensa ensimmäisen osan ja ulkoministeri Alexander Stubbilta ilmestyi blogikirja sekä yhdessä Ilkka Järvimäen kanssa kirjoitettu *Miehen treenikirja*. Samana syksynä ilmestyi muidenkin poliitikkojen omaelämäkerrallisia teoksia, kuten Seppo Kääriäisen ja Per Stenbäckin muistelmat, mutta ne eivät nousseet suuriin otsikoihin. Media hakee poliitikkojen elämäkertoista uutisaiheita. Poliitikon yritys tuoda esiin oman toimintansa pohjana olevia arvoja voi epäonnistua, kun media poimii teoksista julkisuuteen ensirakkauksia, tappeluita ja poliittisia kärhämiä. Poliitikko saattaa itse paljastaa yksityiselämänsä noloja tai kiistanalaisia puolia kustantajansa kehotuksesta, koska juuri niillä voi olla ratkaiseva merkitys kirjan myyntiin.

Ammattilainen tietokirjailijana. Kolmas esiin piirtyvä mediahahmo on jonkin ammatin taitava harjoittaja, joka julkaisee alalta tietokirjoja. Näkyvän paikan mediajulkisuudessa ovat saaneet esimerkiksi tunnettujen ravintoloiden keittiömestarit, jotka julkaisevat keittokirjoja. Eräänlainen gastronomia-buumi on ollut vallalla mediassa jo vuosia. Ruoasta ja ruokakulttuurista ilmestyy näyttäviä artikkeleita

sanomalehdissä, naistenlehdistä puhumattakaan. Henkilöityneeseen mediajulkisuuteen sopii, että keittiömestarit, kuten vaikkapa *Mummola*-kirjan tekijä Hans Välimäki, saavat julkisuutta ja myös heidän yksityiselämänsä halutaan valottaa. Keittiömestarit esitetään näissä jutuissa sankareina. Vastaavasti perinnerakentamisesta tai käsitöistä kirjoja kirjoittavat kehystetään taitaviksi ammattilaisiksi.

Tietokirjailija elämänfilosofina. Tietokirjailijan kehystys elämänfilosofiksi ei viittaa filosofin ammattiin vaan sellaiseen elämänarvojen pohdintaan, joka voi tarjota lukijalle innoitusta. Esimerkiksi *Keskisuomalainen* julkaisi laajan henkilökuvan psykologian emerita-professorista Lea Pulkkisesta (29.10.2009). Artikkelissa käsitellään hänen tutkimustyötään ja arjen sovittamista siihen. Tämän tutkijatietokirjailijan elämäntapaa ja elämänarvoja esitellään myönteisessä valossa. Kirjoituksesta syntyy vaikutelma viisaasta ihmisestä, josta voi ottaa mallia. *Helsingin Sanomissa* ilmestyi jouluaattona 2009 koko sivun juttu kosmologian professori ja tietokirjailija Kari Enqvististä ja hänen pohdinnoistaan muun muassa suhteesta uskontoon. Enqvistiltä oli aiemmin samana vuonna ilmestynyt teos *Kuoleman ja unohtamisen aikakirjat*. Jutussa tietokirjailija kehystetään eksistenssiin liittyvien kysymysten viisaaksi pohtijaksi. *Aamulehti* nosti isänpäivänä 2009 kasvatustieteen professorin ja tietokirjailijan Juha T. Hakalan esimerkiksi monen lapsen isästä, joka tekee ajankäytöllisiä valintoja perheen hyväksi. Hän näyttää lukijoille esimerkkiä arjen pienten ilojen tärkeydestä, jotta elämän kokisi merkitykselliseksi.

Taiteenrakastaja-tietokirjailija. Tietokirjailijoiden todellisiin julkikkuihin kuuluu taidehistorioitsija Anna Kortelainen, jonka jokainen teos saa paljon julkisuutta. Vuonna 2009 hän julkaisi teoksen *Hurmio – oireet, hoito, ennaltaehkäisy*. Hän ei kuulu pidättyväisiin

historioitsija-dokumentaristeihin vaan tuo sekä teoksissaan että esiintymississään tunteet ja kirjoitusprosessin monet vaiheet avoimesti esiin. Samaan tapaan kiihkeän tunteellinen (elokuva)taiteen rakastaja on tietokirjailija Peter von Bagh, joka on myös kirjallisen julkisuuden kesto-suosikki.

Tietokirjailija terapeutina. Terapeutin hahmon mediassa saava tietokirjailija voi olla tietokirjoja kirjoittava psykiatri, kuten Raisa Cacciatore tai Jari Sinkkonen, mutta hän voi yhtä hyvin tulla aivan muulta alalta. Hän voi olla esimerkiksi sodan mentaalisia traumoja purkava tietokirjailija, kuten Irja Wendisch, Juha Siltalan kaltainen Suomen historian kipupisteisiin tarttuva historioitsija tai Hille Koskelan tavoin kaupunkilaisten pelkoja käsittelevä yhteiskuntatieteilijä.

Oppikirjailijan puuttuva hahmo. Oppikirjailijan hahmo ei sen sijaan välity tietokirjajulkisuudessa oikeastaan millään tavalla. Yliopistojen professorit näkyvät kyllä tietokirjajulkisuudessa ja heidät voidaan kehystää eri tavoin.

Bongaa kirjailija iltapäivälehdestä

Iltapäivälehtien tapa käsitellä tietokirjallisuusaiheita poikkeaa päivälehdistä: niissä ei julkaista laajoja kirja-arvosteluja juuri lainkaan. Pieniä kirjaesittelyjä esiintyy kyllä ja ne liittyvät usein vapaa-aikaan, syksyllä useimmiten ruokaan ja kodinsisustukseen sekä esineiden kunnostamiseen, joka on ollut viime vuosina hyvin muodikasta. Keväällä ruokakirjojen paikan ottavat paljolti puutarhakirjat.

Mistä tietokirjallisuusaiheista iltapäivälehdissä sitten puhuttiin

ja millä tavalla? Käsittelen *Ilta-Sanomia* ja *Iltalehteä* yhdessä kategoriana ”iltapäivälehdet”. En silti esitä, että nämä kaksi lehteä olisivat keskenään aivan samanlaisia. Nähdäkseni *Iltasanomat* on jonkin verran asiapitoisempi kuin *Ilta-Sanomats*, mutta niillä on samanlainen paikka sanomalehdistön kentässä ilmestymisaikatauluineen, myyntikanavineen ja lööpeineen.

Iltaapäivälehdet Helsingin kirjamesuilla

Helsingin kirjamesut ovat yksittäisenä kirjallisuusaiheena ylitse muiden, jos kriteerinä käytetään palstatilan määrää. Iltapäivälehdet ovat ottaneet kirjamesut omakseen ja aihetta lähestytään ennen kaikkea julkisuuden henkilöiden kautta. Kustannuslalle tämä selvästikin sopii, koska huomattava osa kirjoista ilmestyy juuri ennen kirjamesuja tai julkistamistilaisuus ajoitetaan kirjamesuille. Voidaan sanoa, että iltapäivälehdistä esiintyy runsaasti Helsingin kirjamesujen markkinointiviestintää.

Kirjamesut on kirjavuoden keskeisin myynninedistämistapahuma. Kirjojen myynti kiinnostaa muutenkin iltapäivälehtiä. *Ilta-Sanomats* uutisoi 22. lokakuuta, että ”Remes, Tervo ja Herlin myydyimpiä”. Näistä Ilkka Remes ja Jari Tervo ovat kaunokirjailijoita ja iltapäivälehtien käytännöissä selvästikin tavaramerkkejä, joista riittää sukunimi. Herlin samassa otsikossa on erikoisempi, koska hän ei ole tekijä vaan kirjan kohde, toisin sanoen teollisuusmies Pekka Herlin. Jutussa kerrotaan hänen elämäkertansa aiheesta ja myynnistä, mutta kirjan tekijää John Simonia ei mainita. Simonista ei iltapäivälehden tarvitse välittää, koska ”Herlin” hurjine elämäntapoineen on

tehty lukijoille tutuksi useissa lööpeissä jo aikaisemmin. Suurelle yleisölle tuntematon Simon ehkä jopa hämmentäisi Herlin-kirjan hehkutusta. Samassa jutussa esitellyillä viidellä kaunokirjailijalla on kyllä leipätekstissä etu- ja sukunimi, samoin Matti Simolalla, jonka toimittama *Ratakatu 12* on myös mennyt hyvin kaupaksi.

Kirjamessujulkisuudesta näyttäisivät hyötyvän erityisesti jo tunnetut kirjailijat tai muun alan julkisuuden henkilöt, jotka ovat kirjoittaneet kirjan tai joista on kirjoitettu kirja: media poimii haastateltaviksi juuri heitä ja seuraa heidän esiintymisiään. Vain harvoin kirjan aihe on iltapäivälehdille riittävä syy nostaa tuntematon tekijä näkyville. Runoilijakin voi päästä ison jutun aiheeksi, ainakin silloin jos hänen puolisonsa on eduskunnan puhemies tai jos runoilija tunnetaan television suosittu viihdeohjelman vakituksena esiintyjänä.

Iltalehti otsikoi 20. lokakuuta: ”Täältä bongaat heidät – Iltalehti listasi päivä päivältä, keitä voi bongata Helsingin kirjamessuilta”. Aukeaman juttuun on poimittu esiintyjiä, joista tietokirjailijoita on kolmetoista ja kaunokirjailijoita yhdeksän. Jutussa mainitut Claes Anderssonin ja Sofi Oksasen sijoitin molempiin ryhmiin. Esiin nostetut tietokirjailijat ovat kaikki julkikkia ja he edustavat muun muassa politiikkaa, urheilua ja mediaa. ”Bongattaviin” kuuluvat muiden muassa jääkiekkovalmentaja Juhani Tamminen (*Kausi elämästäni*), mäkihyppääjä Janne Ahonen (*Kuningaskotka*), toimittaja ja entinen europarlamentaarikko Lasse Lehtinen (*Viiden vuoden kakku*), ulkoministeri Alexander Stubb (*Miehen treenikirja; Kyllä, herra ministeri*), kirjailija Jörn Donner sekä yrittäjä ja vienninedistäjä Lenita Airisto. Isoimpiin kuviin kirjamessujen yhteydessä pääsivät Kari Hotakainen, Heikki Hietamies, Mauri Kunnas, Sofi Oksanen sekä runoilija (ja eduskunnan puhemiehen puoliso) Jenni Haukio.

Mediahuomion laajuuden suhteen kaunokirjailijat näyttäisivät olevan hiukan edullisemmassa asemassa kuin tietokirjailijat: heitä haastatellaan esimerkiksi siitä, kuinka he aikovat käyttää aikaansa kirjamessuilla. Asia ei ole kuitenkaan aivan yksioikoinen. Ainakin syksyn 2009 kirjamessuilla iltapäivälehdet kohisivat muistelmansa kirjoittaneesta Paavo Lipposesta, Mauno Saaren Haavikko-elämäkerrasta sekä ulkoministeri Alexander Stubbin ja hänen kirjoittajatoverinsa Ilkka Järvimiehen *Miehen treenikirjasta*.

Iltapäivälehtien kirjamessusuosikit muistuttavat tasavallan presidentin itsenäisyyspäivän vastaanoton uutisointia: politiikan, urheilun ja median menestyjät kiinnostavat eniten. Tietokirjailijan ammattinimike ei saa näistä jutuista vahvistusta, vaan iltapäivälehtijulkisuudessa puhutaan "Lipposesta", "Haavikosta" ja "Stubbista" tai "poliitikkojen muistelmista". Vain harvoin mainitaan sana 'tietokirjailija' tai 'tietokirjallisuus'. Kirjat kuitenkin saavat julkisuutta, ja tätäkin kautta ne voivat löytää lukijoita.

Iltalehden ja kirjamessujen liitto sai myös kansanvalistuksellisia muotoja: viikonvaihteen lehti 17. lokakuuta lupaa suosikkikirjailijoiden kertovan parhaat vinkkinsä kokemattomalle kävijälle. Tunnetun televisioesiintyjän, runoilija Tommy Tabermannin osuus on otsikoitu "Ei nirppanokkia". Tabermann vakuuttaa, että kirjamessujen yleisö on rentoa: "Se tarkoittaa, että tavalliset ihmiset ovat yhä kiinnostuneita kirjallisuudesta." Ajatus on kaunis, kun sekä lehti aihevalinnallaan että kirjailija yrittävät lieventää erilaisia kirjoittamattomia ulosulkemisen muotoja ja haluavat tarjota osallisuutta kirjakulttuuriin kaikille, jotka ovat vähänkin kiinnostuneita kirjallisuudesta.

Jos ajatellaan kirjallisuuden lehtijulkisuutta kokonaisuutena ja julkisuuden muodot sijoitettaisiin akselille, jonka toisessa päässä on

populaarisuus ja toisessa päässä elitistisyys, iltapäivälehtien kirjamesujen ”julkisten bongaaminen” edustaa populaarisuuden äärilaitaa ja ison päivälehden pitkä artikkeli ranskalaisen filosofin ajattelusta elitismien äärilaitaa.

Häpeämättömyyden kulttuuria

Kirjallisuuskin voi tarjota aiheita iltapäivälehtien lööppeihin. Vuosi 2009 oli tässä suhteessa poikkeuksellinen, kun John Simonin *Koneen ruhtinas* ja Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies* innoittivat lööppien laatijoita kerta toisensa jälkeen. Lisäksi muutama muukin tuore elämäkerta, kuten Paavo Lipposen *Muistelmat I* nousi lööppeihin tai muuten isojen juttujen aiheeksi.

Tarkastelen lähemmin kolmea elämäkertaa, joista kohuttiin iltapäivälehdissä lokakuussa 2009. Nämä ovat Saaren Haavikko-kirja, Kunnaksen *Minä, Mauri Kunnas* sekä Lipposen muistelmat. *Koneen ruhtinas* ei ole mukana, koska suurin kohu sen ympärillä oli aineiston keruuajankohtana jo laantunut. Haavikko-kirjan julkisuus oli suurinta jo ennen sen ilmestymistä.

”Rakasti ja raivosi” julisti jättiläismäinen otsikko *Iltalehdessä* Haavikko-kirjan ilmestymispäivänä 9. lokakuuta. Juttu kertoo Paavo Haavikon elämänvaiheita läheisten ihmissuhteiden näkökulmasta. Vaimot, lapset ja uusperhe sekä rakastajattareen liittyvät kuviot puodaan tarkoin. Kun elämän käännekohtia poimitaan erikseen, syntyy kirjailijan elämästä hyvin skandaalinkäryinen kokonaiskuva, etenkin kun saman lehden toisessa jutussa kerrotaan kohu-uutisena lesken jääneen ilman perintöä.

Samansävyistä oli uutisointi Koiramäki-sarjan ja muiden suosittujen lasten tietokirjojen tekijän omaelämäkerrasta *Minä, Mauri Kunnas. Ilta-Sanomien* juttuun 21. lokakuuta on poimittu sitaatteja Kunnaksen kirjasta, mutta tässäkin tapauksessa ne ovat lähinnä elämän varjopuolista ja dramaattisimmista hetkistä, jolloin kokonaisvaikutelma muodostuu jollakin tavalla likaiseksi. Ilman tunnustusta omista sairauksista tai heikkouksista tai läheisten alkoholinkäytöstä elämäkerta ei ilmeisesti ylittäisi uutiskynnystä iltapäivälehdissä.

Näin kävi myös juontaja, kirjailija Heikki Hietamiehelle, jonka elämäkerrasta *Iltaa, hyvät ihmiset* on poimittu jättiotsikkoon lapsuudessa tapahtunut seksuaalisen ahdistelun kohteeksi joutuminen. Ilman tätä paljastusta Hietamiehen muistelmat tuskin olisivat saaneet koko aukeaman juttua.

Tämä on esimerkki kirjallisuuden medioitumisesta ja mediahuomion henkilöitymisestä, mutta asialla on toinenkin puoli: seksuaalisen ahdistelun kohteeksi joutuminen ei ole vain julkkikselle tapahtunut kuohuttava asia, vaan samalla nostetaan esiin lapsen oikeuksiin liittyvä vakava ongelma, mistä voi olla hyvä puhua julkisuudessa. Yksittäisten ihmisten ja heidän kertomustensa, siis kirjojen kautta asiakin saa julkisuutta.

Paavo Lipposen muistelmien ilmestyminen nostettiin 22. lokakuuta *Iltalehden* etusivulle muttei varsinaiseksi lööpiksi. ”Paavo Lipponen muistelmissaan: Kiusaamista ja kovaa kotikuria” lehti kertoo. Otsikko tietää, ettei Lipponen ollut mikään naistenmies. Teoksen käsittely synnyttää hämmentävän kuvan useita vuosia tekeillä olleista muistelmista ikään kuin niissä käsiteltäisiin vain kirjoittajan teini-iän seurustelusuhteita ja varsinkin niiden puutetta sekä muita tapahtumia koulu- ja opiskeluajoilta. Jutusta saa sen kuvan, että

tyttöystävän puute nuoruudessa on ollut Lipposen elämän keskeisin asia. Kuitenkin *Muistelmat I* kattaa vuodet 1941–1979.

Kirjallisuuden emeritaprofessori Liisi Huhtala kirjoittaa *Kalevassa* 6. lokakuuta Vieraskynä-palstalla ”häpeämättömyyden kulttuurista”, johon kuuluu yksityiselämän paljastuksilla mässäily, ei vain iltapäivälehdissä vaan myös kirjallisuudessa. ”Taidamme elää uutta keskiaikaa. Tuolla roihuavat moraaliroviot ja abortintekijät kivitetään, täällä pannaan julkeasti näytille kroat ja raot, paskotaan kadulle ja rumputetaan torilla omat ja suvun salat. Yksinkertaistavaa vertailua jatkaen: keskiajan karnevaalikulttuuri alensi vallanpitäjät karkealla naurulla”, Huhtala kirjoittaa ja jatkaa: ”Jari Tervon Koljatin menekki panee kysymään, mikä on kirjallisuuden tehtävä näinä aikoina. Miksi ostetaan pinopäin paksua teosta, jonka sisältö on lehdissä valmiiksi selostettu ja jonka tapahtumat ovat mediasta tuttuja? Uskommeiko yhä idealistisesti saavamme kirjasta jotain ikään kuin syvemmin pohdittua?” Monet meistä lukijoista taitavat yhä uskoa siihen, ja kenties Huhtala itsekin. On vain osattava valita, mitä lukee ja huomattava, mistä poimii tietonsa uusista kirjoista. Se voi monille kuitenkin olla vaikeaa, koska media kohdentaa julkisuuden, kuten Huhtala toteaa: ”Muodostamme yhtenäisen valtakunnallisen mediaperheen, jolla on tunnetut mustat lampaansa, josta ihan näin meidän kesken voi revittää mitä tahansa.”

Asiallisin yksittäiseen kirjailijaan liittyvä artikkeli iltapäivälehdissä käsitteli Risto Isomäkeä (IS 10.10.). Artikkelin pääaiheena on Isomäen uusi romaani, ekotrilleriksi luonnehdittu *Jumalan pikkusormi*. Tässä yhteydessä Isomäki esittää erilaisia ajatuksia kasvi-huonepäästöjen vähentämiseksi. Näitä teemoja kirjailija tuo suuren yleisön tietoisuuteen sekä ekotrillereissään että tietokirjoissaan. Tie-

toruudussa mainitaan Isomäen tietokirja *34 tapaa estää maapallon ylikuumeneminen*. Lisäksi hän esittää toimituksen pyynnöstä listan ekotekoja, joita tavallinen kansalainen voi tehdä ympäristön hyväksi. Tätä asiallista juttua lukiessa herää kysymys, miksi tällainen artikkeli on iltapäivälehdistä harvinaisuus.

Toinen varsin asiallinen artikkeli (IS 16.10.) käsitteli ruotsalaisen juristin Malin Persson Gioliton kirjasta *Molemmille poskille*, jossa hän kertoo kokemuksistaan työelämässä. Hän esittää, että ruotsalaisessa yhteiskunnassa kolmen lapsen äiti joutuu suoranaisten sovinismin kohteeksi yrittäessään pysytellä asemassaan yksityisessä yrityksessä.

Jos tietokirjailijoiden näkyvyyttä iltapäivälehdistä lähestytään kuvituksen kautta, tunnettuus näyttää vahvistavan itse itseään: tunnetuista tietokirjailijoista on jatkuvasti isoja kuvia. Niissä komeilevien tietokirjailijoiden edustamat alat voivat sentään vaihdella: tietokirjailijan kasvot iltapäivälehdessä ovat yhtä hyvin miespolitiikon, intomielisen idealistin ja tieteen popularisoijan, sympaattisen lastenkirjailijan, hurmioituneen taiteentutkijan tai tosikon tutkijan kasvot.

Kirjasota!

"Kirjasota!" julistaa *Ilta-Sanomat* viihdesivuillaan 24. lokakuuta 2009. Isossa kuvassa on Sofi Oksanen ja WSOY:n pääovi. Artikkelin aiheena on kahdentoista kirjailijan kustantajansa, WSOY:n hallitukselle toimittama kirje, jossa kritisoidaan yhtiön toimitus- ja viestintäjohtajaa. Asia ei suoranaisesti liity tietokirjailisuuden julkisuuteen muuten kuin sitä kautta, että kritiikkiä esittäneiden kirjailijoiden keulakuvaksi nousi Oksanen, joka on sekä

kauno- että tietokirjailija. Suurelle yleisölle hän on tunnettu ennen kaikkea kaunokirjailijana. Oksanen sai kantaakseen jonkinlaisen kapinaliikkeen johtajan roolin, ja hänen kuvansa, joka esiintyy ilta-päivälehdissä tiuhaan, on tässäkin yhteydessä useasti esillä. Kolumnisti Jyrki Lehtola (IL 27.10) piikittelee kirjailijoita erikoiskohtelun vaatimisesta, ja Oksanen on suurimman ilkeilyn kohteena.

Kirjailijoiden kustantajaansa kohtaan esittämä kritiikki on maininnan arvoinen tietokirjallisuuden julkisuutta käsittelevässä tutkimuksessa ainakin kahdesta syystä: ensiksi kirjailijoiden tyytymättömyys kustannusyhtiön johtoa kohtaan ja erityisesti tämä tapaus sai mediassa yllättävän suuret mittasuhteet. Selvästikin kirjallisuuden ja kirjailijoiden arvostus ja huomioarvo yhteiskunnassamme on suuri, kun yksi moitekirje kustantajalle synnyttää laajan mediakeskustelun. Toiseksi syksyn 2009 ja talven 2010 mittaan kustannusyhtiöissä kuohui: useita kustannusalan toimijoita erosi tärkeiltä paikoilta. Lehtiä seuraamalla syntyi vaikutelma siitä, että kustannusala oli kriisissä ja että aiempaa useampi kirjailija oli tyytymätön kustantamoiden toimintaan. Journalistisen paradigman näkökulmasta tarkasteltuna voimakas erimielisyys tarjoaa mehevän uutisaiheen.

Kun tarkastelee iltapäivälehtien tietokirjallisuusaiheita kokonaisuudessaan lokakuulta 2009, huomio kiinnittyy kolmeen seikkaan: Ensinnäkin julkisuus kiinnittyy henkilöihin, toiseksi kirjamesseihin ja -messujen yhteydessä henkilöihin. Kolmas havainto koskee sitä, että elämäkerrat ja muistelmat kiinnostavat iltapäivälehtiä mutta vain silloin, jos niiden kohde on julkisuuden henkilö. Kohuja etsitään vaikka väkisin, ja varmimmat kohun aiheet liittyvät alkoholiin ja erimielisyyksiin. Jos kohua ei löydy, elämäkerta ei ole iltapäivälehtien kannalta kiinnostava.

TIETOKIRJALLISUUS NAISTENLEHDISSÄ JA SUOMEN KUVALEHDESSÄ

Naistenlehtien ja yleisaikakauslehdistä *Suomen Kuvalehden* mukaan ottamista tutkimukseen siivitti arkihavaintoni siitä, että erilaisia tietokirjoja käytetään niissä paljon artikkeleiden taustamateriaalina ja *Suomen Kuvalehdessä* varsinaisena aiheenakin. Kirjailijahaastattelujakin esiintyy suhteellisen usein. Kirjailijat, erityisesti kaunokirjailijat esiintyvät myös juorupalstoilla. Esimerkiksi isojen kustantajien juhlista raportoidaan ahkerasti. Aikakauslehdille on tyyppillistä lukijalähtöisyys ja niiden toimituksissa pyritään vastaamaan nimenomaan oman lehden lukijoiden odotuksiin, tarpeisiin, toiveisiin, pelkoihin ja innostukseen. Monet lehdet pyrkivät tuottamaan lukijoille mielihyvää (Töyry 2009, 129.). Naistenlehdissä nämä pyrkimykset ovat usein erityisen keskeistä. Toisaalta sanoma-lehtiin on hiipinyt paljon sellaista aineistoa, jota ennen julkaistiin vain naistenlehdissä, kuten arkielämää, sisustamista ja elintapoja sekä erityisesti mielenterveyttä käsitteleviä aiheita. Lisäksi on hyvä pitää mielessä, ettei naistenlehtiä pyritä tekemään niin sanotusti jokaiselle naiselle, vaan ainoastaan lehden omalle rajatulle yleisölle (Mt., 132). Nämä yleisöt ovat kuitenkin laajoja verrattuna moniin muihin maihin: Suomessa luetaan aikakauslehtiä henkilöä kohden eniten maailmassa (Mt., 134).

Valitsin naistenlehtien valtavasta kirjosta kaksi keskenään hiukan erilaista lehteä, *Annan* ja *Kotilieden*. Yhteistä niille on se, että ne ovat vanhoja ja paikkansa vakiinnuttaneita ja että molemmissa on myös muuta kuin muotiin ja kauneuteen liittyviä juttuja. Molemmilla on

laaja lukijakunta, joka *Annulla* on selvästi nuorempi kuin *Kotiliedellä*. Lehtien taitto ja sisältö eroavat muun muassa siten, että *Kotiliedessä* ei ole juorupalstaa. *Kotiliedessä* tekstin osuus on suurempi kuin *Annassa*. Kuitenkin myös *Annassa* on tekstimateriaalia huomattavasti enemmän kuin useimmissa ulkomaiden naistenlehdissä.

Elämysten kirjasyksy Annassa

Annan kannessa 17. syyskuuta oli iso otsikko ”Elämysten kirjasyksy”, mistä syystä lehden seuranta aloitettiin jo syyskuun puolivälissä. Kyseisessä numerossa oli seitsemän kirjallisuuteen liittyvää juttua. Parhaat päältä -jutussa esitellään kuusitoista uutuuskirjaa. Joukkoon mahtuu kaksi tietokirjaa, Jörn Donnerin *Bergman: muistelma*, joka käsittelee elokuvaohjaaja Ingmar Bergmania, sekä Jukka Laajarinteen *Muumit ja olemisen arvoitus*. Laajarinteestä kerrotaan: ”Lastenkirjailijana tunnettu Jukka Laajarinne on koulutukseltaan matematiikan ja filosofian opettaja ja nyt hän tutkailee Tove Janssonin muumikirjoja Kierkegaardin ja Sartren lukeneen filosofin silmin. Kirja on makupala arkiajatteliijoille.”

Ruokasivuilla esitellään Pekka Nihtisen *Kiinalainen teekirja* sekä Helena Petäistön *Tee teematka*. Tyyllisivuilla kerrotaan Caroline Coxin kirjasta *Vintage kengät – kenkämuodin vuosikymmenet*.

Kjell Westöstä on neljän sivun juttu vastailmestyneen teoksen *Älä käy yöhön yksin* kunniaksi. Samassa jutussa esitellään neljä vastikään teoksen julkaissutta naiskirjailijaa – kaikki kaunokirjailijoita. Muutenkin *Annan* kirjasyksy-numerossa kaunokirjailijat ovat etusijalla tietokirjailijoihin nähden, sillä tietokirjailijoista ei ole ainoatakaan

isoa juttua. Tietokirjoja mainitaan viisi, kaikki myönteisessä henges-
sä. Tietokirja on näissä jutuissa tyylikäs, pienen maininnan arvoinen
ja kiinnostavaa tietoa tarjoava. Tietokirjailijalla saattaa olla mainin-
nan arvoinen koulutus, mutta kuvaan hän ei pääse.

Otin tarkasteltavakseni kaikkiaan kymmenen *Annan* syksyn 2009
numeroa. Kulttuuri-erikoisnumeron jälkeen tietokirjoihin tai tieto-
kirjailijoihin liittyviä juttuja ilmestyi selvästi vähemmän. Nämä eivät
olleet pääaiheena yhdessäkään jutussa, vaan tietokirjat olivat yleensä
jutun taustamateriaalina. Muutamista jutuista syntyi kyllä vaikutel-
ma, että juuri tietokirja oli ollut juttuidean synnyttäjänä.

Tämä vaikutelma tuli kahdesta jutusta, jotka käsitelivät hy-
vinvointia. Ensimmäisessä (Anna 39/2010) esitellään valokuvaaja
ja sosiaalikasvattaja Miina Savolaisen tapoja hoitaa kauneuttaan ja
mieltään. Savolainen on päätenyt kauneusjuttuun *Maailman ihanin
tyttö* -valokuvaprojektinsa kautta. Hän on kuvannut yli kymme-
nen vuoden ajan lastenkodissa kasvaneita, kovia kokeneita tyttöjä
ja julkaissut aiheesta samannimisen valokuvakirjan, joka on saanut
paljon huomiota mediassa. *Annan* jutussa tietokirjailija saa kasvot:
hänet kuvataan pitkässä mekossa laittautumassa kauniiksi, vaikka
hän kertoo olevansa todellisuudessa enemmänkin ”jätkämäinen”.
Naistenlehdissä suosittuun hyvinvointitematiikkaan liittyy myös
kosketuksen merkitystä käsittelevä juttu (Anna 41), jossa on käy-
tetty tiedonlähteinä neljää suomenkielistä tietokirjaa. Tarkat tiedot
teoksista on koottu artikkelin loppuun.

Kolmannessa hyvinvointi-aiheisessa jutussa (Anna 43) toimitta-
ja tarttui onnellisuutta käsitteleviin kirjoihin epäluuloisena mutta
huomasi kiinnostuvansa niistä. Kirjat ovat jutun pontimena, mutta
naistenlehtien tapaan käytetään esimerkkihenkilöä, tässä tapauksessa

näyttelijää täkynä lukemaan houkuttelemiseksi. Otsikko kysyykin, onko Minttu Mustakallio onnellinen. Peräti viiden sivun jutussa saavat tilaa Antti S. Mattilan ja Pekka Aarninsalon kirja *Onnen taidot* ja Arto Pietikäisen *Joustava mieli*. Jutun lopussa mainitaan televisiossa samana ajankohtana esitetty *Elämä pelissä* -ohjelma, johon liittyy edellä mainittujen kirjojen kustantajan Duodecimin ja Ylen toteuttama onnellisuustesti. Testiin voi osallistua Ylen verkkosivuilla. Yle ja kirjojen kustantaja ovat aloittaneet yhteistyön, ja lehtijutut tukevat hanketta antamalla sille julkisuutta.

Joustava mieli oli *HelMet*-verkkopalvelun varauksissa halutuimpien tietokirjojen listalla joulukuun alussa sijalla 18. Vuoden 2010 alkupuoliskolla teoksen suosio kasvoi jatkuvasti ja kesäkuussa 2010 se oli kuudenneksi varatuin. Tästä voi päätellä, että televisiosarja ja verkkosivut tekivät kirjan tutuksi monille, jotka ovat kertoneet lukemastaan ja onnellisuustestistä muille. Kirjan suosio on noussut jatkuvasti, vaikka televisiosarjan loppumisesta on kulunut jo yli puoli vuotta.

Kaikkiaan *Annan* parin kuukauden näytteen perusteella tietokirjallisuus oli silloin tällöin juttuideoiden ja taustatiedon antajana. Tietokirjallisuuden avulla lukija vakuutetaan lehdessä tarjotun tiedon oikeellisuudesta, mutta tietokirjailija ja hänen teoksensa ei näyttäisi nousevan jutun päähenkilöksi, eikä tietokirjailijoista juuri-kaan esiinny kuvia lehdessä. Poikkeuksiakin on, ja jos tarkastelujakso olisi ollut reilun kahden kuukauden sijasta kaksi vuotta, yksittäisten tietokirjailijoiden laajojakin haastatteluja olisi luultavasti mahtunut mukaan.

Isänpäivä naistenlehdissä

Isänpäivään liittyviä kirjamainoksia ilmestyy paitsi sanomalehdissä, myös naistenlehdissä. Mainoksia oli *Annan* kahdessa numerossa (44 ja 45) yhteensä kolme.

Otava mainostaa *Annassa* numero 44 koko aukeamalla kymmentä kirjaa, joista kuusi on tietokirjoja. Puolisoiden tai tyttären halutaan ostavan aviomiehelle tai isälle sellaisia kirjoja kuin *Mitä Missä Milloin 2010*, *Viinistä viiniin 2010*, *Koneen ruhtinas – Pekka Herlinin elämä*, *Minä*, *Mauri Kunnas*, Alivaltiosihteerin *Virallinen kuin peipponen* ja *Miehen treenikirja*. Kaksi hyvin erilaista elämäkertaa, ajankohtaista tietoa maailman tapahtumista helposti lähestyttävässä muodossa, viiniharrastusta, huumoria ja kunnon kohottamista – näiden teemojen oletetaan kiinnostavan miehiä. Suomalaisen kirjakaupan mainokseen mahtuu seitsemän kirjaa, joista kolme on tietokirjaa. Jouni Hynysen *Mies katoaa* kertoo miehenä olemisen vaikeudesta ja Jerry Bloomin *Musta ritari Ritchie Blackmore* rock-kitaristista. Roger Mooren *Nimeni on Moore*, *Roger Moore* on James Bondia esittäneen näyttelijän muistelmateos. *Annassa* numero 45 Otavan mainoksen rakenne on samanlainen kuin edellisessä, mutta nyt kymmenestä teoksesta neljä on tietokirjoja. Tutun huumorikirjan lisäksi isien oletetaan ilahtuvan Juba Tuomolan *Syömään! – Viivin ja Wagnerin keittokirjasta* sekä Gustav Hägglundin, John Lagerbohmin ja Matti Simulan teoksesta *Me olimme nuoria sotilaita – tuntemattomat sotakuvat kertovat* sekä Ian Kershawin teoksesta *Hitler*.

Annassa julkaistujen mainosten perusteella miesten oletetaan olevan yhtä kiinnostuneita tietokirjallisuudesta kuin kaunokirjallisuudesta (tosin kaunokirjallisuudella tarkoitetaan tässä ennen kaik-

kea rikoskirjallisuutta). Elämäkertoja, ruoka- ja juomakulttuuria, sotahistoriaa ja urheilua – nämä teemat ovat kirjankustantajien ja kirjakauppiaiden mielestä miehille sopivia. Aihepiirit olivat kovin odotettuja, ja ne ovat pysyneet jo vuosikymmenien ajan samoina, mutta ruokakulttuuri myös miehiä kiinnostavana alueena on tullut mukaan korkeintaan kymmenen vuotta sitten. Puutöitä tai rakentamista käsitteleviä kirjoja ei mainosteta isälle eikä muitakaan harastekirjoja paitsi miehekkäitä keittokirjoja.

Kotiliedessä esiintyi vain vähän isänpäivän kirjamainoksia. Yli päänsä lehdessä oli mainoksia suhteellisen vähän, mihin on vaikuttanut taloustaantumaa. Otavalla on (Kotiliesi 21) koko aukeaman mainos, jossa esitellään kymmenen isälle sopivaa teosta. Niistä kuusi on tietokirjallisuutta ja neljä kaunokirjallisuutta – tällä kertaa ainoastaan Mankell edustaa rikoskirjallisuutta. Erilaiset lukijakunnat otetaan mainonnassa tarkoin huomioon, sillä vain *Minä, Mauri Kunnas* on sekä *Annan* että *Kotilieden* mainoksissa. *Kotiliedestä* puuttuvat kokonaan viinit ja huumori. Tilalla on kirjoja, jotka käsittelevät sotaa, muistelmia, avaruustutkimusta ja petolintuja. Kirjat ovat Gustav Hägglundin, John Lagerbohmin ja Matti Simulan *Me olimme nuoria sotilaita*, Heikki Ylikankaan *Yhden miehen jatkosota*, Heikki Hietamiehen *Iltaa, hyvät ihmiset*, Hannu Karttusen *Matkalla avaruuteen* sekä Antti Leinosen ja Pertti Koskimiehen *Kotkamailla*. Valikoima edustaa erilaisia aloja, mutta valikoimasta välittyvä kuva suomalaisesta miehestä on aika kapea ja perinteistä mieskuvaa uusintava, poikkeuksena tunnetun lastenkirjailijan elämäkerta. Perinteisen suomalaisen miehen ei ehkä kuulu olla kiinnostunut vaikkapa kuvataiteesta tai nykymusiikista. Entä missä ovat rakennusperintöä, ilmastonmuutosta ja biologiaa käsittelevät teokset?

Tietokirjailijahaastattelut Kotiliedessä

Kotilieden seitsemässä numerossa syyskuun lopulta joulukuun puoliväliin tietokirjallisuus oli paljon esillä: kussakin numerossa ilmestyi kolmesta seitsemään juttua, jotka liittyivät jollakin tavalla aiheeseen. Tietokirjallisuutta käsiteltiin yhdessä pääkirjoituksessa sekä eri aiheita käsittelevissä laajoissa artikkeleissa, joissa tietokirjallisuutta käytettiin laajasti lähdemateriaalina. Henkilöhaastatteluissa oli viittauksia tietokirjoihin, tai haastattelun pontimena oli vastailmestynyt tietokirja.

Molemmissa naistenlehdissä ja muissakin aikakauslehdissä tavallinen juttutyyppi oli pienten kirjaesittelyjen kooste, ”nostot”, joissa vinkattiin vastailmestyneistä tietokirjoista. Esitellyt tietokirjat olivat useasti elämäkertoja, mutta *Kotiliedessä* myös esimerkiksi Juha Siltalan Suomen sisällissotaa käsittelevä teos oli tällaisena nostona. Joskus ajankohtaisia kirjoja esiteltiin vain yksi tai kaksi, joskus useita kirjaesittelyjä oli koottu jonkin teeman alle. Lukijoita esimerkiksi innostettiin kätten taitoihin esittelemällä uusia ompelu-, neulonta- ja askartelukirjoja. Syksyn uutuuskirjoja oli koottu monisivuiseen lyhyiden kirjaesittelyjen kokoelmaan. Näitä koonteja ilmestyy esimerkiksi *Suomen Kuvalehdessä* ja *Helsingin Sanomissa*. Tämä on tietokirjallisuuden näkyvyyden kannalta tärkeä juttutyyppi.

Sen sijaan tietokirjailijoiden tutuksi tekemiselle tärkeä juttutyyppi *Kotiliedessä* ja yleensäkin aikakauslehdissä on tunnettujen tietokirjailijoiden kolumnit ja haastattelut. Syksyllä *Kotiliedessä* olivat kolumnisteina Jaakko Heinimäki, Virpi Hämeen-Anttila ja Erkki Toivanen. Heinimäki on tietokirjailija, ja Hämeen-Anttila tunnetaan etenkin kaunokirjailijana, mutta hän on julkaissut myös tietokirjoja.

Toivanen on toimittaja, joka on kirjoittanut tietokirjoja.

Poimin syksyn 2009 *Kotiliesistä* kuusi yksittäistä näyttävää juttua, joissa tietokirjallisuus tai tietokirjailija oli näkyvästi esillä ja tarkastelen seuraavassa niitä lähemmin. Ensimmäinen oli 6. lokakuuta julkaistu pääkirjoitus, joka oli otsikoitu ”Armoton aika”. Kirjoitus käsittelee työelämän kovia piirteitä taloustaantumisen aikana. Päätoimittaja Leeni Peltonen lainaa teologi Antti Kylliäisen tuoreen kirjan *Armoa työhön* ajatuksia siitä, miten armollinen suhtautuminen omaan itseen ja ympärillä oleviin ihmisiin auttaa ratkaisemaan suurimman osan ihmisten välillä eli myös työpaikoilla eteen tulevista ongelmista.

Tietokirjallisuuteen liittyviä henkilöhaastatteluja valikoitui näytteeseeni kolme: kielentutkija Pirjo Hiidenmaan haastattelu, historiantutkija-pariskunta Liisa Suvikummun ja Tuomas Heikkilän yhteishaastattelu ja rouva Kirsti Herlinin haastattelu. Näiden kolmen haastattelun lähiluennan perusteella pyrin arvioimaan, millä tavoilla tietokirjallisuus tulee esille (naistenlehden) henkilöhaastattelussa. Pohdin myös, minkälaisena tietokirjailijan ammatti näyttäytyy henkilöhaastatteluissa – vai näyttäytyykö se millään tavalla.

Tarmonainen tiedon asialla

Joulukuun *Kotiliedessä* (23/2009) kerrotaan, kuinka Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen yksikön johtaja ja kielentutkija Pirjo Hiidenmaa pyrkii edistämään jokaisen tasa-arvoista mahdollisuutta saada tietoa omalla kielellään. ”Sanat ohjaavat ajatteluamme ja katseen suuntaa. Maailma rakentuu siitä, miten sitä

katsotaan", Hiidenmaa sanoo ja kertoo miettivänsä erilaisten tekstien logiikkaa. "Mistä näkökulmasta tämä on kirjoitettu? Miten asia nähtäisiin, jos se olisi kerrottu meille toisilla sanoilla?"

Hiidenmaa työskenteli aiemmin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa ja sai kohdata kielen herättämiä suuria intohimoja, joista tuli yhteydenottoja tutkimuskeskuksen kielitoimistoon. Hän korostaa kuitenkin, ettei kielenhuoltajan tule toimia kielipoliisinä. Tätä aihetta hän käsittelee myös haastattelussa mainitussa kirjassaan *Suomen kieli – Who cares?*.

Hiidenmaa pohtii tietokirjallisuuden merkitystä nykykulttuurissa: "Tietokirjallisuudella on yhä Googlen kaltaisten hakukoneiden aikanakin merkittävä tehtävä yhteiskunnassamme, Hiidenmaa muistuttaa. Arvostamme yhä koulutusta ja opiskelua, ammattitaitoa ja osaamista. Tietokirjallisuutta voi kuitenkin lukea myös silkasta lukemisen ilosta. – Elämäkertoja, paikallishistorioita, tietoa pilvistä tai muista luonnon tai kulttuurin ilmiöistä, tai vaikka lentokoneista... Ihan vain, koska se on hauskaa!"

Lukija saa tutustua haastateltavan elämään. Samaan tapaan mutta selvästi laajemmin kuin sanomalehtien syntymäpäivähaastatteluissa lukija pystyy rakentamaan kokonaiskuvan haastatellun tietokirjailijan elämäntavasta.

Historioitsijoiden elämäntapa

Toinen tietokirjailijoihin liittyvä henkilöhaastattelu *Kotiliedessä* ilmestyi joulukuun puolivälissä. Haastateltavina ovat historioitsijat Liisa Suvikumpu ja Tuomas Heikkilä, joilta oli vastikään

ilmestynyt kirja *Pyhimyksiä ja paanukattoja*. Teos sai Vuoden kristillinen kirja -palkinnon. Haastattelussa vuorotellaan kirjan sisällön erittelyn ja tutkijaparin elämäntavan kuvauksen välillä. Kirja on monen vuoden tutkimustyön tulosta. Liisa Suvikumpu kertoo: ”Monen vuoden intensiivinen työ pyhimysten parissa on auttanut ymmärtämään keskiaikaisen ihmisen ajattelutapaa. Pyhimykset olivat esikuvia ja sankareita, mutta heidän tarinansa olivat myös oman aikansa viihdettä. Sieltä löytyy väkivaltaa, seksiä ja tietysti ihmeitä. Pyhimykset ympäröivät entisajan ihmistä kuin facebook-kaverit nykyään.”

Ison osan viiden sivun haastattelusta vie tutkijaparin elämäntavan kuvaus. Jutussa on romanttinen pohjavire, sillä siinä kerrotaan pariskunnan tutustumisesta historian tutkijoiden pikkujoulussa. Tuomas Heikkilä sai Liisa Suvikummun innostumaan keskiajan tutkimuksesta ja ”nyt he jakavat avioparina paitsi työhuoneen myös koko elämänsä”.

Toimittaja kysyy, miten kahden saman alan tutkijan arki sujuu, ovatko he kilpailijoita vai toistensa tukijoita: ”Teemme mieluiten töitä kotona, koska silloin paras tuki löytyy vierestä. Mihin tahansa työpulmaan saa toiselta vähintään oppineen arvauksen. Sekaannumme jatkuvasti toistemme toihin. Tunneimme toisemme niin hyvin, että toisen nenän asennosta näkee, uskaltaako juuri nyt häiritä, Liisa sanoo. – Emme kilpaile keskenämme. Koska olemme samaa yksikköä, kaikki mikä tulee toiselle, tulee myös toiselle. Se on suuri voimavara, Tuomas jatkaa. – Niinpä suosittelemme opiskelijoillemme, että etsikää vain itsellenne paria historian laitokselta... Työpäivä venyy helposti 12 tuntiin, eikä ajatuksen lentoa voi estää. Heureka-elämys voi yllättää vaikka kajakissa keskellä merenselkää – sekin on

yhteinen harrastus.”

Haastattelussa valotetaan kahden historian tutkijan taustaa ja ammatinvalintaa. Molemmat kasvoivat korkeasti koulutetuissa perheissä, joissa kannustettiin lukemaan ja etsimään tietoa itse. Heidän luonnehdintansa lapsuuden kasvumiljööstä kertovat mahdollisuuksien runsaudesta.

Viime aikoina on ilmestynyt useita tietokirjoja Suomessa ja Ruotsissa, joissa eri elämänalueilla ja varsinkin kulttuurin, median ja tutkimuksen maailmassa toimivat ihmiset ruotivat luokkataustaansa ja sen vaikutusta heidän elämäänsä. Suvikumpu ja Heikkilä eivät ole joutuneet kokemaan luokasta toiseen siirtymistä, missä voi olla eräs heidän elämänsä harmonian lähde – ainakin haastattelun perusteella syntyy tällainen vaikutelma (vrt. Kolbe & Järvinen 2007; Hiidenheimo & al., 2009).

Haastattelusta syntyy kuva tutkimustyötä ja (tieto)kirjoja intohimoisesti rakastavasta pariskunnasta, joka on täysin omistautunut työlleen. Heidän valintansa näyttäytyvät ongelmattomina: he kokevat työn erittäin palkitsevana ja heidän elämäntapansa on kiinnostava, koska kahdentoista tunnin työpäivän ohella siihen mahtuu tutkimusjaksoja ulkomailla, muun muassa Villa Lantessa Roomassa. Kaiken huipuksi heidän asumistasonsa Helsingin Töölössä vaikuttaa korkealta.

Haastattelusta syntyy tietokirjailijan uran kannalta positiivinen imago: Ensinnäkin tietokirjoja voi syntyä inspiroivan tutkimustyön tuloksena. Toiseksi niitä voi tehdä yhdessä samanhenkisten ihmisten, jopa rakastetun kanssa. Tietokirjailija voi päästä asumaan kiinnostaviin paikkoihin ulkomaille. Historiantutkimus auttaa ymmärtämään maailmaa paremmin ja historian harrastaminen tarjoaa pääsyn

kansainvälisen syvemmän tietämyksen ja ymmärryksen sisäpiiriin. Tietokirjailijan työ tarjoaa myös mahdollisuuden kehittää itseään ja omia elämänarvojaan. Osa näistä ajatuksista on koottu jutun loppuun tietolaatikkoon lukijalle mietittäviksi. Voi sanoa, että haastattelu synnyttää tutkija-tietokirjailijan ammatista mahdollisimman hohdokkaan kuvan.

Koneen ruhtinaan puoliso

"Ruhtinaan rinnalla" on otsikkona Kirsti Herlinin, Koneen entisen pääjohtajan Pekka Herlinin puolison haastattelussa. Kirsti Herlin ei ole tietokirjailija, vaan jutun motiivina on samana syksynä ilmestynyt John Simonin kirjoittama Pekka Herlinin elämäkerta *Koneen ruhtinas*. Haastattelussa käydään läpi kirjan kohdehenkilön vaiheita ja tämän ristiriitaista ja voimakasta persoonaa sekä perhe-elämän haasteellisuutta. Haastattelu on hyvin avoin, mutta toisaalta siinä ei tuoda esiin mitään, mitä ei jo kerrottaisi Simonin kirjassa. *Koneen ruhtinaan* kirjoittaja jää tässä haastattelussa tekijänimen maininnaksi.

Tämäkin haastattelu – kymmenien ellei satojen muiden aihetta käsittelevien lehtijuttujen ohella – lisännee kiinnostusta Simonin kirjaa kohtaan. Teos oli usean kuukauden ajan myydyimpien tietokirjojen joukossa. Samoin *HelMet*-verkkopalvelussa se on kuulunut ilmestymisestään lähtien varatuimpien kirjojen joukkoon. Vielä 15. toukokuuta 2010 siitä oli eniten varauksia eli 1118 varausta, kun seuraavaksi halutuimmasta tietokirjasta oli alle viisisataa varausta.

Kirjaesittelyjen koosteet

Marraskuussa 2009 *Kotiliedessä* ilmestyi kaksi monien kirjaesitysten koostetta. Ensimmäinen (Kotiliesi 21) käsittelee harrastekirjoja: kymmenen ompelu-, neulonta-, askartelu- ja sisustuskirjaa sekä keittokirjoja, kodinhoitokirja ja gastronomian sanakirja. Arvosteluista ei voi tässä yhteydessä puhua, koska kaikkia kirjoja keuhataan. Niiden käyttökelpoisuutta harrastuksen äärellä tuskin on ehditty testaamaan.

Tietokirjallisuudelle tällaiset koosteet ovat positiivinen asia, sillä ne kannustavat hankkimaan tietoa harrastuksen tueksi juuri kirjoista eikä pelkästään verkosta. Innostusta herättävät esittelyt houkuttelevat myös viihtymään kirjojen parissa. Esitellyistä kymmenestä harrastuskirjasta neljä oli kotimaisten tekijöiden teoksia ja kuusi oli käännöksiä. Ruoka- ja kodinhoitokirjoista puolet oli käännöksiä.

Toinen kooste ilmestyi 17. marraskuuta (Kotiliesi 22). Siinä esitellään kaksikymmentä kaunokirjallista teosta, joista yli puolet on kotimaista kaunokirjallisuutta. Tietokirjat-otsikolla nostetaan esiin vain kaksi teosta: Silja Hiidenheimon, Fredrik Långin, Tapani Ritamäen ja Anna Rotkirchin toimittama *Me Muut – kirjoituksia yhteiskuntaluokista* sekä Jani Saxellin *Vaihtoehtoinen USA*.

Kaunokirjoista esitellään erikseen ”Dekkarit ja jännitys” ja vastaavasti tietokirjoista ”Elämäkerrat ja henkilökuvat”. Jälkimmäisiin kuuluvat Jaakko Heinimäen *Miina – Äkkijyrkkä*, psykiatri Juhani Mattilan *Uupunut nainen*, runoilija ja rock-lyyrikko A. W. Yrjänän *Päiväkirja 1995–2008*, Claes Anderssonin *Jokainen sydämeni lyönti*, Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies* sekä Jörn Donnerin *Bergman: muistelmia*.

Kotilieden kahden numeron kirjakoosteita tarkasteltaessa näkee, minkä tyyppisiä kirjoja lehden lukijoille suositellaan. Etusijalle asetuu kaunokirjallisuus. Kotimaisen kaunokirjallisuuden puolia pide-tään antamalla sille kokonainen aukeama ja samalla laajan koosteen avauspaikka. Nämä ovat ”sivuja ahmittaviksi”, kuten otsikko ke-hottaa. Toiseksi tämä perinteinen naistenlehti kannustaa lukemaan harrastekirjoja ja tarttumaan erilaisiin käten töihin. Elämäkerrat ja henkilökuvat saavat lehden taitossa näkyvyyttä. Kuvitukseen on valittu *Miina – Äkkijyrkkä* -kirjan kansi sekä Ingmar Bergman oh-jaajantuoleineen. Yhtä näkyvästi, tosin viimeisenä, tuodaan esille las-tenkirjoja: suurimpaan kuvaan pääsee nimihahmo Mervi Lindmanin teoksesta *Memmulin karkaa sirkukseen*.

Kaikkiaan *Kotiliedestä* välittyy kuva vahvasti kirjallisuusmyön-teisenä lehtenä. Usein toistuvat puheet Suomesta kirjallisuutta ja lukemista arvostavana kulttuurina saavat vahvistusta, kun lukee tasokkaimpia suomalaisia naistenlehtiä. Lukijoita kannustetaan lu-kemaan, ja syksyn kirjauutuudet näyttäytyvät – ainakin *Annassa* ja *Kotiliedessä* – raikkaina ja innostusta herättävinä. Kirja-alan am-mattilaisten ja aktiivisimpien lukijoiden on helppo arvostella näitä pieniä, muutaman virkkeen pituisia kirjaesittelyitä pintapuolisik-si ja jopa tekstimainonnaksi. Itse näen niillä arvokkaan tehtävän nostaa kiinnostavat kirjat lukijoiden tietoisuuteen syksyn valtavasta kirjatarjonnasta. Ne voivat muistuttaa eri aihepiirien kirjojen ole-massaolosta ja kiinnostavuudesta sekä tarjota vinkkejä kirjalahjoja varten. Tarkasteleman naistenlehdet synnyttävät vaikutelman siitä, että kirjalla menee hyvin, eikä naistenlehtien maailmassa Internet näytä asettuneen kirjojen tilalle millään tavalla.

Mediatutkimuksessa naistenlehtien sanotaan keskittyvän mieli-

hyvän tuotantoon, ja kokonaisvaikutelma tarkastelluista naistenlehtien tietokirjajutuista on samansuuntainen. Kuitenkin on syytä lisätä, että suomalaiset naistenlehdet eivät kaihdakaan käsitellä mielenterveysongelmia tai työelämän ongelmia, ja näissä aiheissa tietokirjailijat ovat kysyttyjä asiantuntijoita. Myös kieltä, kulttuuria ja historiaa käsitellään siten, että lukijoille tarjoutuu mahdollisuus lisätä tietämystään näistä.

Sotahistoriaa ja ilmastonmuutosta Suomen Kuvalehdessä

Tietokirjallisuus (samoin kuin kaunokirjallisuus) oli vahvasti esillä *Suomen Kuvalehdessä* lokakuussa 2009. Lehdessä ilmestyy myös aina ennen joulua laaja lyhyiden kirja-arvostelujen kooste. Tässä yhteydessä tarkasteltavina olivat lehden viisi lokakuussa ilmestynyttä numeroa. Jokaisessa numerossa ilmestyi kuudesta kahdeksaan juttua, joissa joko käsiteltiin yksittäistä tietokirjaa tai mainittiin tietokirja tai tietokirjailija. Arvosteluja tai esittelyjä ilmestyi kaikissa kaksi, paitsi lokakuun viimeisessä numerossa, jossa oli vakiopaikalla kahden tietokirja-arvostelun lisäksi juttu ruokakirjoista, joita arvioitiin peräti kuusi. Juttuja, joissa käsiteltiin tietokirjallisuutta tai mainittiin tietokirjailija tai tietokirja, oli lokakuussa yhteensä 32. Mukaan ei laskettu mainoksia.

Tietokirjallisuutta tai tietokirjailijaa koskevat jutut tai maininnat sekä mainokset Suomen Kuvalehdessä lokakuussa 2009

nro	juttuja yhteensä	arvosteluja	mainoksia	Otavan mainoksia
40	6	2	3	3
41	6	2	3	3
42	4	2	2	2
43	8	2	5	2
44	8	8	5	2
	yhteensä	32	18	12

Tietokirjallisuus nostetaan lehden kannen otsikoihin kerran, kun kerrotaan, että ”Paavo Haavikon elämäkerta lietsoi katkeran kiistan” (SK 41/2009). Päätoimittaja Tapani Ruokasen kirjoittamassa viiden sivun artikkelissa mustanpuhuva kuvitus ja ingressi huokuvat dramatiikkaa. Ingressi päättyy sanoihin ”Diabolos, paholainen, riehuu”. Artikkelin on oikeastaan laaja arvostelu, joka samalla taustoittaa kirjan vaiheita. Tekijän, Mauno Saaren, sekä kohteen sidokset lehti- ja kustannusmaailmaan, myös *Suomen Kuvalehteen*, ovat likeiset, minkä Ruokanen tuo selkeästi esiin. Arvio on melko myötäsukainen ja samalla selostava. Lehdessä julkaistaan kirjasta myös laaja ote.

Kirjallisuus on tämän numeron ykkösaiheita: Haavikko-kirjan arvostelun lisäksi on kuuden sivun juttu kirjailija Monika Fagerholmin menestyksestä Ruotsissa. Tietokirjallisuus ei siis yllä kannen pääaiheeksi, vaan kannen kuvassa on kaunokirjailija Fagerholm ja otsikko ”Maaginen tähti”. Muissa lehden numeroissa kirjailijat esiinnyvät kannessa kerran, kun todetaan, että ”WSOY:n kirjailijakiista

kyti kolme vuotta” (SK 44/2009).

Poliittinen historia ja politiikka ovat *Suomen Kuvalehden* isojen tietokirjallisuusjuttujen ykkösaiteita, mikä onkin lehden pitkäaikaisen linjan mukaista. Tyypillisenä aiheena voi pitää Max Jakobsonin ja Paavo Keisalon artikkelia ”Venäjän toimet huolestuttavat”. Alaotsikossa todetaan: ”Suomenkin on parasta pitää varansa. Venäjä on vielä kauan arvaamaton naapuri.” (SK 40, 54–55). Jakobson esitellään ministeriksi ja Keisalo suurlähettilääksi, mutta Jakobson on myös tunnettu tietokirjailija.

Samassa lehdessä arvioidaan Seppo Lindblomin kirja *Manun matkassa*. Samalla aukeamalla on ikään kuin tasapuolisuuden vuoksi arvio Axel Madsenin kirjasta *Coco Chanel*.

Sotahistoria on aiheena laajassa artikkelissa (SK 42), joka perustuu Lars Westerlundin teokseen *Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus*. Kirjasta tekee uutisen paljastukset suomalaisten vankileirien korkeasta kuolleisuudesta ja monien vankien tappamisesta. Kahden vierekkäisen arvion aiheet on jälleen valittu erityyppisiä lukijoita ajatellen: toinen käsittelee sotahistoriaa eli Andrew Wiestin toimittama *Vietnamin sota* ja toinen kulttuuria, tällä kertaa musiikkia eli Ian Shirley’n teos *Pink Floyd – Koko ura*.

Tietokirjailija on pääosassa *Suomen Kuvalehden* numerossa 42, jossa ilmestyi John Simonin haastattelu. *Koneen ruhtinaasta* puhuttiin koko syksy ja kirjan suosio jatkui vuonna 2010, mutta kirjailija, Kone oy:n tiedottaja John Simon pysytteli taustalla tätä haastattelua lukuun ottamatta. Ingressissä kysytään, miten on mahdollista, että suuryrityksen tiedottaja kirjoittaa sen edesmenneestä johtajasta yhden merkittävimmistä suomalaisista elämäkertoista. Vastauksen ydin on Simonin kommentissa, jossa hän kertoo, ettei hänellä ollut

voimakasta näkemystä Pekka Herlinistä, vaan että hän halusi antaa puheenvuoron heille, jotka tunsivat hänet paremmin. Olennaista olivat myös suvun jäsenten avoimuus ja halu osallistua hankkeeseen. ”He eivät muuttaneet siitä sanaakaan. Kukaan ei koskaan sanonut, että sinun pitää tehdä niin tai näin. Ei ikinä!” Simon kertoo.

Ilmastonmuutos on *Suomen Kuvalehden* numeron 43 keskeisiä aiheita Kööpenhaminan ilmastokokouksen vuoksi. Artikkelissa ”Muutos olen minä” tietokirjailija esiintyy tyypillisessä roolissaan asiantuntijana, kun jutussa siteerataan tiedetoimittaja Pasi Toiviaisien teosta *Ilmastonmuutos*. *Nyt*. Toiviainen korostaa haastattelussa, että on tärkeää säilyttää toivo: ”Jos luovutamme siitä, tekemisillämme ei ole enää mitään merkitystä.” Paitsi asiantuntijana hänet esitetään elämänarvojaan punnitsevana ”filosofina”.

Lokakuun viimeisessä numerossa (SK 44) kirjallisuus on aiheena kahdessa artikkelissa, joissa kerrotaan WSOY:n kriisistä ja Sinikka Klemetilän kirjasta *Matti I Suuri*. Kirja käsittelee Klemetilän isoisää, vallan liepeillä liikkunutta vähintäänkin eksentristä hahmoa.

Suomen Kuvalehdessä ilmestyi kirjankustantajien mainoksia enemmän kuin muissa lehdissä: niitä oli joka numerossa kahdesta viiteen ja yleensä ne olivat koko sivun kokoisia. Lokakuun kolmessa ensimmäisessä numerossa oli vain Otavan mainoksia. Kuun kahdessa viimeisessä numerossa oli molemmissa viisi, joista toisessa kaksi ja toisessa kolme Otavan mainosta. Loput olivat Karttakeskuksen (*Suomen Kuvalehden* kuukauden kirja alennettuun hintaan), Gummeruksen (myös Ajatus-kirjojen, joka kuuluu Gummerukselle), Suomalaisen kirjakaupan ja WSOY:n mainoksia. *Suomen Kuvalehti* kuuluu Otava-konserniin.

ELÄMÄNI TIETOKIRJAT

Kertomukset lukuelämyksistä Tieteessä tapahtuu -lehdessä

Tieteessä tapahtuu on Tieteellisten seurain valtuuskunnan julkaisema lehti, joka pyrkii edistämään tieteenalojen välistä keskustelua. Lehti ilmoittaa olevansa foorumi ajankohtaisille ja yleistajuisille tiedeartikkeleille sekä keskustelulle tieteestä ja tiedepolitiikasta. Lehdessä julkaistaan Elämäni tietokirjat -palstaa, jossa tunnetut tietokirjailijat ja tieteentekijät kertovat heille eri elämänvaiheissa merkityksellisiksi muodostuneista tietokirjoista.

Vuonna 2009 kertomuksia julkaistiin seitsemän. Kirjoittajiksi oli pyydetty kauno- ja tietokirjailija Kaari Utrio, professori ja tietokirjailija Markku Löytönen, Suomalaisen kirjallisuuden seuran erikoistutkija Raija Majamaa, Yleisradion tiedetoimittaja ja tietokirjailija Marjo T. Nurminen, historian emeritusprofessori Matti Klinge, suomenkielen emeritaprofessori Auli Hakulinen, akatemiaprofessori Risto Nieminen sekä filosofian professori Sara Heinämaa. Tarkastelen seuraavassa näitä seitsemää kirjoitusta etsien niistä yhdistäviä ja erottavia piirteitä.

Neljässä kuvauksessa seitsemästä ovat erityisen tärkeitä lapsuuden tietokirjamuistot. Samoin neljässä tarinassa nuoruuden ja nuoren aikuisuuden, lukio- tai opiskeluajan tärkeät tietokirjat ovat kertomuksen keskeistä sisältöä. Vain yhdessä viitataan ilmeisesti aikuiseena – ensimmäistä lukukertaa ei ajoiteta tiettyyn elämänvaiheeseen – luettuihin tärkeisiin kirjoihin, joihin kirjoittaja palaa jatkuvasti uudelleen. Yhdessä tarinassa käsitellään tasapuolisesti lapsuuden,

nuoruuden ja aikuiselämän tärkeitä tietokirjoja. Kirjoittajille esitetty pyyntö kirjoittaa Elämäni tietokirjat -palstalle virittää miettimään lukemismuistoja koko elämän varrelta. Siitä huolimatta pidän huomionarvoisena sitä, että suuri osa tietokirjailijoista vaalii muistoja itselle tärkeistä tietokirjoista – ei vain lukukokemuksina vaan myös esineinä. Seitsemän kertomusta tärkeistä tietokirjoista elämän varrellä on lukumääräisesti vähän, joten laajemmat tulkinnot on jätettävä sikseen.

Peräti kolmessa kirjoituksessa romaani nostetaan ensin mainituksi kirjallisuudenlajiksi. Lisäksi muutamat muutkin muistuttavat kirjoituksessaan jonkin romaanin tärkeästä vaikutuksesta tiedon ja elämysten tuottajana. Matti Klinge, Markku Löytönen ja Sara Heinämaa kokevat saaneensa niin merkittävää tietoa menneestä ajasta (Klinge), kaukaisista kulttuureista (Löytönen) ja ihmisen keskeisistä kokemuksista (Heinämaa), että he päättivät nostaa kaunokirjallisuuden ensimmäiseksi, vaan ei ainoaksi henkilökohtaisesti tärkeäksi.

Klinge kirjoittaa: ”Sir Walter Scott kehitti 1810-luvulla modernin historiallisen romaanin perusidean: fantasian luoma henkilö elää ja seikkailee todellisen menneisyyden maailmassa. Mielikuvituksen keksimä henkilö tai henkilöt ja näiden vaiheet sijoitetaan huolellisesti tutkittuun ja kuvattuun ajalliseen ja paikalliseen ympäristöön, jossa he kohtaavat historiasta tunnettuja henkilöitä, osallistuvat todella tapahtuneisiin sotilaallisiin ja poliittisiin tapauksiin, ajattelevat ja tuntevat ajalle tyypillisellä tavalla. – Suomessa tämänlaatuisen historiallisen romaanin suuri nimi on Zacharias Topelius. Nostan hänen Välskärin kertomuksensa – ne alkoivat ilmestyä 1850-luvulla – sekä monien suomalaisten ja ruotsalaisten että oman tietokirjakehitykseni tärkeäksi kirjaksi.” Klinge korostaa, että parhaat historiallisten

romaanien kirjoittajat olivat ja ovat myös historioitsijoina erittäin taitavia. *Välskärin kertomuksiin* sisältyy hänen mukaansa paljon hyvää tietokirjallisuutta: ”Topelius pystyi hahmottamaan ja kuvaamaan monia historiallisia vaiheita ja ilmiöitä myöhemmän tutkimuksen kannalta oikein ja osuvasti samoin kuin hän monissa romaaneissaan myös omisti huomiota Suomen eri maakuntien kuvaamiselle. Hän vertautuu näissä suhteissa eräisiin aikansa kuuluisiin ulkomaisiin historioitsijoihin, kuten Jules Michelet’hen.”

Markku Löytönen mainitsee ensimmäisenä sellaiset lapsuuden seikkailukertomukset kuin J. Fenimore Cooperin *Viimeinen mohikaani* tai Toivo Kauppinen *Seikkailu kadonneessa kaupungissa* sekä Mika Waltarin useat historialliset romaanit. Näiden tuottama voimakas lukuelämys liittyi niiden mahdollistamaan kuvitteelliseen matkustamiseen 1950- ja 1960-luvuilla, kun lapset matkustivat vähän. ”Minun ei tarvinnut kuin avata J. Fenimore Cooperin *Viimeinen Mohikaani*, kun olin jo Atlantin tuolla puolen Pohjois-Amerikan erämaissa”, Löytönen kirjoittaa. Hän kertoo pitäneensä myös kaukomaista kertovista tieto- ja matkakirjoista: ”Rafael Karstenin kaksiosainen matkakirja Intiaanien parissa Ecuadorin aarniometsissä kiidatti minut hetkessä Etelä-Amerikan Amazonasin pääkallonmetsästäjien luo. Luin myös innolla suurista löytöretkistä ja merirosvoista.”

Monissa *Elämäni tietokirjat* -kirjoituksissa tuodaan lapsuuden ja kouluajan muistot tietokirjallisuudesta esiin eloisasti kuvaten. Niistä välittyy voimakas tunnemuisto, joka liittyy varhaisiin lukukokemuksiin tietokirjojen parissa tai kuvien ja karttojen katselemiseen.

Sekä Marjo T. Nurminen että Kaari Utrio kertovat varhaisista kokemuksistaan historiaa käsittelevien teosten äärellä. Kun Nurminen oli pieni koululainen, mummi istutti hänet viikoittain katselemaan

Viipuri-aiheista kirjaa sekä kuuntelemaan tarinoita Viipurista ennen sotia ja Venäjän historiasta. Vasta kun kirjoja oli katseltu ja tarinoita kerrottu tarpeeksi, hän sai tarttua pöydän antimisiin. ”Mieleeni ja sieluuni istutettiin historian taju Domino-keksien ja keltaisen Jaffan voimalla”, Nurminen kirjoittaa.

Marjo T. Nurmisenestä tuli 1970-luvulla innokas Etelä-Haagan sivukirjaston käyttäjä: ”Kirjakaupassa en ole koskaan onnistunut tavoittamaan samaa löytämisen riemua kuin kirjastossa, jossa kirjat lakkaavat olemasta vain esineitä. Kirjastossa niistä tulee muistin kannattelijoina. Niiden arvoa ei voi mitata rahassa, koska ne eivät ole myytävinä vaan löydettävänä.” Kirjastosta hän myös löysi ensimmäisen historiakirjan, josta hän innostui omaehtoisesti. Se oli *Euroopan tarina sanoin ja kuvin* (1960), josta hän kertoo: ”Kirjan lennokas taitto ja mielenkiintoiset kuvat ovat minusta edelleen vertaansa vailla. Tekstiä on kirjassa niukalti ja se toimii vuoropuhelun omaisesti kuvien kanssa. Kirjastossa tämän kirjan voi löytää luokasta kulttuurihistoria, osastosta, jonne niin usein vaistomaisesti edelleenkin suuntaan kulkuni.”

Nurmisen ja Utrion tarinoita yhdistää paitsi innostus historiaan, myös lapsuudenkodin tai suvun tarjoavat esikuvat lukemisen ja historiantuntemuksen tärkeydestä. Tosin Nurminen on ainoa, joka nostaa yliopiston pääsykoekirjan siihenastisen elämänsä tärkeimmäksi tietokirjaksi. Kyseessä oli Maria-Liisa Nevalan toimittama *Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä* (1983).

Kaari Utrio innostui seitsemänvuotiaana palavasti B. Estlanderin ja Eero Hietakarin *Jokamiehen maailmanhistoriasta*. Jo kirjan alku lumosi vasta lukemaan oppineen tytön: ”Lukija viedään heti kaukaiseen maahan, kaukaiseen aikaan, esitellään suuri päähenkilö

Niili ja luodaan jännite lahjalla, joka maksoi.” Myös mustavalkoiset kuvat iskostuivat mieleen: ”Tänä päivänä näen silmissäni piirroksen ’Spartalainen äiti lähettää poikansa taisteluun’ tai ’Benjamin Franklin käsikärryineen’. Kirja oli mahdollista löytää kodin kirjahyllystä, ja Utrio kertookin, että mikä tahansa kirjanhankintatoive toteutettiin lukuun ottamatta Tarzan-kirjoja. Näitä eri sukupolviin kuuluvia tietokirjailijoita yhdistää innostuminen Egon Fridellin *Uuden ajan kulttuurihistoriasta* (1930–1933), joka ei ollut Utrionkaan lapsuudessa mikään uusi teos.

Fyysikko Risto Niemiselle kirjat ovat varhaislapsuudesta asti olleet niin tärkeitä, että hän esittää kokonaisarvion kirjojen merkityksestä näin: ”Tietokirjat ovat elämäni.” Niemisen ammatin näkökulmasta on kuvaavaa, että hän innostui lapsena Lauri Hirvensalon *Maapallon eläinkuvastosta* ja K. E. Kivirikon *Suomen linnuista*. Nieminen kirjoittaa: ”Kivirikon kirja vaikutti varmasti koulupoikavuosina lintuharrastuksen viriämiseen, ensin Leo Lehtosen perustamassa Certhia-luontokerhossa Maunulan yhteiskoulussa ja myöhemmin erilaisissa kaveriporukoissa. Ensimmäiset itse hankkimani lintukirjat olivat Paavo Voipion suomeksi toimittama Linnut värikuvina ja Olavi Hildenin Retkeilijän lintuopas, molemmat siihen aikaan paljon käytettyjä tunnistusoppaita. Valtavan vaikutuksen teki aikoinaan kaksiosainen jättiteos Pohjolan linnut värikuvin, jonka olivat toimittaneet Lars von Haartman, Olavi Hilden, Pentti Linkola, Paavo Suomalainen ja Rauno Tenovuo. Siihen oli kerätty uskomaton määrä tietoa lintujen ulkonäöstä, esiintymisestä ja käyttäytymisestä.”

Elämäni tietokirjoista kirjoittaneet tieteentekijät eivät kovin paljon kerro aikuisiällä vaikutuksen tehneistä yksittäisistä tietokirjoista. Sen sijaan he pohtivat tietokirjojen merkitystä oman elämänsä ja

suuntautumisensa kannalta.

Poikkeuksen tekee Risto Nieminen, joka luettelee vaikuttavina lukukokemuksina suuren joukon fyysikoiden, tähtitieteilijöiden ja materiaalitutkijoiden teoksia mukaan lukien monet tiedemiesten elämäkerrat. Myös 1900-luvun alun tutkimusmatkoista kertovat teokset ovat hänen suuria suosikkejaan.

Toinen poikkeus on Sara Heinämaa, joka ei kerro mitään varhaisista kokemuksistaan tietokirjallisuuden parissa. Sen sijaan hän nostaa keskiöön romaanin käyttäessään Simone de Beauvoirin *Man-dariinit*-teosta keskeisenä tutkimuslähteenään. Se sisältää Heinämaan mukaan yksityiskohtaisia filosofisia kuvauksia aiheista, joita hän tutkii työkseen. Tietokirjallisuudesta ensimmäiseksi mainituksi tulee saman tekijä *Toinen sukupuoli*.

Erikseen on kuitenkin syytä mainita suomenkielen tutkijan Raija Majamaan kertomus siitä, kuinka hän vihkiytyi arkistomateriaaleihin jo koululaisena, kun hänen isänsä tarvitsi avustajan kopioimaan käsin ruotsinkielisiä arkistodokumentteja.

"Ajatteluani ovat eniten muuttaneet tietokirjat"

Tärkeät lukukokemukset olivat syksyn mittaan aiheena ainakin kahdessa sanomalehtiartikkelissa. *Helsingin Sanomien* kulttuuriosasto kysyi 24. marraskuuta muutamilta kirjailijoilta näiden kirjallisia esikuvia. Jutussa kirjailijoiksi kelpuutetaan vain kaunokirjailijat. Neljä kirjailijaa nimeää yhteensä neljatoista itselleen tärkeää kirjailijaa. Ainoastaan Emma Juslin nimesi inspiraationlähteekseen tietokirjailijan: hänen uusimpaan romaaniinsa *Ensamma tillsam-*

mans (*Yksin yhdessä*) ovat vaikuttaneet Charles Darwinin teokset. Darwinin valikoituminen tärkeäksi vaikutteiden antajaksi tuskin on sattumaa, koska koko 2000-luku on käyty välillä kiihkeääkin keskustelua evolutionismista yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa sekä sanoma- ja aikakauslehdissä. Darwin on tässä jutussa kuitenkin poikkeus: muuten kaunokirjailija lukee kaunokirjallisuutta.

Helsingin Sanomien Kirjamesiintäessä 21. lokakuuta on Miellipide-palsta omistettu lukijoiden tärkeille lukukokemuksille. Kertomuksia julkaistiin 17 ja niihin sisältyy suuri joukko vaikutuksen tehneitä kirjoja: Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*, Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* sekä Leo Tolstoin *Sota ja rauha* ja nykykirjallisuudesta Sofi Oksasen *Pubdistus*. Kiinnostavaa ja ehkä yllättävääkin on se, että 11 kirjoituksessa kerrottiin nimenomaan tietokirjoista voimakkaiden elämysten lähteenä.

Seuraavat tietokirjat tai tietokirjailijat mainittiin *Helsingin Sanomien* koosteessa lukijoita sävöyttäneistä lukukokemuksista:

Erik Tawaststjerna: *Sibelius*

Samuli Paulaharju: Lapista ja Ruijasta kertovat kirjat

Maija Butters: *Väkevä hauras*

Immanuel Kant: *Siveysopilliset pääteokset*

Irja Wendisch: *Me sotilaiden lapset*

Jatkosotakronikka

Jack Fincher: *Sinister people*

Sam Harris: *Uskon loppu*

Christopher Hitchens: *Jumala ei ole suuri*

Richard Dawkins: *Jumalharha*

Alexandre Havard: *Virtuous Leadership* (suom. *Hyvejohtajuus*)

Jari Sinkkonen ja Mirjam Kalland: *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*

Alessandra Piontelli: *From Fetus to Child*

J. Donald Hughes: *Maailman ympäristöhistoria*

Lisäksi mainittiin sävättävänä mutta varoittavana esimerkkinä Mauno Saaren *Haavikko-niminen mies*.

Neljästätoista vaikuttavasta tietokirjasta yhdeksän eli yli puolet oli ulkomaista kirjallisuutta. Niistä kolmannes oli luettu alkukielellä. Runsas neljännes oli naisten kirjoittamia kirjoja. Aihepiirit vaihtelivat, mutta monet teoksista käsittelivät elämän, olemassaolon, uskon ja maailmankatsomuksen peruskysymyksiä sekä elämän säilymistä maapallolla.

Maija Buttersin *Väkevä hauras* käsittelee äitiyden mysteeriä ja hän löysi kirjasta paljon vastakaikua omille ajatuksilleen ja kokemuksilleen raskaudesta, synnytyksestä ja äitiydestä sekä tähän kaikkeen liittyvästä henkisestä muutoksesta. Itseymmärryksen lisääntymisestä oli kyse myös lukijalla, jolle Irja Wendischin *Me sotilaiden lapset* oli käänteentekevä. Kirjoittajan isä oli sodankäynyt, alkoholisoitunut puurtaja, ja kirja avasi hänelle tien anteeksiantoon. Kirjan luettuaan hän ymmärsi paljon paremmin monia perheensä tilanteita sekä sisaruksiaan ja vanhempiaan. ”Se, että lukemisen myötä voin ymmärtää myös itseäni paremmin, auttaa ja armahtaa minua”, lukija kirjoittaa. Eräälle vasenkätiselle lukijalle tärkeä kirja oli *Sinister people*, joka käsittelee kätisyyden monimuotoisuutta.

Eräs lukija kertoo etsineensä kirjoista vastausta siihen, miksi monet kulttuurin ilmiöihin kriittisestikin suhtautuvat ihmiset voivat olla uskovaisia: ”Tarjonta on aina viime vuosiin asti ollut vähäistä.

Parin viime vuoden aikana on suomennettu useita uskontokriittisiä kirjoja. – Kirjat syvensivät tietoa uskonnoista ja varsinkin niiden vahingollisuudesta.”

”Ajatteluani ovat muuttaneet eniten tietokirjat”, kirjoittaa lukija, jolle kaunokirjat ovat tarjonneet tärkeitä elämyksiä ja nautintoa. ”Uusia näkökulmia ovat tuoneet esimerkiksi Alessandra Piontellin *From Fetus to Child* sekä *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*, jonka ovat toimittaneet Jari Sinkkonen ja Mirjam Kalland. Piontellin sikiöaikaa kuvaava kirja haastoi ajattelemaan aborttia ja ihmiselämän alkua uudesta näkökulmasta. Sinkkosen ja Kallandin kirjan artikkeleissa puolestaan valotettiin vanhemman lapsen kohdistaman ruumiillisen väkivallan taustoja uudella tavalla”, kirjoittaa lukija, joka on ammatiltaan psykologi.

TIETOKIRJAILIJOIDEN SUHDE MEDIAAN

Tässä luvussa mediaa tarkastellaan tietokirjailijoiden omasta näkökulmasta ja esitellään, minkälaisia kokemuksia heillä on mediaesiintymisistä ja heidän omien teostensa arvosteluista ja esittelyistä mediassa. Tässä tietokirjailijat itse ovat parhaita asiantuntijoita, joten aineistoa kerättiin kehottamalla Suomen tietokirjailijat ry:n jäseniä kertomaan mediakokemuksistaan. Yhdistyksen jäsentiedotteessa 5/2009 julkaistiin 19. lokakuuta 2009 kirjoituspyyntö, joka oli otsikoitu ”Tietokirjailija, kerro suhteestasi mediaan!” Vastaajia kehoitettiin kirjoittamaan aiheesta vapaamuotoisesti, koska haluttiin välttää heidän johdattelemistaan muistelevaan vain tietyn tyyppisiä kokemuksia, esimerkiksi negatiivisia kokemuksia. Sama pyyntö lähetettiin noin kuukautta myöhemmin kaikille jäsenille sähköpostina. Molemmissa oli vastausten lähettämistä varten tutkijan sähköpostiosoite.

Yhteensä 78 tietokirjailijaa vastasi kirjoituspyyntööni. Internetin merkityksestä mediana kertoo se, että painetun jäsentiedotteen ilmoituksen perusteella saatiin 11 vastausta, ja sähköpostitse lähetettyyn viestiin vastasi 67 tietokirjailijaa. Vastaajista 48 oli miehiä (62 prosenttia) ja 30 naisia (38 prosenttia). Suomen tietokirjailijat ry:n noin 2 500 jäsenestä oli vuonna 2009 miehiä 56 ja naisia 44 prosenttia.

Vastausten pituus vaihteli yli kuuden sivun selostuksista liitteineen alle puolen sivun kirjoituksiin, joissa vastattiin lyhyesti esittämiini kysymyksiin. Tavallisimpia olivat reilun sivun mittaiset vastaukset. Aineisto on monipuolinen: kyselyyni vastasivat monen alan tietokirjailijat, niin tieteentekijä-tietokirjailijat kuin oppikirjailijat

sekä yhden tietokirjan tai kymmeniä tietokirjoja kirjoittaneet ja toimittaneet.

Tietokirjailijoiden mediasuhde-kertomukset koottiin taulukkoon, jossa vastaajista ja heidän kertomuksistaan poimittiin ydinkohdat, kuten tiedot tietokirjailijan tuotannon aihepiiristä ja laajuudesta sekä kirjoituksessa mainitut teokset. Yleissävyä suhteesta mediaan arvioitiin jakamalla kertomukset karkeasti kolmeen luokkaan: kokemukset mediasta olivat pääosin positiivisia tai negatiivisia tai sekä positiivisia että negatiivisia. Tämä jako ei ota kantaa mediakokemusten asiiasältöön, vaan sitä tarkasteltiin erikseen.

Ei ole mikään yllätys, että tietokirjailijoiden kokemukset medias- ta vaihtelivat suuresti. Tietokirjallisuuden lajit ovat hyvin monenlaisia – ja tällöin on ymmärrettävää, että myös tietokirjailijat näkyvät julkisuudessa monin eri tavoin. Osa tietokirjoista on tarkoitettu laajalle yleisölle, osa sisältää mediaa erityisesti kiinnostavaa ainesta tai tietokirjailija on jo julkisuuden henkilö julkaistessaan kirjan. Myös tietokirjailijoiden tuotannon laajuudessa on valtavia eroja. Näin ollen ei ole mielekäästä yrittää esittää kovin vahvoja yleisluontoisia tuloksia tietokirjailijoiden suhteesta mediaan.

Vastauksia kyselyyn tuli eniten historian alan tietokirjailijoilta. Mukana oli ennen kaikkea historiantutkijoita, joiden kirjojen aiheet liittyivät esimerkiksi paikallishistoriaan, yhdistyshistoriaan tai kulttuurihistoriaan. Muista vastaajista ainakin kuusi oli kirjoittanut lääketieteestä tai terveydestä, ja toinen iso ryhmä oli luonto- ja ympäristöaiheista kirjoittaneet. Kolmanneksi erottuivat taloutta (taloustiedettä, liiketaloutta, markkinointia ja johtamista käsittelevät aiheet) käsittelevät tietokirjailijat. Neljänneksi useimmin vastanneet olivat kirjoittaneet kasvatusta, psykologiaa ja sosiaalipsykologiaa kä-

sitteleviä tietokirjoja. Mediakokemuksistaan kirjoittivat myös eri taiteenlajeista tai äidinkielestä ja kirjallisuudesta kirjoittaneet. Maantieteestä, matkailusta ja retkeilystä kirjoitti kolme tietokirjailijaa, samoin media-alasta.

Tietokirjailijoiden kokemukset mediasta olivat tavallisemmin positiivisia kuin negatiivisia. Joka kolmannen vastanneen tietokirjailijan mediasuhdetta voi luonnehtia positiiviseksi ja noin joka viidennen (18 prosenttia vastanneista) pääosin negatiiviseksi. Yhdeksän prosenttia vastauksista sisälsi sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Kahdeksan prosenttia vastauksista oli toteavan neutraaleja tai sellaisia, ettei kokemusten sävy ollut pääteltävissä: tavallisin oli toteamus mediahuomion vähäisyydestä ilman, että mediaa tai kustantajaa olisi moitittu.

Palkitseva mediasuhde

Positiivisimpia mediakokemuksia oli yleensä niillä tietokirjailijoilla, jotka toimivat tai olivat toimineet media-alalla, yleensä toimittajina. Heillä oli ammatin tuomaa kokemusta arvioida etukäteen, minkälaista julkisuutta tietokirjalle voi odottaa ja miten valmistautua haastatteluihin. Muutamat ottivat itse yhteyttä mediaan, ja saivat siten aiheelleen julkisuutta. Näin tekivät myös jotkut muut kuin toimittaja-taustaiset tietokirjailijat.

Tietokirjailija Anssi Orrenmaa, joka on kirjoittanut monia arkielämän niksejä käsittelevää kirjaa, kertoi hyödyntäneensä haastattelulanteita omassa työssään. ”Niksologin” vinkit ovat niin mainioita, että kirjoittajan luvalla siteeraan niitä tässä:

1. Olen miettinyt ennen haastattelua, mitä asioita haluaisin saada läpi kyseisessä mediassa. Olen tavannut asettaa mieleeni pari kolme tavoiteltavaa viestiä, ja pyrkinyt ujuttamaan ne sanomisiini. Useimmiten olen tähän pystynytkin, joskus ilman sen kummempaa aasinsiltaa tai kysymystä lähes vaihtamalla aihetta. Olen huomannut, että toimittajat ovat ottaneet nämä sanomani kiitollisena vastaan, ja useimmiten hyödyntäneet niitä. Hyöty on molemminpuolinen: minä saan viestini perille ja toimittaja saa painokkaita sisältöjä, joita ei olisi ehkä hoksannut kysyä.

2. Olen ottanut haastattelutilanteet uusia virikkeitä antavina mahdollisuuksina. Useimmat kysymykset ovat ennalta arvattavia, mutta niihin voi yrittää vastata uudella tavalla. Mutta aika usein toimittajien päässä on syntynyt myös uudenlaisia kysymyksiä. (Juuri tässä tilanteessa haastateltava sanoo ensi alkuun mukavat sanat: hyvä kysymys!) Nämä uudet kysymykset tai niiden kirvoittamat vastaukset voivat antaa uusia virikkeitä, jotka kannattaa laittaa muistiin. Lisäksi haastattelutilanne saa aivot toimimaan vilkkaammin. Olen todennut tämän etenkin TV-haastatteluissa, joissa olen jälkeenpäin katsoen yleensä vastannut vähän ovelammin kuin miltä itse tilanteessa on tuntunut.

Yhteenveto: useimmissa aiheissa media ja tietokirjailija elävät toisiaan hyödyntävässä symbioosissa. Mitä paremmin tietokirjailija saa viestinsä perille, sitä parempaa aineistoa media keskimäärin saa. Mitä ovelampia asioita media osaa nostaa esille, sitä enemmän uusia virikkeitä tietokirjailija saa. Tästä hyötывät myös median käyttäjät ja tietokirjojen lukijat. Kääntöpuolena

ilmenevästä median epätarkkuudesta ja kriittisyydestä ei kannata niin paljon piitata. Ne jäävät hyvien puolien varjoon. (Orrenmaa 30.10.2009)

Julkisuus on kuin hyvä kalansaalis

Positiivisia kokemuksia oli useimmin niillä, joiden teoksia ja kirjoittajaa media on ottanut runsaasti huomioon. Muutama tote- si mediahuomion olevan jopa ylenpalttista ja aiheuttaneen positiivisuudesta huolimatta paineita: kun esitelmä- ja haastattelupyynn- töjä tulee liikaa, osasta on jo kieltäydyttävä, millä tietokirjailija pelkää aiheuttavansa muille mielipahaa. Samalla tietokirjailijalle syntyy huoli omasta julkisuuskuvasta.

Television kulttuuri- ja keskusteluohjelmien kautta julkisuutta saanut historiantutkija kertoo ”pikkujulkkisvaiheestaan” – joksi hän mediahuomion huipulla olemistaan ironisesti nimittää – kuinka häntä pyydettiin antamaan lausuntoja milloin mistäkin asiasta. Hän päätyi naistenlehden kolumnistiksi, minkä jälkeen hänestä tehtiin useita henkilöhaastatteluja. Tilannettaan hän arvioi jälkikäteen: ”Vaikka alussa medianäkyvyys kutitteli itsetuntoa ja turhamaisuutta, tuli aika pian aika, jolloin median huomio alkoi tuntua pikem- minkin ahdistavalta, etenkin kun TV oli tehnyt naaman tutuksi eikä kapakassakaan saanut enää istua rauhassa.” Sittemmin tämä tietokirjailija on pitäytynyt asiantuntijaroolissa. Hän kokee media- huomion kuuluvan tietokirjailijan rooliinsa luontevasti ja pitää sitä ennen kaikkea toivottavana silloin, kun hänen kirjojensa aiheilla on yleistä merkitystä. Antoisinta tietokirjailijalle on, jos pääsee mukaan

tiedeohjelmiin tai muihin asiaohjelmiin, joissa toimittajat ovat aidosti kiinnostuneita itse asiasta.

Haastavinta julkisuudessa on tämän tutkija-tietokirjailijan mielestä se, ettei itse pysty täysin kontrolloimaan sitä, missä muodossa ja minkälaisissa yhteyksissä toimittajille annettut lausunnot esitetään. Esimerkkinä hän mainitsee asiayhteydestään irrotetut lausahdukset, jolloin voi käydä niin, että haastateltu ei tunnista näkemystään julkaisusta jutusta tai ohjelmasta. Toinen historiantutkija, jonka tietokirjan aihe liittyy terrorismiin, kertoo harkitsevansa aina tarkkaan haastatteluun suostumista ja pyytävänsä haastattelut luettavaksi ennen julkaisemista. Lopputulos on ollut hänen kannaltaan hyvä. Myös perheterapeutti-tietokirjailija pitää äärimmäisen tärkeänä juttujen tarkistamista etukäteen: hänen mukaansa ei saa tulla pienintäkään väärinkäsitystä, jottei asiakkaille tulisi vahinkoa.

Eräs sosiaalipsykologi puolestaan valotti paljon julkisuutta saaneessa tietokirjassaan omaa elämäntarinaansa tavalla, joka kosketti monia lukijoita. Sittemmin hän on alkanut kantaa huolta siitä, että median myönteisyys saattaa milloin tahansa kääntyä kielteiseksi ja siitä, että hänet voidaan leimata vain yhden asian edustajaksi. Toimittajat olivat innostuneita kirjasta ja halusivat tehdä juttuja ennen kaikkea sen tekijästä. Tämä tietokirjailija arvelee, että kirjan saama mediahuomio on saattanut parantaa hänen asemaansa esimerkiksi apurahoja haettaessa.

Näissä kahdessa – historioitsijan ja sosiaalipsykologin – kertomuksessa mediasuhteesta sävy oli myönteinen. Silti sosiaalipsykologi toteaa viisaasti, että ”julkisuus on ollut kuin hyvä kalansaalus: ensin tuntuu mukavalta, kun kaloja tarttuu trooliin, mutta lopulta saalista on niin paljon, että laiva ei tahdo jaksaa vetää sitä perässään”. Negatii-

visiakin kokemuksia kertyy valtavan julkisuuden kohteena olemisesta, mutta hän pääättelee, että ”tietokirjailijoiden pitää jossain määrin jaksaa vetää julkisuusroolia (sitä välillä niin raskasta troolia)!”

Tietokirjailijan suhde mediaan on hyvin myönteinen silloin, kun hänen kirjojensa aihe on uusi, media tarttuu siihen innokkaasti ja julkisuus on positiivista. Näin kävi aikanaan tietokirjailija Ulla Lehtoselle, joka on kirjoittanut usean vuosikymmenen ajan kirjoja luonnonkasveista, luomuviljelystä ja kasvisruuasta. Hänen kirjoihinsa liittyen tehtiin kaksi televisiosarjaa, jotka nostivat kirjojen myyntiä. Lehtonen tiivistää kokemuksensa näin: ”Minkäänlaista harmia esiintymisistä ei ole ollut, vaan päinvastoin niistä on myynnille ollut tavattoman suurta hyötyä. Eniten ehkä siksi, että asun Varkaudessa, kaukana Etelä-Suomen medioista. Ilman tiedotusvälineitten apua kirjoittamisessa ei olisi ollut paljonkaan mieltä, sillä tietokirjailijahan toivoo olevansa oman alansa tiedon levittäjä.”

Muutamit luonnontieteiden ja lääketieteen alan tietokirjailijat katsoivat koko työuransa yhtenä keskeisimpänä ulottuvuutena olleen tiedon välittämisen tutkimusalaltaan, esimerkiksi ympäristönsuojelun keskeisistä kysymyksistä tai rintasyöpäseulonnoista. Nämä tieteentekijä-tietokirjailijat olivat miettineet jo aikaa sitten strategioita, joilla saada aiheilleen näkyvyyttä, ja nähnet paljon vaivaa medianäkyvyyden lisäämiseksi. He olivat muun muassa kirjoittaneet ja esitelmöineet aiheistaan monenlaisilla foorumeilla. Tietoisina toimittajien vallasta nostaa esiin erilaisia teemoja he pyrkivät ottamaan senkin huomioon.

Lääketieteen tohtori ja tietokirjailija Gisela Gästrin jatkaa eläkkeellä ollessaan ponnekkaasti mammografia-seulontoihin liittyvää valistustyötä kansainvälisissä yhteyksissä. Mediahuomio tätä Mama-

hanketta kohtaan oli Suomessa laajinta 1980- ja 1990-luvuilla, kun aiheesta tuli uusia tutkimustuloksia. Gästrin on pohtinut paljon viestin perillemenoja ja päätynyt siihen, että lukijoiden ja kuulijoiden olisi tärkeää saada itse tehdä johtopäätöksiä monipuolisen informaation perusteella. Hän kertoo painottavansa mediayhteyksissään seuraavaa: ”Ihmisten tietojen, tietoisuuden ja asenteiden muokkamiseksi kelpaa yksisuuntainen kommunikaatio asiakokonaisuudesta ja väestön osuudesta siinä. Mutta käyttäytymismuutosten aikaan saamiseksi esimerkiksi terveyden edistämisessä tarvitaan kaksisuuntaista kommunikaatiota, seuranta ja toimenpiteitä riskin ilmetessä.”

Lääketieteeseen, terveyteen, elämänhallintaan ja psykologiaan liittyvä tietokirjoittaminen saa paljon vastakaikua mediassa. Näistä aihepiireistä kirjoittavat tietokirjailijat ovat yleensä erityisen tyytyväisiä kirjojensa saamaan mediahuomioon. Jos lääkäri-tietokirjailija vielä asettaa persoonansa likoon kirjoissaan, mediavyöry on valtava ja sävyltään positiivinen, vaikka kirjoittaja ei antaisi teoksessaan erityisen edullista kuvaa itsestään. Kenties media innostui juuri siitä, että terveyden alan korkeasti koulutettu asiantuntija näyttäytyi tavallisena ihmisenä.

Psykologian ja työelämän alalta tietokirjoja kirjoittaneet herättivät erityisesti naistenlehtien ja television kiinnostuksen. Eräs psykologi-tietokirjailija oli virittäytynyt mediasuhteisiin etukäteen ”sillä mielellä, että kaikki ei ikinä mene niin kuin olen ajatellut, enkä sitten ole pettynytkään. Päinvastoin, olen kohdannut lähes pelkästään asiantuntevia ja kiinnostuneita toimittajia.”

Useat tietokirjailijat, joilla oli positiivisia mediakokemuksia, toivat esiin julkisuuden kirjojen myyntiä lisäävän vaikutuksen. Yksityisyrittäjä-tietokirjailija arvosti myös julkisuuden mukanaan tuomia

lukuisia luentopyyntöjä, Joillakin tällaiset työtehtävät muodostavat merkittävän osan toimeentuloa.

Myönteinen suhde mediaan oli myös monilla niillä tietokirjailijoilla, joiden teoksista leviää tieto pääosin muita reittejä kuin suuren yleisön median kautta. Tarkoitan tällä erityisesti paikallishistorian, yhdistyshistorioiden ja sukuhistoriikkien kirjoittajia. Tällöin vähäininkin median huomio tuntuu mukavalta muttei välttämättömältä kirjojen markkinoinnin kannalta.

Edellä selostetut tietokirjailijoiden kokemukset runsaasta, joskus jopa liiallisestakin mediahuomiosta ovat kiinnostavia mutta sittenkin luultavasti melko harvinaisia, kun ajatellaan kaikkia tietokirjojen tekijöitä. Monien kirjoittamia teoksia ei juuri noteerata mediassa, ja monet heistä eivät kenties edes vastanneet kyselyyn. Oppikirjailijat kuuluvat paljolti tähän joukkoon.

Oppikirjailijat eivät näy mediassa

Mediaan pettyneistä tietokirjailijoista suuri osa oli oppikirjailijoita. Kokonaiskuvaksi heidän teostensa mediajulkisuudesta piirtyy näkymättömyys. Koulujen tai keskiasteen oppilaitosten oppikirjoja ei esitellä laajan yleisön mediassa lainkaan. Joissakin erikoislehdissä, kuten oppiaineen opettajien ammattilehdessä, saatetaan silloin tällöin esitellä oppikirjoja. Opettajien yhteisistä ammattilehdistä jotkut oppikirjailijat toteavat pettyneen oloisina, ettei niissäkään esiinny oppikirja-arvosteluja, koska ammattilehdissä varotaan kateuden tai muiden negatiivisten tunteiden herättämistä.

Monien uskonnon ja historian oppikirjojen kirjoittaja Simo Heininen kirjoittaa: ”Ongelma, johon en tiedä ratkaisua, koskee

tuottavinta tuotetta, nimittäin oppikirjoja. Kustantajat markkinoivat niitä parhaansa mukaan, ja olen ollut tilaisuuksissa mukana. Niissä pääsee kontaktiin opettajien kanssa, mistä on hyötyä kirjojen jatkokehittelylle, ja opettajat saavat tietää, ketkä heille kirjoja tekevät. Sen sijaan mitään julkista arvostusta tai kritiikkiä – vertailusta puhumatta – oppikirjat eivät saa. — Olen ollut mukana erilaisissa oppikirjatyöryhmissä kolmella kustantajalla kolmekymmentä vuotta ja tiedän, kuinka kovaa ja pitkälistä työtä tarvitaan hyvään lopputulokseen. Hyvää oppikirjaa myydään, mutta alalla on täydellinen mediahiljaisuus. Maailmantuskaansa mouruava esikoiskirjailija saa kyllä puolen sivua Hesarin kulttuuriosastolta, mutta ehkä tärkeimmän tietokirjalajin arviointeja ei löydy sieltä eikä muualtakaan. Tämä on epäkohta, mutta lieenee parannettavissa.”

Kymmeniä äidinkielen oppikirjoja kirjoittanut Leena Laulajainen toteaa, ettei hänen oppikirjojaan ole arvioitu lainkaan. Samaa sanoo toinen oppikirjailija Helena Ruuska. Hän toteaa, etteivät opettajien omat ainejärjestölehdet tai Opettaja-lehti ole kiinnostuneita oppikirjailijoista, koska ne ilmeisesti pelkäävät, että kustantajat alkaisivat käyttää heistä tehtyjä juttuja markkinointikeinona. Pitkään kustannuspäällikkönä toiminut Ruuska arvelee kustannustalojen jo aikaa sitten huomanneen, etteivät toimittajat ole kiinnostuneita oppikirjailijoista, ”ainoastaan kaunokirjailijat ovat mediaseksikkäitä”.

Jos oppikirjailija haluaa nostaa oman alansa asioita julkiseen keskusteluun, yksi parhaista keinoista on tarjota omia kirjoituksiaan lehdille. Biologian ja maantieteen alan oppikirjailija ja ympäristöekologian dosentti Matti Leinonen kertoo kirjoittaneensa tietokirjojen lisäksi yli tuhat kirjoitusta: kirja-arvosteluita, ylioita, kolumneja ja pakinoita sanomalehtiin, artikkeleita, kirjaesittelyjä sekä arviointeja

sanoma- ja aikakauslehtiin. Hän on saanut kirjoituksistaan erittäin paljon myönteistä palautetta eikä lehtikirjoittamisesta ole koskaan koitunut harmia. Oppikirjailijalle tunnettuudesta on ollut hyötyä. Ahkera kirjoittaminen eri lehtiin on todennäköisesti vaikuttanut myös valituksi tulemiseen kunnallisiin luottamustehtäviin. ”Omalta kohdaltani koin oikeaksi sanonnan ’joka kerran keksitään, sitä aina kysytään’, enkä läheskään aina voinut ottaa vastaan tarjottuja töitä”, Leinonen kirjoittaa.

Sen sijaan oppikirjailijana Matti Leinosen julkisuus on ollut ”perin juurin olematonta”. Näkemys muiden suhtautumisesta oppikirjojen kirjoittamiseen on karu: ”Itse asiassa monilla ihmisillä, opettajat mukaan lukien, on varsin kevyt näkemys oppikirjojen kirjoittamisesta. Ainakin ns. reaaliaineissa tavallinen mielikuva näet on, että oppikirja syntyy, kun kirjoittajat pistävät tietolähteistä noukkimansa asiat hyvässä järjestyksessä peräkkäin. Toki ainakin kyseessä olevien kirjojen käyttäjät kuitenkin yleensä osaavat arvioida oppikirjaa myös esimerkiksi tekstin laadun, kuvituksen, taiton ja ulkoasun kannalta. Tekijöiden medianäkyvyys on kuitenkin vaatimaton: useinkaan opettajat eivät edes tiedä kirjoittajien nimeä, vaan puhuvat esimerkiksi WSOY:n tai Tammen kirjasta tai siitä, missä on kannessa kuikka.”

Tätä tutkimusta varten kerätty media-aineisto tukee oppikirjailijoiden kokemusta: aineistonkeruujaksolla sanomalehdissä ei keskusteltu oppikirjoista. *Helsingin Sanomien* Nuorten posti -palstalla kirjoitti tammikuussa 2010 fysiikan kirjoista kaksi lukiolaista, joista toinen moitti fysiikan kirjoja tylsiksi. Toinen, joka luki eri kirjasarjaa, oli kirjoihin tyytyväinen ja muistutti opettajan ammattitaidon näkyvän myös opiskeltavien kirjojen valinnassa.

Ankarin kritiikki vääristelystä tai vaikenemisesta

Muutamien tietokirjailijoiden kritiikki mediaa kohtaan oli ankaraa. Taloustieteilijä moittii mediaa nimenomaan talousuutisten kohdalla totuuden vääristelystä ja ”sylikoirajournalismista”. Matkapuhelinten säteilyn terveyshaitoista samoin kuin jätevesien käsittelystä kirjoittaneet tietokirjailijat olivat pettyneitä median vaikenemiseen. Tekniikan alan kirjoja kirjoittanut arvelee, että erikoisalan kirjat jätetään uutisoimatta ja arvostelematta, kun toimittajilta puuttuu alan asiantuntemys.

Joskus tietokirja ja sen sisältö jää sivuseikaksi, jos sen julkaissut instituutio haluaa kiinnittää median huomion esimerkiksi resurssipulaansa. Kirjaa käytetään tällöin ikään kuin keppihevosenä instituution imagon kiillottamisessa. Tällaiset tilanteet voivat tulla tekijälle yllätyksenä ja jos tekijä on vapaa tietokirjoittaja, mikään instituutio ei tue häntä.

Median henkilöityminen harmitti yhteiskunnallisen pamfletin kirjoittajaa: hänen mielestään mediaa kiinnosti ainoastaan hänen yksityiselämänsä, ja kirjan aihe jäi sivuseikaksi. Liiketoiminnan alalta kirjoittaneen kokemukset ovat samansuuntaisia. Jos julkisuutta tulee, se tulee haastatteluna, ja kirjasta on vain sivumaininta. Taidehistorian alan tietokirjailija totesi, että hänen kirjojensa sisältämä asia kiinnostaa mediaa tuskin ollenkaan, mutta hänen elämänvaiheensa, virkanimitykset ja vastaavat, herättävät kyllä median kiinnostuksen. Moni mediasuhteesta kirjoittanut tietokirjailija viittasi ylipäänsä julkisuuden henkilöitymiseen: erään tietokirjailijan mielestä tästä on hyvä esimerkki julkkisten kirjoittamat keittokirjat.

Media-alalta tietokirjan kirjoittanut toimittaja arvioi alan elävän

suurta murrosta: ”Kukaan ei oikein tiedä, mihin ollaan menossa. – – Kaiken aikaa media pintapuolistuu ja viihteistyy. Syvälliset, esimerkiksi kirjoihin todella pureutuvat jutut alkavat olla harvinaista herkkua. Nykyisin korostetaan vain juttujen pituutta eli siis lyhyttä. Jos jokin tietokirja saa julkisuutta, niin silloin siihen on sisältynyt uutinen tai uutisia. ’Tavalliset’ kirjat eivät mediaa kiinnosta. Toki kirja-arvostelujakin edelleen tehdään, mutta nekin ovat vähenemään päin.”

Media-alan muutoksiin kuuluu myös omistuksen keskittyminen. Eräs vastaaja nimittää tätä suuruuden anatomiaksi: ”Samat piirit omistavat niin kirjapainot, kustannusliikkeet, lehtitalot ja jopa vähittäiskauppaketjut. Pieniä yksiköitä ei ole, jos joku yrittää, se on helppo vaieta hengiltä. Tai ei tarvitse vaieta, kun ei ota hyllyyn kirjoja, niitä ei ole silloin saatavilla.” Tämän kirjailijan kannalta Internet on tehnyt mahdolliseksi esilläolon ilman alan suurtoimijoita.

Internetin keskustelupalstat, blogit ja erilaisilla Internet-sivuilla julkaistavat kirja-arvostelut ovatkin muuttaneet tietokirjailijoiden mediajulkisuutta. Kuitenkin Internetiä kommentoitiin tietokirjailijoiden vastauksissa suhteellisen vähän, ehkäpä monet eivät seuraa Internetin keskustelupalstoja aktiivisesti. Eräs tietokirjailija kommentoi kokeneensa loukkaaviksi keskustelupalstojen suorasukaiset kommentit. Toinen tietokirjailija koki saaneensa netin harrastuspalstojen kautta merkittävää etua tehdessään tunnetuksi tietokirjojaan, jotka käsittelevät metsästystä, kalastusta ja aseita. Jo nykyisin tämänkaltaisen eri harrastus- ja ammattialoilla toimivien ihmisten keskinäinen kommunikaatio verkossa on suosittua, ja sen merkitys tulevaisuudessa lisääntyy entisestään.

Teosten näkyminen kirjakaupoissa voidaan mieltää myös osaksi

kirjallista julkisuutta. Eräs talousalan tietokirjailija oli tyytyväinen näyttävään juttuun Helsingin Sanomien taloussivuilla, mutta kertoi pettyneensä, kun hänen kirjansa oli kirjakaupassa laitettu perimmäiseen nurkkaan muiden johtamiskirjojen kanssa. Esille oli nostettu samaan aikaan ilmestyneitä ”TV:stä tuttu naama -kirjoja”.

MILLÄ EHDOILLA JULKISUUTTA?

Tässä teoksessa on tarkasteltu tietokirjallisuuden ja tietokirjailijoiden näkyvyyttä mediassa lähinnä syksyllä 2009 ja joiltakin osin vuoden 2010 alkupuoliskolla. Median laajasta kirjosta tarkasteltiin muutamia keskeisiä sanomalehtiä, kahta naistenlehteä, Suomen Kuvalehteä, yhtä tiedelehteä ja muutamia Internetin tietokirjallisuusarvostelujen kannalta keskeisiä lähteitä. Lisäksi tietokirjailijoilta itseltään kysyttiin heidän mediakokemuksistaan.

Tässä luvussa kootaan yhteen eri aineistoista tehtyjä havaintoja ja pohditaan tietokirjallisuuden paikkaa julkisuudessa. Tärkeä ja kokoava havainto on, että tietokirjallisuuden mediahuomion laajuus yllätti: tietokirjallisuutta esitellään mediassa runsaasti ja tietokirjailijat esiintyvät mediassa jatkuvasti. Vertailuja aiempaan tilanteeseen on vaikea tehdä, koska vastaavaa selvitystä ei ole tiettävästi tehty aikaisemmin.

Arvostelut siirtyneet osin verkkoon

Tietokirja-arvosteluja ilmestyy aiempaa enemmän verkossa. Tarkkoja vertailuja aiempaan tilanteeseen on mahdotonta tehdä, mutta vaikuttaa siltä, että kirja-arvostelujen määrä sanomalehdisissä näyttää olevan vähenemässä muiden juttutyyppien lisääntyessä. Tärkeimpiä tietokirjallisuusarvosteluja sisältäviä verkkosivuja ovat tällä hetkellä Suomessa *Kritiikkiportti*, *Kiiltomato–Lysmasken*, *Agricolan kirja-arvostelut* sekä eri sanomalehtien omat verkkosivut ja digilehdet. Tietokirja-arvosteluja ilmestyy lisäksi lukuisilla muilla

verkkosivuilla, esimerkiksi ammatti- ja kulttuurilehtien sekä yksityisten ihmisten ja harrastajaryhmien sivuilla.

Kritiikkiporti on Suomen arvostelijain liiton ja Suomen Kulttuurirahaston sekä lukuisien sanomalehtien ylläpitämä portaali, joka sisältää pääosin sanomalehdissä ilmestyneitä arvosteluja. Tois-
taiseksi kaikki lehtien arvostelut eivät kuitenkaan päädy *Kritiikkiportin* sivuille. Kirjailijajärjestöjen yhdistys Lukukeskus ylläpitää kirja-arvosteluihin keskittyvää *Kiiltomato*-verkkosivustoa, jolla on noin 7 000 kävijää viikossa. Sen sivustolla pääpaino on kaunokirjallisuudessa. *Agricolan kirja-arvostelut* sen sijaan sisältää lähes pelkästään tietokirja-arvosteluja erityisesti historian alalta mutta myös humanistis-yhteiskuntatieteelliseltä alalta. Se kerää noin 2 400 eri vierailijaa viikossa.

Internetin avulla on aiempaan verrattuna ratkaisevasti helpompaa hankkia tietoa olemassaolevista uusista ja vanhoista tietokirjoista. Esimerkiksi pääkaupunkiseudun kirjastojen yhteinen *HelMet*-verkkosivusto tekee mahdolliseksi hakea nopeasti tietoja kirjoista ja varata niitä. Sanomalehtien verkkosivujen ja digilehtien avulla voi palata aiemmin ilmestyneisiin kirja-arvosteluihin. Internetin hakukoneiden avulla löytää nopeasti tietoja kenestä tahansa tietokirjailijasta, jos häntä on joskus haastateltu mediassa tai jos hänellä on omat kotisivut. Sosiaalisen median, kuten *Facebookin* merkitys tiedon leviämisessä lisääntyy jatkuvasti ja yhä useammat yhteisöt perustavat *Facebook*-sivujaan Sosiaalisen median merkitys markkinointikana-
vana sekä välineenä, jonka kautta lukijat jakavat omia arvioitaan ja muuta tietoa, lisääntyy tulevaisuudessa. Se myös muuttaa muotoaan jatkuvasti. Vielä muutama vuosi sitten olisi tuntunut erikoiselta, että esimerkiksi Helsingin yliopisto olisi mukana verkkovideopalvelussa

YouTubessa, mutta vuonna 2010 yliopisto on paitsi *Facebookissa*, myös *YouTubessa*.

Verkossa julkaistavien kirja-arvostelujen ja kirjoja koskevan keskustelun etu on julkaisukynnyksen alhaisuus. Kääntöpuolena ovat käркеvät ja välillä asiattomatkin kommentit, joita kuka tahansa voi esittää esimerkiksi sanomalehtien verkkokeskusteluissa. Ne, jotka ovat tottuneet etsimään kirja-arvosteluja ja -esittelyjä vain lehdistä, löytävät tietoja vain murto-osasta kaikista ilmestyneistä kirjoista. Tämä taas voi vaikuttaa tietokirjojen myyntiin ja tunnettuuteen negatiivisesti. Kuitenkin suurin osa kirjojen lukijoista ja ostajista on entistä tottuneempia hakemaan tietoja kirjoista monesta lähteestä. Jos suuri osa tietokirjallisuuden julkaisemisesta siirtyy sähköiseen muotoon, kirja-arviotkin siirtyvät suurimmaksi osaksi verkkoon. Julkaistiin tietokirjallisuutta missä tahansa muodossa, kirjojen laadun arviointiin tarvitaan tulevaisuudessakin julkista keskustelua, ennen kaikkea kirjakritiikkiä (Hiidenmaa 2009, 10). Kirjallisuuden, lukemisen ja sosiaalisen median uudenlaiset yhdistelmät tarjoavat tulevaisuudessa runsaasti keskustelun ja tutkimisen aiheita.

Tietokirja-arvostelujen aiheet

Tietokirjallisuusarvostelujen määrää ja jakautumista eri aihepiireihin seurattiin kolmessa sanomalehdessä eli *Helsingin Sanomissa*, *Aamulehdessä* ja *Turun Sanomissa* kahden kuukauden ajan loka-marraskuussa 2009. Kirjavuoden vilkkaimpana aikana *Helsingin Sanomissa* ilmestyi 73, *Aamulehdessä* 65 ja *Turun Sanomissa* 56 tietokirja-arvostelua. Jos arvostelujen määrä suhteutetaan lehden ja

sen toimituksen kokoon, *Aamulehti* ja *Turun Sanomat* eivät jää jälkeen *Helsingin Sanomista*.

Historia, taide ja elämäkerrat olivat *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden* tietokirja-arvostelujen suosikkiaiheet. *Turun Sanomissa* keitokirjoja ja laajemmin ruoka- ja juomakulttuuria käsitteleviä kirjoja arvioitiin hivenen useammin kuin historiateoksia, mutta myös taide ja elämäkerrat olivat suosituimpia tietokirja-arvioiden kohteita. *Turun Sanomat* julkaisi erityisen näyttäviä arvioita eri taiteenlajeista.

Eroihin näiden kolmen sanomalehden tietokirja-arvostelujen aiheiden välillä kannattaa suhtautua varauksella tarkastelujakson lyhyiden vuoksi. Seuraavassa kuussa aihepiirien kirjo voisi jo asettua toisin. Tarkastelujaksolla kuitenkin näytti siltä, että *Helsingin Sanomat* julkaisee keittokirjojen, sisustuskirjojen ja muiden harrastuskirjojen arvosteluja vähemmän kuin *Aamulehti* ja *Turun Sanomat*. Silti ruoasta ja juomista kirjoitetaan *Helsingin Sanomissakin* runsaasti, vain juttutyypit ovat vaihtelevia. Kaikki sanomalehdet pyrkivät valtaamaan värikkäällä teemasivuillaan naistenlehtien ja sisustuslehtien alueita ja markkinaosuuksia. Vähän karrikoiden voi sanoa, että filosofisten ja kulttuurista käsittelevien esseiden tilalle ovat tulleet sisustus- ja matkailuvinkit.

Yhteiskuntaan ja talouteen liittyviä kirjoja arvioitiin enemmän *Helsingin Sanomissa* kuin kahdessa muussa lehdessä – itse asiassa talouteen liittyvien kirjojen arvioita ei ilmestynyt *Aamulehdessä* ja *Turun Sanomissa* lainkaan. *Helsingin Sanomissa* taas ei arvioitu huumorikirjoja. Tekniikkaan tai insinööritieteisiin liittyviä kirjoja ei arvioitu *Aamulehdessä* toisin kuin kahdessa muussa lehdessä. Oikeustieteen, hallintoon ja teologiaan liittyvät kirjat loistivat poissaolollaan kaikissa sanomalehdissä, mutta se ei ole ongelma, jos näiden alojen

ammattilaiset ja muut kiinnostuneet löytävät arvosteluja ammattilehdistä. Sen sijaan kasvatustieteen kirjojen vähäistä käsittelyä voi pitää selvänä puutteena, ellei vika sitten ole aiheesta ilmestyneiden kirjojen määrässä tai laadussa.

Tarkastelujaksolla *Helsingin Sanomien* tietokirja-arvostelujen aihepiirien profiili oli hiukan tiedepainoisempi kuin *Aamulehden* ja *Turun Sanomien*, sillä siinä ilmestyi arvioita luontoon, yhteiskuntaan ja talouteen liittyvistä kirjoista enemmän kuin kahdessa muussa lehdessä. Vastaavasti *Turun Sanomissa* mutta myös *Aamulehdessä* ilmestyi enemmän keittokirjoihin ja muiden vapaa-ajan harrastuksiin liittyvien kirjojen arvioita ja esittelyjä.

Aikakauslehdille puolestaan on tyypillistä esitellä ilmestyneitä tietokirjoja lyhyiden esittelyjen koosteina, joihin voi sisältyä arviointiaakin. Näitä pikku esittelyjä yhdistää usein jokin teema, vaikkapa esineiden kunnostus. Kirjaesittelyjen koosteissa fiktio näyttää pääsevän esille useammin kuin tietokirjallisuus.

Tietokirjailijan persoona esillä

Julkisuuden henkilöitymisestä on puhuttu ainakin jo 1970-luvulta alkaen, jolloin Richard Sennett puhui uudesta intiimisyyskultista (Leino & Väliaverron 1989, 60; Sennett 1976). Tällä hän tarkoittaa tilannetta, jossa privaatti ja julkisuus ovat menneet sekaisin ja ihmiset julkisessa kanssakäymisessä etsivät vain omaa tai toisten ”autenttista minää”. Samaan aikaan julkisuuden perusta, kiinnostus vieraisiin ihmisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin on kadonnut. Julkisuuden henkilöityminen ja yksityiselämän käännekohtien tuo-

minen mediaan on koko ajan jatkunut ja soveliaisuussäännöt siitä, mistä julkisuudessa on sopivaa puhua, ovat jatkuvasti väljentyneet (Jallinoja 1997; 2000; Maksimainen 2010). Julkisuuden keskittyminen henkilöihin näkyy myös tietokirjajulkisuudessa muuallakin kuin iltapäivälehdissä. Tietokirjailijat olivat näyttävästi esillä esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* Nimiä tänään -palstalla.

Henkilöhaastattelujen luoma tietokirjailijan julkisuuskuva oli erittäin positiivinen. Tietokirjailijat – oli haastateltavana upseeritietokirjailija, historioitsija-tietokirjailija tai asukasaktiivi-tietokirjailija – esiteltiin rooleissa, jotka ovat omiaan herättämään sympatiaa. Hänet kuvattiin tyypillisesti monista asioista ja erityisesti kirjojensa aiheista innostuneeksi, rauhalliseksi ja elämänarvojaan punnitsevaksi. Häntä voi monien haastattelujen perusteella luonnehtia viisaaksi ihmiseksi ja monesti hänen pohdinnoillaan on lukijoille terapeutistakin merkitystä. Terapeutti-tietokirjailija paljastaa joskus oman elämänsä säröjä, mikä sopii hyvin julkisuuden intiimisyyskulttiin samoin kuin juttu, jossa julkisuuden henkilöt kertovat, mistä kirjasta he ovat saaneet itselleen apua elämän käännekohtissa.

Julkisuuden keskittyminen tietokirjailijan henkilöön vaihteli siten, että ensimmäisen kuukauden aikana *Helsingin Sanomissa* julkisuuden henkilöityminen oli vahvaa mutta seuraavassa kuussa tietokirjailija esitettiin enemmänkin asiantuntijuuden kehyksessä ilman että tietokirjailijasta itsestään kerrottiin mitään. Kehystyksellä tarkoitetaan tässä yhteydessä Erving Goffmanin (1986; Karvonen 2000) käsitettä tulkintakehys, jonka avulla me havainnoimme, tunnistamme ja nimeämme asioita ja tapahtumia. Luomme itse kehyksiä kohtaamillemme asioille, mutta median parissa kohtaamme asioita ikään kuin jo valmiiksi kehystettyinä. Kehykset antavat mielen ja

merkityksen asioille, tilanteille ja toiminnalle. Erilaisten kehystysten näkökulmasta juuri asiantuntijuuden ja toisaalta tulkin kehys olivat tyypillisiä tietokirjailijan esiintymisten yhteyksiä. Myös totuudenpuhujan kehys liittyi toisinaan tietokirjailijan julkiseen kuvaan.

Suomessa ilmestyy erittäin paljon naistenlehtiä ja muita aikakauslehtiä maan kokoon nähden, ja niitä luetaan paljon. Niiden suhtautuminen tietokirjallisuuteen vaihtelee: jossakin lehdessä tietokirjallisuutta käytetään juttujen ideoinnissa ja taustatietojen hankkimisessa, mutta tietokirjailija jää näkymättömäksi eikä lukija välttämättä huomaa teosta jutun taustalla, vaikka se mainittaisiinkin. Tietokirjoista myös ammennetaan aiheita kirjaa tai kirjailijaa mainitsematta. Sen sijaan perinteisessä naistenlehdessä Kotiliedessä tietokirjailijat nostetaan näyttävästi esille luovina ja kiinnostavina persoonina julkaisemalla heistä laajoja henkilöhaastatteluja. Usein haastattelun pontimena on tietokirjailijan uutuusteos. Myös kirjailijan elämänarvoista, elämäntyylistä ja yksityiselämästä kerrotaan, jolloin kirjoituksen sävy on aina myönteinen, jopa ihaileva.

Hahmottelin koko lehtiaineiston pohjalta tietokirjailijan esiintymisten tyypillisiä kehystyksiä, ja päädyin yhdeksään tietokirjailijan kehukseen, eräänlaiseen ideaalityppiin, jotka kaikki esiintyvät usein julkisuudessa. Tietokirjailijoiden julkisessa kuvassa on melkein aina piirteitä, jotka viittaavat useaan tyyppiin, mutta he itse kenties kielteisivät edustavansa mitään näistä tyypeistä. Tyypittely on siis aina luonteeltaan pelkistävää ja yksittäisiä piirteitä korostavaa.

Tietokirjailija esiintyy julkisuudessa melkein aina kaksois- tai jopa useammassa roolissa. Hän on tietokirjailija mutta lisäksi julkisuuden sisällön ja sävyn perusteella hän esiintyy myös elämänfilosofina, tulkkina, totuudenpuhujana, käytännön ammattilaisena,

politiikkona, asiantuntijana, taiteenrakastajana, dokumentaristina tai terapeutina.

Elämänfilosofi-tietokirjailija voi olla eläkkeellä oleva professori, jonka elämänarvoja esitellään punnittuina ja esimerkillisinä. Hän voi olla myös etiikkaa pohtiva tähtitieteilijä tai teologi. Tietokirjailija voi olla elämäkerran kirjoittajana kohteensa tulkki. Totuudenpuhujana tietokirjailija saa usein huikeasti julkisuutta, mutta hän asettaa persoonansa alttiiksi kritiikille. Totuudenpuhujan aihe voi olla mikä vain suomalaisista miehistä ilmaston lämpenemiseen. Keittiömestari-tietokirjailija on tyypillinen käytännön ammattilainen. Poliitikko-tietokirjailija julkaisee useimmiten omat muistelmansa, mutta hän voi julkaista myös kuntoiluoppaan. Julkisuuden kannalta hän on hyvinkin kiinnostava. Asiantuntija-tietokirjailija voi olla yhtä hyvin taloustieteilijä kuin luonnontieteilijäkin, jonka persoonasta ei kerrota mitään mutta jonka tietämykseen luotetaan. Taiteenrakastaja-tietokirjailija laittaa intohimonsa ja sitä kautta persoonansa peliin niin kirjoissaan kuin mediassa. Dokumentaristi-tietokirjailija on tyypillisimmin historioitsija. Historioitsijan julkinen kuva voidaan myös kehystää totuudenpuhujaksi silloin, kun hän paljastaa kipeitä ja vaiettuja historian tapahtumia tai kritisoi muita historioitsijoita. Terapeutti-tieteentekijä voi olla tietokirjoja kirjoittava psykiatri mutta myös vaikkapa sodan mentaalisia traumoja purkava elämäkerran kirjoittaja, historioitsija tai yhteiskuntatieteilijä.

Julkisuuden keskittyminen ja kohut

Julkisuudella on taipumus keskittyä kulloisellakin hetkellä pinnalla oleviin henkilöihin. Lisäksi media luo itse kohuja, joita sit-

ten päivitellään mediassa. Tietokirjailijatkaan eivät ole näiden tendenssien ulkopuolella, vaikka suurin osa tietokirjallisuudesta on sen luonteista, ettei siitä saa nostatetuksi kohuja millään. Tietokirjallisuuden alalla elämäkerrat ovat tarjonneet viime vuosina erityisen herkullisia kohujen aiheita: vuonna 2009 erityisen kuohuttavina pidettiin Mauno Saaren teosta *Haavikko-niminen mies* sekä John Simonin teosta *Koneen ruhtinas – Pekka Herlinin elämä*. Myös pitkäaikaisen pääministerin Paavo Lipposen *Muistelmat I* päättyi ilta-päivälehtien lööppeihin.

Julkisuuden luonne tällaisissa yhteyksissä on sitten toinen asia. Näistä teoksista ilmestyi syksyn mittaan asiallisiakin arvosteluja ja muita artikkeleita, mutta näyttävin ja todennäköisesti mieleenpainuvvin julkisuus käsitteli elämäkertojen kohdehenkilöiden epäonnistumisia ja säröjä, jolloin kokonaiskuva muodostui raadolliseksi. Perinteisten suurmieselämäkertojen ylisanoja tuskin moni kaipaa, mutta kohujen nostattaminen kuvauksilla viinanjuonnista ja vanhuuden rappeutumisesta luo kohteista oudon kuvan. Samanlaisia ilmiöitä esiintyy muuallakin: Britannian entinen pääministeri Tony Blairin julkaistua muistelmateoksensa *A Journey* syyskuussa 2010 brittilehdistössä kohuttiin tämän alkoholinkäyttöön ja tunne-elämään liittyvistä tunnustuksista. Lehdissä keskusteltiin myös siitä, miten tällaisissa ”tunnustuksissa” on mukana kustantajan laskelmointia (The Independent 2.9.2010).

Poliitikkojen muistelmat ja poliittisen historian teokset saavat paljon huomiota sanomalehdissä ja *Suomen Kuvalehdessä*, ehkäpä liikaakin. Kysymys ei suinkaan ole siitä, etteikö näistä aiheista kannattaisi kirjoittaa, mutta kun tavaksi on muodostunut antaa näille aiheille paljon huomiota, muut aiheet menettävät tässä taistelussa

ten päivitellään mediassa. Tietokirjailijatkaan eivät ole näiden tendenssien ulkopuolella, vaikka suurin osa tietokirjallisuudesta on sen luonteista, ettei siitä saa nostatetuksi kohuja millään. Tietokirjallisuuden alalla elämäkerrat ovat tarjonneet viime vuosina erityisen herkullisia kohujen aiheita: vuonna 2009 erityisen kuohuttavina pidettiin Mauno Saaren teosta *Haavikko-niminen mies* sekä John Simonin teosta *Koneen ruhtinas – Pekka Herlinin elämä*. Myös pitkäaikaisen pääministerin Paavo Lipposen *Muistelmat I* päättyi iltapäivälehtien lööppeihin.

Julkisuuden luonne tällaisissa yhteyksissä on sitten toinen asia. Näistä teoksista ilmestyi syksyn mittaan asiallisiakin arvosteluja ja muita artikkeleita, mutta näyttävin ja todennäköisesti mieleenpainuvvin julkisuus käsitteli elämäkertojen kohdehenkilöiden epäonnistumisia ja säröjä, jolloin kokonaiskuva muodostui raadolliseksi. Perinteisten suurmieselämäkertojen ylisanoja tuskin moni kaipaa, mutta kohujen nostattaminen kuvauksilla viinanjuonnista ja vanhuuden rappeutumisesta luo kohteista oudon kuvan. Samanlaisia ilmiöitä esiintyy muuallakin: Britannian entinen pääministeri Tony Blairin julkaistua muistelmateoksensa *A Journey* syyskuussa 2010 brittilehdistössä kohuttiin tämän alkoholinkäyttöön ja tunne-elämään liittyvistä tunnustuksista. Lehdissä keskusteltiin myös siitä, miten tällaisissa ”tunnustuksissa” on mukana kustantajan laskelmointia (The Independent 2.9.2010).

Poliitikkojen muistelmat ja poliittisen historian teokset saavat paljon huomiota sanomalehdissä ja *Suomen Kuvalehdessä*, ehkäpä liikaakin. Kysymys ei suinkaan ole siitä, etteikö näistä aiheista kannattaisi kirjoittaa, mutta kun tavaksi on muodostunut antaa näille aiheille paljon huomiota, muut aiheet menettävät tässä taistelussa

palstatilasta. Mitä nämä toiset aiheet sitten voisivat olla? Eri taiteenlajeja kyllä käsitellään sanomalehdissä, samoin luontoa, ympäristöä, ruokakulttuuria ja mielenterveyttä. Sen sijaan talous, teknologia, maailman uskonnot, kasvatusta, maantiede, yhteiskunta ja urheilu ovat aloja, joista ilmestyy selvästi vähemmän tietokirjallisuuteen liittyviä juttuja, vaikka kiinnostusta lukijoilla voisi olla paljonkin. Tietysti edellytyksenä on, että näiltä aloilta ilmestyy kirjoja, joista keskustella.

Yksittäisistä tietokirjailijoista Sofi Oksanen sai syksyllä 2009 eniten mediahuomiota – hän on myös tietokirjailija, vaikkakin kaukokirjailijana huomattavasti tunnetumpi. Erityisen kuohuttavana pidettiin Oksasen Tanskan televisiolla antamaa haastattelua, jossa hän arvioi suomalaisten miesten mielenlaatua. Joidenkin mielestä hän vahingoitti Suomen julkista kuvaa maailmalla mutta hän sai myös puolustajia. Samasta kirjailijasta kohuttiin edelleen kesäkuussa 2010, kun WSOY ilmoitti, ettei aio enää kustantaa hänen teoksiaan. Tämän aiheen uutisoinnissa journalistisen paradigman mukainen uutiskohujen valtaama palstatila näyttäytyi vahvasti.

Näyttävän julkisuuden kohteina syksyllä 2009 olivat tietokirjojen tekijöistä Oksasen ohella ainakin ilmastonmuutoksesta kirjoittanut Risto Isomäki, muistelmiensa ensimmäisen osan julkaissut entinen pääministeri Paavo Lipponen, kaksi kirjaa samana vuonna julkaissut ulkoministeri Alexander Stubb, taiteilijoista ja kulttuurielämästä kirjoittanut Anna Kortelainen sekä lasten tietokirjojen tekijä Mauri Kunnas ja runoilija Paavo Haavikon elämästä kirjoittanut Mauno Saari. Suomen ulkopuolelta Leonardo da Vincin *Työpäiväkirjat* no-teerattiin laajasti.

Tietokirjailija asiantuntijan kehyksessä

Yksittäisistä elämäkertojen ympärille rakennetuista kohuista huolimatta tietokirjallisuuden julkinen kuva on asiapohjaisempi kuin monen muun aihepiirin. Tietokirjailijoita käytetään asiantuntijoina lähes millä tahansa aihealueella. He kirjoittavat myös yliöartikkeleita tai ”sunnuntaidebatti”-kirjoituksia ja mielipidekirjoituksia. Lisäksi he toimivat niin sanomalehdissä kuin aikakauslehdissä kolumnisteina ja tulevat tätä kautta laajemmin tunnetuiksi. Kolumnin yhteydessä on yleensä kirjoittajan valokuva ja lyhyt luonnehdinta, jossa tietokirjailija-nimike esiintyy usein. Tietokirjailija-ammattinimikkeen käyttö näyttää lisääntyneen tietokirjailijoiden omissa kirjoituksissa muutenkin, ja on mahdollista, että Suomen tietokirjailijat ry:n muutama vuosi sitten jäsenilleen esittämä kehoitus käyttää tätä nimikettä on tuottanut näkyviä tuloksia.

Tärkeä sanomalehtien osasto, jossa tietokirjailijat ja tietokirjallisuus suorastaan loistavat, on Tiede-palsta. *Helsingin Sanomissa* näiden näyttävästi kuvitettujen ja huolella taitettujen sivujen nimi on tällä hetkellä Tiede ja ympäristö. Lokakuussa 2009 sivuilla käsiteltiin metsien suojelua, missä yhteydessä mainittiin nimeltä jopa 19 tietokirjailijaa tai tieteentekijää. Tosin käsitteitä tietokirjailija tai tietokirjallisuus ei mainita kertaakaan, mutta mainituista teoksista annetaan julkaisutiedot, joten lukija kyllä pääsee halutessaan tarkemman tiedon lähteille. Tiede-sivuilla tietokirjallisuus ja tieteelliset julkaisut esitetään luontevasti rinnakkain. Tiedesivujen tulevaisuudesta on verkon tiedetarjonnan lisääntyttyä kuitenkin esitetty pessimistisiä kantoja.

Aamulehdessä Darwinin juhlavuosi oli esillä näyttävästi vielä syk-

syllä sekä pääkirjoitussivulla että komeassa artikkelissa. Mielenterveys oli erityisen vahvasti esillä *Turun Sanomissa* ja tämän aihepiirin yhteydessä käytettiin asiantuntijoina useita tietokirjailijoita.

Yksittäisistä tietokirjailijoista Risto Isomäki oli ympäristöasioissa näkyvimmin esillä. Hän on ehkä vielä tunnetumpi tieteiskirjailijana.

Tietokirjallisuus uutiskehyksessä

Kirjamaailmassa tapahtuneet muutokset ja ajankohtaiset uutis-tapahtumat muodostivat merkittävän osan tietokirjallisuuden julkisuudesta. Näitä kirjallisuusinstituutioon liittyviä aiheita olivat ainakin kirjamesnut, tietokirjallisuuspalkinnot, keskustelu sähköisistä lukulaitteista ja kuohunta, jota käytiin kustannustalojen ja niiden johtajanvaihdosten ympärillä. Tällöin tietokirjallisuus esiintyy uutiskehyksessä usein osana laajempaa ilmiötä.

Kirjamesnut tuntuivat sopivan erityisen hyvin iltapäivälehtiin, ja yllättävän monet tietokirjailijatkin mahtuivat näiden lehtien mukaan messuilla ”bongattavien” joukkoon. Heitä olivat erityisesti poliitikot, jotka olivat kirjoittaneet elämäkerran tai urheilutreenioppaan. Muissa päivälehdissä kirjamesnut olivat tärkeä mutta paikallinen ilmiö: *Turun Sanomat* ei kirjoittanut käytännöllisesti katsoen mitään kirjamesnuista Helsingissä ja päinvastoin. *Helsingin Sanomat* julkaisi kirjamesnuja ennen kolmentoista sivun kirjallisuusliitteen. Kirjamesnut on muodostunut kirjallisuuden julkisuuden merkittäväksi näyttämöksi paitsi kävijämäärältään, myös siksi, että sanomalehdet ja muu media raportoivat niistä laajasti. Tämän kustantajat ja tekijät

tietävät, sillä tekijöitä ei ole vaikea saada sinne esiintymään, vaikka he kuinka kommentoisivat tilaisuutta hullunmyllyksi.

Kustannustoiminnan murros muun muassa sähköisen julkaisemisen myötä kytkeytyy myös tietokirjallisuuden julkaisuuteen. Kun kirjailijat eri foorumeilla viestittävät tyytymättömyyttään kustannusyhtiöiden toimintaan, tietokirjailijat ovat osa tätä kirjailijakuntaa, vaikka kaunokirjailijoiden nimet näkyisivätkin julkisuudessa enemmän. Sähköiset materiaalit ja niiden tuottaminen ovat jo nyt lukuisien oppikirjailijoiden arkipäivää, vaikeivät niihin liittyvät haasteet näy julkisuudessa kovin paljon. Enemminkin on kohututtu tiuhaan tapahtuneista johtajanvaihdoksista kustannustaloissa ja kaunokirjailijoiden tyytymättömyydestä. Sähköisistä lukulaitteista keskusteltiin ainakin Helsingin Sanomissa syksyllä 2009 ja keväällä 2010 suhteellisen vilkkaasti, ja odotteluvaiheen jälkeen lehden lukijoita alettiin vakuuttaa siitä, että sähkökirja olisi arkitodellisuutta Suomessa jo vuoden 2010 aikana.

Kirjallisuuspalkinnot saavat eniten julkisuutta silloin, kun niihin liittyy tyytymättömyyttä tai erimielisyyksiä (Linko 2004). Vuonna 2009 ei ollut kyse vain yhdestä ”väärin valitusta” teoksesta, vaan tyytymättömyyttä aiheutti esiraadin koko ehdokaslista. Kritiikkiin voi olla aihettakin, mutta laajemmin tässä on kysymys journalistisen paradigman toteuttamisesta. Laatimalla varjolistaa saadaan aikaan vastakkainasettelu virallisten ehdokkaiden ja lehden määrittelemien, parempien ehdokkaiden välille.

Tietokirjailijoiden kokemukset mediasta

Tietokirjailijoiden kokemukset mediasta olivat useammin positiivisia kuin negatiivisia. Positiivisimmista mediakokemuksista kertoivat yleensä tietokirjailijat, jotka olivat joskus toimineet media-alalla ja ymmärrettävästi myös ne, joiden saama huomio mediassa oli runsasta. Jotkut paljon julkisuutta saaneet kirjailijat pohtivat, olivatko he tulleet kertoneeksi liikaa itsestään julkisuudessa, ja kanttoivat huolta siitä, että myönteinen julkisuus saattaisi koska tahansa kääntyä negatiiviseksi ilman että he itse pystyisivät vaikuttamaan siihen. Eräs tutkija-tietokirjailija oli tällaisista syistä päättänyt pitäytyä haastatteluissa tarkasti kirjojensa sisältöön.

Pettymyksiä aiheutui erityisesti silloin, kun media ei raportoinut tekijän kirjasta ja erityisen suuri pettymys oli, jos paikallista aihetta käsittelevää teosta ei esitelty paikallisessa lehdessä. Kustantajien kykyä hoitaa mediasuhteita paikallisesti kritisoitiin. Lisäksi monilla oli kokemuksia siitä, että kirjailijan itse oli tyrkyttävä teoksiaan lehtiin. Vaikka tietokirjailijat esiintyvät paljon valtamediassa, mediahuomion vähäisyys näyttäytyi isoimpana ongelmana kysyttäessä sitä tietokirjailijoilta itseltään. Kipeimmin tämä koskee oppikirjailijoita, sillä oppikirjoja ei käsitellä juurikaan edes alan ammattilehdissä.

Tietokirjallisuuden näkyvyys julkisuudessa

Tietokirjallisuus on esillä muuallakin kuin tarkastelemissani sanomalehdissä, naistenlehdissä, ja verkossa. Tietokirjallisuutta

käsitellään radiossa, televisiossa, lukuisissa yleisaikakauslehdissä ja erikoislehdissä, kuten eri alojen opettajien ammattilehdissä, kulttuurilehdissä (esimerkiksi *Parnasso*, *Hiidenkivi* ja *KirjalN*) sekä tiedettä popularisoivissa lehdissä (*Tiede* ja *Tieteen kuvalehti*).

Erityisesti radiossa ja varsinkin YLE Radio 1 -kanavalla keskustellaan usein tietokirjoista. Juttutyyppenä, joissa tietokirjailijat tai heidän teoksensa esiintyvät, on monia: tietokirjailijoita haastatellaan monta kertaa päivässä asiantuntijoina niin ajankohtais- kuin kulttuuriohjelmissa. Lisäksi he olivat mukana tekemässä ohjelmasarjoja, kuten historian professori Seppo Zetterberg, joka keväällä 2010 kertoi Viron historiasta laajassa ohjelmasarjassa. Perjantaisin on vakiopaikalla *Viikon tietokirja* -ohjelma. Ohjelman alkuaikoina sen tarpeellisuutta, merkitystä ja monipuolista kirjoa piti jatkuvasti perustella, mutta sarjan asema näyttää vakiintuneen. Ajankohtaisista aiheista kootaan studioon usein keskustelijoita, joiden joukossa on usein tietokirjailijoita. Radion osuus tietokirjallisuuden julkisuudessa ansaitsikin oman tutkimuksensa.

Lukuisissa erikoislehdissä julkaistaan esittelyjä lehden aihepiiriin liittyvistä tietokirjoista: äidinkielenopettajien lehti *Virke* kertoo kieleen ja kirjallisuuteen liittyvistä kirjoista, ja historian alan kirjoista Historia-nimisessä lehdessä mutta myös lukuisissa muissa lehdissä. Esimerkiksi *Suomen Kuvalehdessä* erityisesti poliittiseen historiaan liittyvät aiheet esiintyvät tiheään. Sisustuslehdissä kerrotaan sisustuskirjoista ja huonekalujen kunnostukseen liittyvistä kirjoista. Tyyppillisin tietokirjallisuuden esiintymisen muoto painetussa mediassa on lyhyt esittely tai arvostelu, jonka funktio näyttäisi olevan ennen kaikkea lukijoiden informoiminen siitä, että kirja on ilmestynyt. Pienten kustantajien pienet markkinointibudjetit hankaloittavat

kuitenkin median kiinnostuksen herättämistä.

Tietokirjailijat esiintyvät myös puhujina yleisötilaisuuksissa eri puolilla maata. Niitä järjestävät paljon varsinkin yliopistot, tieteelliset seurakuntat, työväenopistot ja erilaiset yhdistykset. Tietokirjailijat ovat myös kysytyjä keskustelijoita paneeleissa. TIETOKIRJA.FI on tietokirja-alan yhteinen tapahtuma, jossa ovat mukana tietokirjailijat, tietokirjakustantajat ja muut tietokirjallisuuden julkaisemista edistävät tahot. Tapahtuma järjestetään joka toinen vuosi Helsingissä ja väli vuosina kirjamessuilla eri puolilla Suomea sekä esimerkiksi SuomiAreenalla Porissa. Myös Tieteen päivillä esiintyy paljon tieteentekijöitä, jotka toimivat tietokirjailijoina. Kirjamessut eri kaupungeissa ovat suosittuja ja tärkeitä tietokirjailijoiden esittelytymispaikkoja: esimerkiksi Helsingin kirjamessuilla oli vuonna 2009 lähes 78 000 kävijää. Lisäksi kirjastot eri puolilla Suomea asettavat tietokirjoja esille erilaisten teemojen pohjalta.

Kaikkiaan tietokirjallisuus ja tietokirjailijat ovat paljon esillä. Silti monista saattaa tuntua, että kaunokirjallisuuden tekijät ovat esillä enemmän, ja kenties he vaikuttavat myös kiinnostavammilta. Taus-talla voi vaikuttaa edelleen myyttinen käsitys kirjailijasta taiteilijana, jonka elämä on vapaampaa ja jännittävämpää kuin meidän tavallisten ihmisten elämä. Tietokirjailija kenties mielletään (jos hänen hahmoaan ylipäänsä ajatellaan) harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta asiallisemmaksi ammatti-ihmiseksi. Kaunokirjallisuus liittyy melkein aina ihmisten vapaa-ajan iloihin, kun taas tietokirjat liittyvät usein työhön tai opiskeluun, siis enemmän velvoitteisiin, jolloin kirjoihin tartutaan ikään kuin asialinjalta. Opettaja-tietokirjailija saa erota ja tehdä elämänmuutoksia ihan rauhassa, mutta kun kaunokirjailija muuttaa siviilisäätään ja elämäntyyliään, se onkin jännittävää.

Julkisuuden määrässä ja näytävyydessä tietokirjailijat kenties jotain menettävät, mutta mielenrauhassa ja sitä kautta kirjoittamisen rauhassa he todennäköisesti voittavat.

LÄHTEET

Kirjallisuus, Internetlähteet ja suulliset lähteet

Bourdieu, Pierre (1984) [1979]. *Distinction A Social judgement of taste*. London: Routledge.

Ekholm, Kai & Repo, Yrjö (2010). *Kirja tienhaarassa*: Vuonna 2020. Helsinki: Gaudeamus.

Goffman, Erving (1986) [1974]. *Frame Analysis. An essay on the organization of experience*. Northeastern University press.

Hanifi, Riitta (2007). Suomalaiset luottavat klassikoihin. Tilastokeskus: Hyvinvointikatsaus 2007:2,

Hellman, Heikki & Jaakkola, Maarit (2009). Kulttuuritoimitus uutisopissa. Kulttuurijournalismin muutos Helsingin Sanomissa 1978–2008. *Media & viestintä* 32:4, 24–42.

Hiidenmaa, Pirjo (2009). Johdanto teokseen *Författaren i den digitala tidsåldern. En studie beställd av den nordiska digigruppen*. Stockholm: Den nordiska digigruppen.

Hiidenmaa, Pirjo & Maasalo, Katri, toim. (2008). *He kirjoittavat öisin, mutta miksi. Suomen tietokirjailijat ry:n 25-vuotisantologia*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.

Hiidenmaa, Pirjo (2006). *Tietokirja lehdissä*. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa, Raimo Jussila & Annika Nissinen (toim.), *Hyvä kirja*. Suomen tietokirjailijat ry.

Hurri, Merja (1993). Kulttuuriosasto: symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–1980. Tampere: *Acta Universitatis Tamperensis* ser A: 389.

Itkonen-Isakov, Terhi-Maija (2008). Wikit ja blogit pedagogisina työkaluina. Teoksessa Jarmo Viteli ja Simo Kaupinmäki, toim. Tuovi 5 – Interaktiivinen tekniikka koulutuksessa -konferenssin tutkijatapaamisen artikkelit. Hypermedialaboratorion verkkojulkaisuja 15, Tampere University Press.

Jaakkola, Maarit (2010). Uutisia taiteesta – vaikka väkisin? Journalismikritiikin vuosikirja 2010, Media & Viestintä 2010:1, 127–13.

Jallinoja, Riitta (2006). Perheen vastaisuus : familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Jallinoja, Riitta (2000). Ylilatautunut yksityiselämä. Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P. Roos, toim. 2000-luvun elämä. Helsinki: Gaudeamus, 172–187.

Jallinoja, Riitta (1997). Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Helsinki: Gaudeamus.

Jokinen, Elina (2010). Vallan kirjailijat. Valtion apurahoituksen merkitys kirjailijoille vuosituhanen vaihteen Suomessa. Helsinki: BTJ Kustannus.

Jokinen, Heikki (2010). Tietokirjailijan eväät. 2. uudistettu painos. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.

Jokinen, Kimmo (1988). Arvostelijat. Suomalaiset kriitikot ja heidän työnsä. Jyväskylän yliopisto: Nykysivistä tutkimusyksikön julkaisuja 12.

Joukkoviestimet - Finnish Mass Media 2009. Kulttuuri ja viestintä 2010. Helsinki: Tilastokeskus.

Kielipoliittinen toimintaohjelma (2009). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 7.

Juhani Kirjonen, Pirkko Remes, & Anneli Eteläpelto, toim.

(1997). Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.

Kalalahti, Mira (2004) Asiantuntijakirjailijat. Suomen tietokirjailijoiden jäsentutkimus 2004. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.

Karvonen, Erkki (2000). Tulkintakehys (frame) ja kehystäminen. Tiedotustutkimus 2.

Kauhanen, Erkki (2010). Kommentti: Internet meni jo ohi. Journalismikritiikin vuosikirja 2010. Media & Viestintä 2010:1, 119–120.

Kivimäki, Sanna (2010). Synnynnäiset alamaiset ja muita tiede-uutisia. Journalismikritiikin vuosikirja 2010. Media & Viestintä 2010:1, 114–118.

Konttinen, Esa (1998). Professioiden aikakausi. Teoksessa Juri Mykkänen & Ilpo Koskinen, toim. Asiantuntijuuden politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa, 29–47.

Koski, Markku (2009). ”Hohto on mennyt herrana olemisesta”: televisio ja poliitikko. Tampere: Vastapaino.

Kulttuuritilasto 2007. Kulttuuri ja viestintä 2009. Helsinki: Tilastokeskus.

Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999). Sisällön analyysi. Hoitotiede 11.

Lehtonen, Mikko (2001). PostScriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella. Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Mikko (2006). Kuka laadun mittaa. Teoksessa Hyvä kirja. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.

Laine, Tuija (2001). Kateederilta kansan pariin – suomalainen lääketieteellinen kirjallisuus 1600- ja 1700-luvuilla. Teoksessa Tieto ja kirja. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry, ss 187–210.

- Leino, Ritva & Väliaverronen, Esa** (1989). Naamiaisten loppu. Tiedotustutkimus 12:2, 60–65.
- Linko, Maaria** (2001). Raadit ja ratkaisut. Tutkimus Tieto-Finlandia-palkinnosta 1989–2000. Helsinki: Suomen kirjasaatiö ja Suomen tietokirjailijat ry.
- Linko, Maaria** (2004). Palkintoraadit portinvartijoina. Kirjallisuuspalkinto kirjallisen arvon rakentajana. Sosiologia 41:3, 211–222.
- Linko, Maaria** (2006). Julkisuuden laatu – tietokirjapalkinnot. Teoksessa Hyvä kirja. Suomen tietokirjailijat ry.
- Maksimainen, Jaana** (2010). Parisuhde ja ero. Sosiologinen analyysi terapeutisesta ymmärryksestä. väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja, sosiologian tutkimusraportteja 2010.
- Matikainen, Janne** (2010). Perinteinen ja sosiaalinen media – käyttö ja luottamus. Media ja viestintä 33:2, 55–70.
- McSmith, Andy** (2010). Balmoral booze, and the rest of the book digested. The Independent 2.10.2010.
- Niku, Risto** (2008). Suomalaisia tietokirjailijoita. Helsinki: BTJ kustannus.
- Niku, Risto** (2010) Suomalaisia tietokirjailijoita II. Helsinki: BTJ kustannus.
- Nowotny, Helga** (2003). Democratising expertise and socially robust knowledge. Science and Public Policy 30:3, 151–156.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka** (2010). Suullinen arvio 27.8.2010.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka** (2010). Tietokirjat olivat kuumia puheenaiheita. Mitä Missä Milloin 2011. Helsinki: Otava.
- Rojek, Chris** (2001). Celebrity. London: Reaktion books.
- Saarinén, Lauri & Joensuu, Juri & Koskimaa, Raine**, toim.

(2001). Kirja 2010. Kirja-alan kehitystrendit. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 70.

Saaristo, Kimmo (2000). Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66.

Schäfer, Mike S. (2009). From Public Understanding to Public Engagement. An Empirical Assessment of Changes in Science Coverage. *Science Communication* 30:4, 475–505.

Sennet, Richard (1977 [1974]). *The Fall of Public Man*. Cambridge: Cambridge University Press.

Setälä, Vienna (2008). Kehitysopin julkinen ymmärrys ja populaari evoluutiodiskurssi. *Tiedotustutkimus* 4, 42–62.

Schultz, Wendy L. (2010). Innovations Change Arts Change Innovations: The Virtuous Circle of Change and the Arts. Kongressin pääesiintyjän puheenvuoro Euroopan sosiologiyhdistyksen Taiteensosiologian Great Expectations: Arts and the Future -kongressissa Guildfordissa 2.9.2010. (<http://erasmusmedia.net/esa/>)

Street, John (2001). The Arts prize. Organizing popular taste and influencing cultural policy. Teoksessa Janssen, Susanne & al., toim. *Trends and strategies in the arts cultural industries*. Rotterdam: Barjesteh van Walwijk van Doorn & Co's, 241–254.

Tiedebarometri 2007. <http://www.sci.fi/~yhdy/tb3/tiedebaro3.htm>; tiivistelmä: <http://www.research.fi/ajankohtaista/tiedebarometri2007>.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turney, Jon (2007). The latest boom in popular science books. Teoksessa Martin Bauer & Massimiano Bucchi, toim., *Journalism*,

Science and Society – Science Communication between News and Public Relations. London: Routledge.

Tönnesson, Johan L. (2008). Hva er sakprosa. Oslo: Universitetsforlaget.

Töyry, Maija (2009). Lukijälähtöisyys aikakauslehtijournalismissa. Teoksessa Esa Väliaverronen, toim., Journalismi murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Uimonen, Risto (2009). Median mahti. Helsinki: WSOY.

Wilenius, Markku (2004). Luovaan talouteen. Helsinki: Edita 2004.

Vaijärvi, Kari (2009). Mitä tietoa lapsille tuputetaan? Tyyris Tylle-rö 2009:2.

Väliaverronen, Esa (1996). Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, media ja metsän sairaskertomus. Tampere: Vastapaino.

Väliaverronen, Esa (2001). Popularisers, Interpreters, Advocates, Managers and Critics. Framing Science and Scientists in the Media. Nordicom Review 22:2, 39–48.

Väliaverronen, Esa (2009). Journalismin muutoksia jäljittämässä. Teoksessa Esa Väliaverronen, toim., Journalismi murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Tutkimusaineiston ja taustatietojen keruuseen käytettyjä verkkosivuja

<http://agricola.utu.fi/>

<http://www.facebakers.com/countries-with-facebook/FI/>
(18.8.2010)

<http://www.finnexpo.fi/kirja>
<http://helmet.fi>
<http://www.hs.fi> HS-raadin jäsenet (4.2.2010)
<http://www.kansalliskirjasto.fi/julkaisuala/tilastot.html>
<http://www.kiiltomato.net>
http://kirjastoseura.kaapeli.fi/etusivu/lehti/uutiset?modeyksi=yksi&takaisin=etusivu/lehti/uutiset/&teksti_id=14697 (Taloustutkimuksen verkkobränditutkimus 2009)
<http://www.kirjakauppaliitto.fi>
<http://www.kirjavinkit.fi>
<http://www.kritiikkiportti.fi>
<http://www.kustantajat.fi>
<http://tilastointi.kustantajat.fi/webreport.aspx>
<http://lappeenrannankirjasto.blogspot.com/>
<http://www.sahkokirja.fi/>
<http://www.suomentietokirjailijat.fi>

LIITTEET

Liite 1. Aineistot ja menetelmät

Tutkimusaineiston keruussa pyrittiin ensinnäkin siihen, että saataisiin monipuolinen kuva siitä, miltä tietokirjallisuus ja tietokirjailijat vaikuttavat kirjoista kiinnostuneen suuren yleisön silmissä. Toiseksi haluttiin tietää tietokirjailijoiden omista kokemuksista mediassa esiintymisestä. Tietokirjallisuuteen liittyvät aiheet esiintyvät vähintään yksittäisten lausumien tasolla kaikkialla mediassa, niin sanomalehdissä kuin radiossa ja televisiossa kuin verkossakin. Kun yksi tutkimus ei mitenkään voi kattaa koko median kenttää edes lyhyenä ajanjaksona, pyrittiin kattamaan tietokirjallisuuden julkisuutta mahdollisimman monipuolisesti ilmentävä siivu mediasta.

Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin siten harkinnanvaraista otosta. Tutkimusaineistoa kerättiin useasta eri lähteestä pääpainon ollessa päivittäin ilmestyvissä sanomalehdissä. Aineisto, joka käsitteli tietokirjallisuutta ja tietokirjailijoita mediassa, koostui suurellei yleisölle suunnatuista lehtiaineistoista ja verkkoaineistoista. Ensinnäkin seurattiin viittä sanomalehteä. *Helsingin Sanomat*, *Turun Sanomat*, *Aamulehti*, *Kaleva* ja *Keskisuomalainen* valittiin mediaseurannan kohteiksi sekä laajan levikin että maantieteellisen edustavuuden takia. Kolmea ensin mainittua seurattiin kahden kuukauden ajan syksyllä 2009, tarkemmin loka- ja marraskuun ajan, *Kalevaa* ja *Keskisuomalaista* yhden kuukauden ajan lokakuussa 2009. Sanomalehtiaineistoon liitettiin lisäksi molempien iltapäivälehtien, eli *Ilta-Sanomien* ja *Iltalehden* seuranta kahden kuukauden ajalta.

Tämän otoksen rajaamasta, suuren yleisön mediatarjonnasta poimittiin mahdollisimman tarkasti kaikki tietokirjallisuutta tai tietokirjailijoita käsittelevät arvostelut, haastattelut, uutiset, kolumnit, pääkirjoitukset ja muut mahdolliset jutut pilapiirroksia myöten. Sähkökirjoja ja verkossa julkaistavia kirjoja käsittelevät jutut otettiin mukaan aineistoon, samoin kustannustoimintaa käsittelevät jutut, jos niissä oli jokin liityntä tietokirjallisuuden kustantamiseen.

Lisäksi seurattiin kahta naistenlehteä, *Annaa* ja *Kotiliettä* sekä yleisaikakauslehdistä *Suomen Kuvalehteä*, koska etukäteen tiedettiin, että kirjailijoita haastatellaan melko usein naistenlehdissä, samoin tietokirjoja käytetään usein artikkeleiden aiheina tai tiedonlähteinä Suomen kuvalehdessä ja myös naistenlehdissä. Naistenlehtien seuranta aloitettiin jo syyskuussa 2009, ja sitä jatkettiin vielä kevään 2010 ajan. Yksityiskohtaisen tarkastelun kohteeksi otettiin ajanjakso syyskuusta joulukuulle 2009 eli neljä kuukautta. *Suomen Kuvalehdestä* otettiin tarkasteltaviksi lokakuun 2009 numerot.

Lehtiartikkelit kerättiin talteen kokonaisuudessaan, erityisen kiinnostuksen kohteina olivat tietokirjojen esittelyt ja arvostelut, tietokirjailijoiden haastattelut, tietokirjailijoiden käyttäminen asiantuntijoina sekä keskustelu tietokirjallisuuden julkaisemisesta ja sähkökirjojen yleistymisestä.

Tietokirjallisuuden näkymistä Internetissä pidettiin tärkeänä seurata, koska tietokirjallisuuden alalla on käynnissä muutos tiedon tuotannon ja julkaisemisen siirtymisessä yhä enemmän sähköiseen muotoon. Internetin käyttö (Tilastokeskuksen vapaa-aikatilasto!) Yksi tutkimus ei voi mitenkään kattaa tietokirjallisuuden moninaisia ilmenemismuotoja verkossa, mutta aineistonkeruuta tarkoin kohdistamalla voidaan luoda edes alustava käsitys siitä, minkä tyyppi-

sistä portaaleista löytyy erityisesti tietokirja-arvosteluja. Tarkastelun kohteiksi valittiin tietokirjallisuusalan asiantuntijoiden kuulemisen perusteella Lukukeskuksen ylläpitämä *Kiiltomato – Lysmasken* (www.kiiltomato.net), Suomen kulttuurirahaston ja Suomen Arvostelijain liiton yhdessä perustama *Kritiikkiportti* (www.kritiikkiportti.fi) sekä useiden historian-alan yhdistysten ja yliopistojen laitosten yhdessä ylläpitämä *Agricolan kirja-arvostelut* (<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/>). Näiden portaalien päätoimittajiin otettiin yhteyttä ja pyydettiin heiltä tietoja sivustojen historiasta, toimintaperiaatteista ja käyttäjämääristä.

Lisäksi tieto-kirja-arvostelujen tärkeä lähde verkossa ovat sanomalehtien verkkosivut, joilla julkaistaan suuri osa painetussa lehdessä ilmestyneistä kirja-arvosteluista, mutta lehtien verkkosivujen sisällön tarkastelu jouduttiin rajaamaan tämän tutkimuksen aineistonkeruun ulkopuolelle.

Sanomalehti- ja naistenlehtiaineiston sekä verkkoaineistojen lisäksi kerättiin tietokirjailijoille suunnattu kyselyaineisto. Kyselyn tarkoituksena oli luoda kuvaa tietokirjailijoiden omista kokemuksista median parissa. Tämä aineisto kerättiin siten, että Suomen tietokirjailijat ry:n jäsentiedotteessa ja myöhemmin sähköpostilistalla julkaistiin tutkijan laatima kirjoituspyyntö. Kirjailijoita pyydettiin kertomaan mediakokemuksistaan omin sanoin ja itselle tärkeitä asioita esiin tuoden, mutta kirjoittamisen avuksi oli kuitenkin laadittu joukko kysymyksiä, joihin vastaamalla saattoi myös tuoda esiin omien tietokirjojen julkisuudesta mediassa. Verkon käytön lisääntymisestä kaikessa tiedonkeruussa ja ihmisten välisten yhteyksien ylläpitämisessä kertonee sekin, että jäsentiedotteessa julkaistuun kirjoituspyyntöön reagoi 11 tietokirjailijaa ja kun kuukauden kuluttua

sama tiedote lähetettiin sähköpostina kaikille jäsenille, vastauksia tuli lyhyessä ajassa 67 lisää.

Sanomalehtiaineiston keruu toteutettiin käsin poimimalla kustakin tutkimusaineistoon kuuluvasta lehdestä päivittäin kaikki tietokirjallisuuteen jollakin tavalla liittyvät kirjoitukset. Tähän varsin työlääseen ratkaisuun päädyttiin, kun huomattiin, ettei esimerkiksi jotakin mediaseurantapalvelua käyttämällä olisi mitenkään voitu päästä samanlaiseen kattavuuteen aineiston keruussa. Perusongelma mediaseurantapalveluja käytettäessä on se, että niillä poiminta perustuu avainsanoihin, joita tässä tapauksessa voisivat olla esimerkiksi tietokirja, tietokirjailija tai tekijänoikeudet. Kuitenkin aivan ratkaisevassa osassa tietokirjallisuutta käsittelevistä jutuista ei mainita sanoja tietokirja tai -kirjallisuus kertaakaan. Tilanne on tämä yhtä hyvin tietokirjojen arvostelun kohdalla kuin artikkeleissa, joissa tietokirjailijoita käytetään asiantuntijoina. Toinen ongelma mediaseurantapalveluja käytettäessä on se, että monet niistä poimivat lehtijutut sovituista aihepiireistä lehtien verkkoversioista, jotka ovat painettua lehteä suppeampia.

Joillakin lehdillä, kuten *Helsingin Sanomilla* on lisäksi sähköisessä muodossa oleva maksullinen arkisto, josta voi sopivilla hakusanoilla itse hakea sopivilla hakusanoilla painetussa lehdessä ilmestyneitä juttuja vuodesta 2006 lähtien. Tämä palvelu on hyvä lisäapu, jos esimerkiksi on syytä epäillä joitakin puutteita käsin tehdyssä aineistonkeruussa, mutta useiden kokeilujen perusteella päädyin samaan havaintoon kuin mediapalvelujen kohdalla: tietokirjallisuusaiheet ilmenevät monissa muodoissa ja ”pakenevat” hakusanoja. Lehtien lukeminen ja juttujen käsin poimiminen osoittautui siis toimivimmaksi ratkaisuksi.

Toinen rajoite liittyy poimintoja tehdessä tapahtuviin ratkaisuihin: tutkija joutuu monesti miettimään, että otetaanko jokin juttu mukaan aineistoon. Useimmin esiintyvä yksittäinen rajausongelma koski poliitikkoja, joista useat ovat tietokirjan tekijöitä, muutamat useankin tietokirjan julkaisseita. Suuri osa poliitikkojen julkaisemista kirjoista on muistelmia tai ns. vaalikirjoja, mutta aktiivisesti politiikassa on mukana jopa Tieto-Finlandia-palkinnon saanut kansanedustaja ja aiemmin ministerinä toiminut Erkki Tuomioja ja paljon positiivista huomiota saaneen essee-kokoelman sekä omaelämäkerran julkaissut eduskunnan puhemies ja aiemmin ministerinä toiminut Sauli Niinistö. Kansanedustaja Erkki Pulliainen on julkaissut suuren määrän tietokirjoja ja muitakin tietokirjailijoita on kansanedustajien joukossa. Poliitikkojen lausunnoista kirjoitetaan sanomalehdissä päivittäin ja jos mukaan olisi otettu jokainen tietokirjan joskus julkaisseen poliitikon esiintyminen lehdessä aivan muissa yhteyksissä, aineiston järkevä käsitteleminen olisi vaikeutunut huomattavasti.

Näin ollen päädyttiin käyttämään nopeaa arviointia poliitikkojen sanomalehtiesiintymisten yhteydessä: jos tietokirjailija-poliitikon esiintymisellä julkisuudessa ei ole mitään suoraa yhteyttä hänen julkaisemaansa kirjaan, tällaista juttua ei otettu mukaan aineistoon. Vastaavasti jos jutussa mainittiin hänen julkaisemansa kirja tai muuten viitattiin hänen julkaisutoimintaansa, artikkeli päättyi osaksi aineistoa.

Samantapaisia ratkaisuja tehtiin muidenkin alojen asiantuntijoiden sanomalehtiesiintymisistä. Jos tunnettu taloustieteilijä, vaikkapa Jukka Pekkarinen lausuu jotakin talouspolitiikasta, mutta hänen teoksiinsa ei viitata millään tavalla, juttu ei päätnyt osaksi aineistoa. Pekkarisen kirjoittamat teokset ovat voineet lisätä tämän taloustietei-

lijän tunnettuutta, eli sikäli ratkaisu ei ole täysin pulmaton.

Kolmas seikka, joka voi tuottaa puutteita aineistossa, liittyy siihen, että tutkija ei välttämättä tunnista kaikkia tietokirjailijoita, joita lehdissä esiintyy asiantuntijoina. Toimittaja on voinut haastatella jonkin alan asiantuntijaa, esimerkiksi psykologia siksi, että hän on kirjoittanut käsiteltävästä aiheesta tietokirjan. Jos sitä ei kuitenkaan mainita jutussa, eikä tutkija tunnista asiantuntijaa tietokirjailijaksi, juttu on voinut jäädä ottamatta mukaan aineistoon. Toisaalta näissä tapauksissa voi kenties usein käydä niinkin, ettei lukijakaan tule ajatelleeksi tietokirjallisuutta tällaisessa yhteydessä.

Päivälehdistä aineistoon kertyi lokakuussa ja marraskuussa 2009 artikkeleita kaikkiaan seuraavasti: *Helsingin Sanomista* 209, *Aamulehdestä* 126 ja *Turun Sanomista* 133 artikkelia.

Tutkimusta varten kerättyä media-aineistoa analysoitiin pääasias-
sa kvalitatiivisin menetelmin. Kvantitatiivista otetta käytettiin tietokirjallisuutta käsittelevien uutisten, arvostelujen ja muiden juttujen määrällisen esiintymisen laskemisessa. Pääosin käytettiin kuitenkin laadullista sisällönanalyysia, jota voi toteuttaa hyvin monella tavalla. Sisällönanalyysi on tutkimusaineiston dokumenttien systemaattiseen ja objektiiviseen analyysiin käytetty menetelmä, joka liittyy vahvasti kommunikaatioon, erityisesti strukturoimattoman aineiston (kirjeet, keskustelut, artikkelit, puheet, valokuvat, äänitallenteet) analysointiin (Kyngäs & Vanhanen 1999, 3). Media-aineistoa luokiteltiin ja käsiteltiin teemoittain. Näitä teemoja jäsennettiin ”puheenaiheina”, siis median esille nostamina aiheina, ja joissakin tapauksissa lehtien teemasivujen virittämistä aiheina. Analyysin tavoitteena oli luotettavan ja monipuolisen kokonaiskuvan saaminen tietokirjallisuuteen ja tietokirjailijoihin kohdistuvasta julkisuudesta syksyllä 2009.

Sisällönanalyysin apuvälineenä käytettiin sanomalehtien osalta Excel-taulukkoita, joihin koottiin kaikista päivittäisanomalehdistä lokakuun osalta ja osasta myös marraskuun osalta jokaisesta aineistoon kuuluvasta jutusta perustiedot, kuten jutun otsikko, ilmestymispäivämäärä, jutussa mainittujen tietokirjojen ja tietokirjailijoiden nimet ja juttutyyppi. (huomautuksiin: iltapäivälehdistä kertyi niin paljon materiaalia, ettei niistä ollut mielekästä laatia Excel-taulukkoita). Tietokirja-arvostelut luokitettiin lisäksi niiden aiheen mukaan. Excel-taulukot mahdollistivat aineiston systemaattisen analysoimisen, esimerkiksi lehtien väliset vertailut kirja-arvostelujen ja muiden kirjoitusten määrien suhteen.

Kirjoitusten kokoa ja asemaa lehden taitossa arvioitiin laadullisesti luottamalla tutkijan saamaan vaikutelmaan lehden lukijana. Huomiota kiinnitettiin kuvitukseen ja jutun kokonaishahmoon. Kulttuuri- tai Tiede- sivujen avausjuttu kiinnittää lukijan huomiota enemmän kuin seuraavan sivun alareunassa oleva juttu. Analyysia tehdessä otettiin huomioon tietokirjallisuutta käsittelevien juttujen suuret erot juttujen laajuudessa ja näyttävyyydessä ja raportoinnissa nostetaan erikseen esiin eniten mediahuomiota saaneita aiheita.

Internet-aineistojen käsittelyä voi kutsua nykytilanteen kuvaukseksi, joka perustuu näiden sivujen käyttämiseen ja niiden taustojen ja käyttäjämäärien selvittämiseen sivustojen päätoimittajien tuella.

Tietokirjailijoiden omaa mediasuhdetta käsittelevät kirjoitukset koottiin taulukkoon, jossa vastaajista ja heidän kertomustensa sisällöstä poimittiin ydinkohtia, kuten tietoja asianomaisen tietokirjailijan tuotannon aihepiiristä, tuotannon laajuudesta, jos se kävi ilmi, ja kertomuksissa mainittujen teosten nimiä. Kertomuksista ilmenevää yleisävyä suhteesta mediaan arvioitiin jakamalla kertomukset kar-

keasti kolmeen luokkaan: niihin, joissa tietokirjailijan kokemukset mediasta olivat pääosin positiivisia, ja niihin, joissa kokemukset olivat pääosin negatiivisia sekä niihin, joissa mediakokemukset olivat sekä positiivisia että negatiivisia. Tämä jako ei ota kantaa mediakokemusten asiasisältöön, vaan sitä tarkasteltiin erikseen laadullisesti teemoittelemalla ja etsimällä yhteisiä ja erottavia kokemuksia jättäen tilaa yksilöllisten kokemusten ainutkertaisuudelle.

Liite 2. Myydyimmät tietokirjat sekä lasten- ja nuortenkirjat loka- ja marraskuussa 2009

Tilasto perustuu laajan valikoiman kirjakauppojen ja muutamien marketketjujen kirjamyyntiosastojen kyseisen kuukauden tai kuukausien kirjamyyntiin. Tilaston kokoaa Kirjakauppaliitto (www.kirjakauppaliitto.fi) ja se julkaistaan nimellä Mitä Suomi lukee?

Myydyimmät tietokirjat lokakuussa 2009

1. Simon, John: Koneen ruhtinas (Otava)
2. Saari, Mauno: Haavikko-niminen mies (Otava)
3. Simola, Matti (toim.): Ratakatu 12. Suojelupoliisin historia 1949–2009 (WSOY)
4. Lipponen, Paavo: Muistelmat 1 (WSOY)
5. Kershaw, Ian: Hitler (Otava)
6. Vihavainen, Timo: Länsimaiden tuho (Otava)
7. Numminen, Juha: Lähikuvassa Lenita Airisto (Otava)
8. Guinness World Records 2010 (Sanoma Magazines)
9. Meinander, Henrik: Suomi 1944 (Siltala)
10. Kekkonen, Eeva (toim.): Mitä Missä Milloin 2010 (Otava)
11. Berglund, Juha – Rinta-Huumo Antti: Viinistä viiniin 2010 (Otava)
12. Hägglund, G. – Lagerbohm, J. – Simula, M.: Me olimme nuoria sotilaita (Otava)
13. Heikkilä, Antti: Siunattu kipu (Rasalas)
14. Svensk, Ulla: Lempileivonnaiset (Otava)
15. Meinander, Henrik: Finland 1944 (Söderströms)

16. Siltala, Juha: Sisällissodan psykohistoria (Otava)
17. Lind, Arvi: Arvin kieliopas (Tammi)
18. Stubb, Alexander – Järvimäki Ilkka: Miehen treenikirja (Otava)
19. Andersson, Claes: Jokainen sydämeni lyönti (WSOY)
20. Ahonen, Janne – Holopainen, Pekka: Kuningaskotka (Gummerus)

Myydyimmät tietokirjat marraskuussa 2009

1. Simon, John: Koneen ruhtinas (Otava)
2. Kekkonen, Eeva (toim.): Mitä Missä Milloin 2010 (Otava)
3. Lipponen, Paavo: Muistelmät 1 (WSOY)
4. Guinness World Records 2010 (Sanoma Magazines)
5. Saari, Mauno: Haavikko-niminen mies (Otava)
6. Simola, Matti (toim.): Ratakatu 12. Suojelupoliisin historia 1949–2009 (WSOY)
7. Kershaw, Ian: Hitler (Otava)
8. Berglund, Juha – Rinta-Huumo, Antti: Viinistä viiniin 2010 (Otava)
9. Häggglund – Lagerbohm – Simula: Me olimme nuoria sotilaita (Otava)
10. Soikkanen, Mauri – Soikkanen, Jussi (toim.): Eränkävijä 2009–2010 (Otava)
11. Kulju, Mika: Tornion maihinnousu 1944 (Ajatus)
12. Vihavainen, Timo: Länsimaiden tuho (Otava)
13. Meinander, Henrik: Suomi 1944 (Siltala)
14. Capone, Phil: 500 parasta kitarasointua (Nemo)
15. Kari, Virpi (toim.): Lasten joululaulukirja (F-Kustannus)

16. Meinander, Henrik: Finland 1944 (Söderströms)
17. Numminen, Juha: Lähikuvassa Lenita Airisto (Otava)
18. Wiren, Veijo: Iso ristikkosanasto (Gummerus)
19. Lind, Arvi: Arvin kieliopas (Tammi)
20. Andersson, Claes: Jokainen sydämeni lyönti (WSOY)

Myydyimmät lasten- ja nuortenkirjat lokakuussa 2009

1. Meyer, Stephenie: Aamunkoi (WSOY)
2. Kunnas, Mauri – Kunnas, Tarja: Robin Hood (Otava)
3. Havukainen, Aino – Toivonen Sami: Tatun ja Patun oudot aakkoset (Otava)
4. Nopola, Sinikka ja Tiina: Risto Räppääjä ja kuuluisa Kamilla (Tammi)
5. Rosa, Don: Kolmen caballeron paluu ja muita Don Rosan parhaita (Sanoma Magazines)
6. Meyer, Stephenie: Uusikuu (WSOY)
7. Remes, Ilkka: Operaatio Solaris (WSOY)
8. Parvela, Timo: Ella ja jättipotti (Tammi)
9. Meyer, Stephenie: Epäily (WSOY)
10. Grahame, Kenneth: Kaislikossa suhisee (Egmont)

Myydyimmät lasten- ja nuortenkirjat marraskuussa 2009

1. Kunnas, Mauri – Kunnas, Tarja: Robin Hood (Otava)
2. Meyer, Stephenie: Aamunkoi (WSOY)
3. Havukainen, Aino – Toivonen, Sami: Tatun ja Patun oudot aakkoset (Otava)

4. Nopola, Sinikka ja Tiina: Risto Räppääjä ja kuuluisa Kamilla (Tammi)
5. Meyer, Stephenie: Uusikuu (WSOY)
6. Meyer, Stephenie: Epäily (WSOY)
7. Meyer, Stephenie: Houkutus (WSOY)
8. Remes, Ilkka: Operaatio Solaris (WSOY)
9. Kujanpää, Mari: Minä ja Muro (Otava)
10. Parvela, Timo: Ella ja jättipotti (Tammi)

HENKILÖHAKEMISTO

Aalto-Setälä Pauli 76
Aarninsalo Pekka 142
Ahola Suvi 38
Ahonen Erik 100
Ahonen Janne 132
Airisto Lenita 132
Alanen Antti 76, 78
Alanen Leena 32
Alivaltiosihteeri 143
Amundsen Roald 119
Andersson Claes 110, 132, 151
Aro Antti 117
Aunola Auno 63
Bagh Peter von 130, 126
Bashmakov Leonid 55
Beauvoir Simone de 60, 78, 162
Berglund Juha 59
Bergman Ingmar 140, 152
Biaudet Eva 91
Björkman Hannu-Pekka 91
Blair Tony 188
Bloom Jerry 143
Blåfield Antti 83
Bocquet José-Louis 55
Borg Pekka 87
Butters Maija 163, 164
Cacciatore Raisa 117, 130
Cooper J. Fenimore 159
Cox Caroline 140

Darwin Charles 54, 55, 85, 101, 112, 113,
163, 191
Dawkins Richard 21, 163
Donner Jörn 128, 132, 140, 151
Dutton Edward 62
Ekholm Kai 24
Enqvist Kari 13, 126, 129
Erkko Eljas 47
Eskola Antti 60
Eskola Katarina 9
Estlander B. 160
Fagerholm Monika 154
Fincher Jack 163
Franklin Benjamin 161
Fridell Egon 161
Gadd Pehr 118
Goffman Erving 185
Goldsworthy Adrian 51, 54,
Gästrin Gisela 172, 173
Haartman Lars von 161
Haavikko Paavo 53, 57, 63, 94, 99, 107,
108, 127, 133, 134, 154, 190
Hakala Juha T. 126, 129
Hakulinen Auli 78, 79, 83, 157
Harakka Timo 49, 76, 99
Hardy Emma 55
Harris Sam 163
Hassi Satu 90
Haukio Jenni 132

Havard Alexandre 163
 Hawking Steven 21
 Havukainen Aino 49, 106
 Heikkilä Tuomas 146, 147, 148, 149
 Heinimäki Jaakko 48, 49, 91, 99, 145, 151
 Heininen Simo 174
 Heinämaa Sara 157, 158, 162
 Hellman Heikki 18, 41
 Herlin Antti 108
 Herlin Kirsti 146, 150
 Herlin Pekka 99, 100, 107, 108, 131, 132, 150, 156
 Hietakari Eero 160
 Hietamies Heikki 132, 135, 144
 Hietamies (Hirvisaari) Laila 9
 Hiidenheimo Silja 151
 Hiidenmaa Pirjo 8, 13, 146, 147
 Hilden Olavi 161
 Himanen Pekka 122, 123
 Hirvensalo Lauri 161
 Hirvisaari (Hietamies) Laila 9
 Hitchens Christopher 163
 Holmberg Tiina 49
 Holmes Richard 49, 88
 Honoré Carl 117
 Horiuchi Tokiko 121
 Hotakainen Kari 103, 109, 132
 Hughes J. Donald 164
 Huhtala Liisi 136
 Huovinen Eero 94
 Hynynen Jouni 143
 Hyytiäinen Erja 104
 Hägglund Gustav 143, 144
 Häikiö Martti 67, 72
 Hämeen-Anttila Virpi 145
 Hämäläinen Karo 41
 Hämäläinen Unto 83
 Iivari Ulpu 60
 Isomäki Risto 81, 86, 109, 112, 126, 128, 136, 137, 190, 192
 Jaakkola Maarit 18
 Jakobson Max 155
 Jalakas Inger 91
 Jallinoja Riitta 89
 Jama Olavi 63
 Jansson Tove 140
 Johannes skeemaigumeni 91
 Johanson Bertil 55
 Jokinen Elina 16
 Juntunen Hannu 80
 Juslin Emma 162
 Järvimäki Ilkka 120, 128
 Järvinen Katriina 74
 Kangasniemi Katja 59
 Kaila Panu 126
 Kaitasuo Pia 62, 64
 Kalaoja Katri Helena 90
 Kalin Kaj 48
 Kalland Mirjam 164, 165
 Kalliomaa Sami 77
 Kalm Pehr 118
 Kant Immanuel 163
 Karila Kirsti 32
 Karlsson 102
 Karsten Rafael 159
 Karttunen Hannu 144
 Katajavuori Riina 49

Kauppinen Toivo 159
 Keisalo Paavo 155
 Kekkonen Urho 47, 83
 Kero Esa 87
 Kershaw Ian 143
 Khan Ashley 55
 Kiander Jaakko 126
 Kierkegaard Søren 140
 Kirjonen Juhani 19
 Kiros Tessa 50
 Kivi Aleksis 57
 Kivimäki Sanna 85, 88
 Kivirikko K. E. 161
 Klemettilä Sinikka 156
 Klinge Matti 157, 158
 Koivunen Kristiina 123, 124
 Kolbe Laura 74
 Komulainen Jyri 32
 Korhonen Johanna 76
 Kortelainen Anna 69, 70, 126, 129, 190
 Korvenmaa Pekka 48
 Koskela Hille 78, 130
 Koskenniemi V. A. 68
 Koskimies Pertti 144
 Kovalainen Ritva 87
 Kuisma Markku 127
 Kujanpää Mari 105
 Kunnas Mauri 49, 57, 58, 104, 106, 132,
 134, 135, 190
 Kuusela Matti 111
 Kylliäinen Antti 43, 146
 Kähkönen Sirpa 76
 Kähkönen Mira 87
 Kääriäinen Seppo 128

Laajarinne Jukka 60, 140
 Laatikainen Pertti 75
 Lagerbohm John 143, 144
 Lahdensuu Laura 58
 Lahtinen Rauno 118
 Laitinen Aarno 115
 Laitinen Lea 78, 79, 83
 Lampén Erkki 31
 Lampikoski Timo 68, 72
 Lappalainen Mirkka 76, 78, 81
 Lauerma Hannu 37
 Laulajainen Leena 175
 Laurell Seppo 53
 Laurén Anna-Lena 48, 49, 99
 Lehti Anu-Elina 110
 Lehtilä Hannu 60
 Lehtinen Lasse 132
 Lehto Anna-Maija 117
 Lehto Jarmo 55
 Lehtola Jyrki 115, 138
 Lehtonen Leo 161
 Lehtonen Mikko 17, 76
 Lehtonen Ulla 172
 Leino Eino 57
 Leinonen Antti 144
 Leinonen Matti 175, 176
 Leivo Mauri 81
 Leskelä Timo 60
 LeVine Mark 48, 50
 Levola Kari 33
 Lindblom Seppo 155
 Lindman Mervi 152
 Linkola Pentti 161
 Linna Väinö 163

Linné Carl von 118
 Lipponen Paavo 47, 60, 63, 112, 126, 128,
 133, 134, 135, 136, 188, 189, 190
 Luhmann Niklas 21
 Luoto Reima T. A. 93
 Luukkanen Arto 48
 Lång Fredrik 151
 Lähde Jussi 54
 Lähteenmaa Jaana 83
 Löytönen Markku 157, 158, 159
 Machiavelli Niccolò 83
 Madsen Axel 155
 Majamaa Raija 157
 Majander Antti 100, 103
 Malling Olsen Klaus 54
 Malmberg Ilkka 83
 Mankell Henning 144
 Mannerheim Carl Gustaf 64
 Manninen Ohto 47, 52, 126
 Marttila Hannu 99
 Marttinen Eero 63
 Masonen Pekka 113
 Massinen Aimo 57
 Matthews Owen 46, 47, 50
 Mattila Antti S. 142
 Mattila Juhani 151
 Mazzarella Merete 105
 Mazzucco Melania 118
 Meinander Henrik 16, 45, 46, 47, 49, 100,
 126, 127
 Mello Anthony de 117
 Merenlahti Petri 76
 Mervola Pekka 121
 Metso Juha 48, 49, 99,
 Metsola Aino-Maija 106
 Michelet Jules 159
 Mikkonen Raili 49
 Miller Alice 90
 Moilanen Kari 73
 Moore Roger 143
 Muller Catherine ”Catel” 55
 Mustakallio Minttu 142
 Mälkki Juha 75
 Määttä Markus 107
 Nevala Maria-Liisa 160
 Nevanlinna Risto 87
 Nieminen Heli 59
 Nieminen Jarmo 67, 68, 72
 Nieminen Risto 157, 161, 162
 Nihtinen Pekka 140
 Niinistö Sauli 209
 Nordenskiöld Adolf Erik 119
 Numminen Juha 37
 Nurminen Marjo T. 157, 159, 160
 Nykänen Anna-Stina 69
 Nyman Jake 58
 Obama Barack 111
 Oksanen Kimmo 83
 Oksanen Sofi 81, 109, 110, 111 112, 113,
 114, 126, 132, 137, 138, 163, 190
 Oksanen Tauno J. 64
 Orrenmaa Anssi 168
 Paju Imbi 110, 111, 114
 Parkkonen Sami 82
 Partanen Jukka 64
 Paukku Timo 84
 Paulaharju Samuli 163
 Peck M. Scott 90

Pekkarinen Jukka 209
 Pekonen Osmo 81, 92
 Peltonen Leeni 146
 Peltonen-Palotie Leena 22
 Persson Giolito Malin 137
 Petäistö Helena 140
 Peyrelevade Jean 55
 Pietikäinen Arto 142
 Pietiläinen Kimmo 93
 Pietiäinen Jukka-Pekka 23, 94
 Piha Kirsi 35
 Pimiä Tenho 121
 Piontelli Alessandra 164, 165
 Pringle Heather 45
 Pulkkinen Lea 117, 123, 124, 126, 129
 Pulliainen Erkki 209
 Puska Pekka 101, 102
 Puttonen Vesa 126
 Raevaara Tiina 86
 Rahikainen Esko 57
 Ranta Pertti 113
 Rantanen Miska 83
 Rautkallio Hannu 64
 Reich Eugenie Samuel 54
 Remes Ilkka 131
 Repo Yrjö 24
 Rinta-Huomo Antti 59
 Ritamäki Tapani 151
 Rosberg Keke 100
 Rossi Leena-Maija 76
 Rotkirch Anna 151
 Ruokanen Tapani 154
 Rusi Alpo 113
 Ruuska Helena 175
 Ruusuvuori Juha 49
 Saari Mauno 31, 32, 37, 47, 52, 53, 57,
 63, 107, 112, 126, 127, 133, 134, 151,
 154, 164, 188, 189, 190
 Saarikivi Janne 76
 Salmi Vexi 120
 Salokangas Raimo 47
 Saraste Jukka-Pekka 48, 52
 Sartre Jean-Paul 140
 Savolainen Miina 141
 Savolainen Salla 49
 Saxell Jani 151
 Schulman Gustav 71
 Schultz Wendy L. 13
 Schäfer Mike S. 20, 21
 Scott Walter Sir 158
 Sennett Richard 184
 Seppo Sanni 87
 Seppälä Juha 108
 Seppälä Pauliina 69
 Shirley Ian 155
 Sihvola Juha 46
 Siikala Helinä 74
 Siltala Juha 16, 45, 46, 126 127, 130,
 145
 Simola Matti 37, 49, 100, 132
 Simon John 36, 49, 63, 100, 126, 127,
 131, 132, 134, 150, 155, 156, 188, 189
 Simula Matti 143, 144
 Sinkkonen Jari 126, 130, 164, 165
 Snow C. P. 85
 Sonninen Lotta 57, 58
 Stalin Josif 47
 Steinby Liisa 103

Stenbäck Per 128,
 Stubb Alexander 109, 110, 120, 126, 128,
 132, 133, 190
 Suomalainen Paavo 161
 Suvanto Timo 80, 81
 Suviala Teemu 49
 Suvikumpu Liisa 147, 148, 149
 Tabermann Tommy 133
 Tamminen Erja 79, 80
 Tamminen Juhani 132
 Tandefelt Henriika 100, 102
 Tarkka Jukka 46
 Tarkka Pekka 52
 Taskinen Kimmo 87
 Tawaststjerna Erik
 Tenovuori Rauno 163
 Tervo Jari 103, 105, 131, 136
 Tiusanen Tauno 110, 111
 Tofte Carl Christian 54
 Toijonen Siskotuulikki 29
 Toivanen Erkki 145
 Toiviainen Pasi 156
 Toivonen Sami 49, 106
 Tolle Eckhart 90, 92
 Tolstoi Leo 163
 Topelius Sakari (Zacharias) 105, 158,
 159
 Torvalds Linus 22
 Tuomioja Erkki 34, 209
 Tuomola Juba 143
 Tuunainen Pasi 64
 Tähtinen Leena 79
 Uimonen Risto 60, 64, 65, 111, 112,
 122
 Utrio Kaari 115, 116, 157, 159, 160,
 161
 Wahlroos Björn 101, 102
 Valkonen Sanna 79
 Wallenberg Raoul 64
 Valsta Anne 97
 Valtaoja Esko 22
 Waltari Mika 159
 Valtavaara Anna-Liisa 75
 Varjonen Sirkku 69
 Wendisch Irja 70, 71, 72, 126, 130, 163,
 164
 Venesmäki Elina 87
 Westö Kjell 103, 140
 Wiberg Matti 76
 Widlundh Susanna 55
 Wiest Andrew 55, 155
 Vihavainen Timo 37, 47
 Wilenius Markku 25
 Wilhelmsson Putte 57, 60
 Vilkkio Marjo 49, 50
 Vinci Leonardo da 57, 58, 60, 64, 190
 Virkkunen Janne 47
 Voipio Paavo 161
 Vähäkangas Mika 32
 Välimäki Hans 31, 126, 129
 Väliverrönen Esa 15, 19, 72, 79, 80
 Vänskä Osmo 48
 Ylikangas Heikki 52, 126, 144
 Yrjänä A. W. 151
 Zetterberg Seppo 110, 111, 195
 Äkkijyrkkä Miina 48

Tietokirjailijat tarvitsevat teoksilleen julkisuutta, ja medially on paljon valtaa puheenaiheiden esiin nostamisessa. Tässä kirjassa tarkastellaan, millä tavalla tietokirjailijat ja heidän asiantuntijuutensa näkyvät julkisuudessa. Näkyvätkö he luovina yksilöinä, kepeinä julkkiksina vai ainoastaan aiheensa kasvottomina takuumiehinä ja -naisina? Entä keskittykö tietokirjallisuuden julkisuus vain harvoihin aihepiireihin tai yksittäisiin teoksiin? Ovatko tietokirja-arvostelut siirtymässä verkkoon? Entä miten tietokirjailijat itse kokevat julkisuuden – tai sen puutteen?

Aihetta tarkastellaan sosiologisen tutkimuksen valossa ja aineistoina käytetään laajaa joukkoa sanomalehti- ja aikakauslehtikirjoituksia, verkkoaineistoja ja tietokirjailijoiden omia kirjoituksia.

Maaria Linko on sosiologisen kulttuurintutkimuksen dosentti ja opettaa sosiologiaa Helsingin yliopiston Avoimessa yliopistossa.

